

SZÉTFORGÁCSOLT ERŐK

REGÉNY

IRTA
SIENKIEWICZ HENRIK

BUDAPEST
A MAGYAR HIRLAP KIADÁSA
1906.

A mű elektronikus változatára a Nevezd meg! - Így add tovább! 4.0 Nemzetközi (CC BY-SA 4.0) Creative Commons licenc feltételei érvényesek. További információk: <http://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/deed.hu>

Elektronikus változat:
Budapest : Magyar Elektronikus Könyvtárért Egyesület, 2017
Készült az Internet Szolgáltatók Tanácsa támogatásával.
Készítette az Országos Széchényi Könyvtár E-könyvtári Szolgáltatások Osztálya
ISBN 978-963-417-177-5 (online)
MEK-17206

I.

- Tehát ez Kiev!

Igy kiáltott föl egy fiatal ember, névszerint Schwarcz József, mikor az ősi városhoz érve, a kapu előtti szertartások felébresztették álmából és ő egészen váratlanul megpillantotta az utcákat és a nagyvárosias házakat. Szíve megrezdült az örömtől, - még fiatal, életvidám ifjú volt, aki hatalmas tüdejével teljes erőből szivta fel az üde levegőt és vidám mosolylyal ismételte:

- Tehát ez Kiev!

A zsidóbudka lomhán döcögött tova és megakadt minden kiálló kődarabban. Schwarcz nem akart tovább is a vászonernyő alatt görnyedezni; megparancsolta tehát a zsidónak, hogy a legközelebb eső fogadóba hajtson s ő maga gyalogosan ment a kocsi mellett. Temérdek nép tolongott mindenfelé. A boltok kirakatai csillogtak, az utcákon a kocsik minden fajtája robogott föl-alá, egymást kikerülgetve; kereskedők, tábornokok, katonák, koldusok, barátok gyorsan villantak el a jövevény szemei előtt. Vásári nap volt és a város felvette az ily sokadalmak megszokott képét. Semmi sem történt ott hiában: egy mozdulat, egy szó sem veszett kárba. A kereskedő üzletét, a hivatalnok hivatalát, a gonosztevő csalását üzte; mindenkinek volt valami kimondott célja, mindenki mintegy kergette önmaga előtt az életet s a holnapra gondolt, valami után törekedett... és e tolongás és lökdösés, e zaj és lárma fölött gyújtó légkör emelkedett és a paloták fényes ablaktáblái csakugy verték vissza a nap sugarait, mint a legközönségesebb kunyhók ablakocskái.

- Hisz ez valóságos forgószél! - gondolta Schwarcz, ki még nem volt sem Kievben, sem más nagy városban. Ezt mondom aztán életnek!

Elgondolkodott az egyszerű kisvárosi élet és a nagyváros óriási tevékenysége közti különbség fölött. Gondolatait jól ismert hang szakította félbe.

- Bizony Isten... ez József!

Schwarcz körültekintett és egy ideig ránézett arra az emberre, aki nevével szólította, de aztán kitérte karjait és fölkiáltott:

- Gusztáv!...

Gusztáv körülbelül huszonhárom éves, sovány, apró emberke volt; hosszú, majdnem vállig érő gesztenyeszín barna haja és rövidre nyírott vörösés bajusza öregebbnek láttaták, mint amilyen valósággal volt.

- Hogy vagy, József? Minek jöttél ide? Talán az egyetemre?

- Oda!...

- Helyesen tetted. - Nagyon nyomoruságos az élet tudomány nélkül, - szólt Gusztáv zihálva. Micsoda fakultásra készülsz?

- Magam sem tudom még, előbb körülnézek egy kissé és csak aztán választok.

- Jól megfontold! Én már teljes egy év óta vagyok itt, tehát módom volt körültekinteni. Bánom is, hogy oly hirtelen választottam, de most már nem segíthetek rajta. Visszafordulni késő, előre menni, - nincs erő. Könnyebb az ostobaságot elkövetni, mint jóvátenni. Holnap elvezetlek az egyetemre; egyelőre vitesd hozzám a jószágaidat, ha még nincs lakásod. Én nem messze lakom ide. Velem kezdheted; ha meguntál, kereshetsz magadnak más lakótársat.

Schwarcz elfogadta Gusztáv ajánlatát és rövid idő múlva a kis diákszobában voltak.

- Bizony régen láttuk egymást; egy esztendeje, hogy a gimnáziumot elvégeztük - szólt Gusztáv Schwarcz kis bőröndjét és batyuját elhelyezve. Egy év; jókora idő. Hát te mit műveltél ezen idő alatt?

- Atyámnál voltam; ő nem engedte, hogy az egyetemet látogassam.

- Mi kifogása volt ellene?

- Ő jószívű, de egyszerű ember volt; közönséges kovácsmester.

- És most miért engedte meg?

- Meghalt.

- Vagy úgy, - mondta Gusztáv köhögve. Ez az átkozott asthma!... félév óta gyötör. Csodálkozol, hogy köhögök?... Majd megtanulod te is, ha a könnyek felett görnyedsz, mint én. Napról-napra, egy perczig sem pihenve... S ha majd úgy küzködöl a nyomorral, mint egyik kutya a másikkal... Van pénzed?

- Van; összes örökségemet pénzzé tettem; van kétezer rubelem.

- Huszszor száz rubel. Ez elég. Az én életem viszontagságos élet, és ez az átkozott asthma! Ugy van! Tanulni kell. Még este is alig vehetek lélekzetet, nappal az előadásokon, éjjel a munkánál. Az ember nem alhatja ki magát. Így van ez minálunk. Ha megismered életmódunkat, majd te is megtudod, hogy mi az egyetem. Ma elvezetlek a klubba, igazabban a csap-székbe, - meg kell ismerkedned a kollegákkal; még ma eljössz velem.

Gusztáv szünet nélkül tett-vett a szobában és zihált, köhögött mellette. Látva meggörnyedt hátát, beesett arcát és hosszú haját, az ember inkább a vig élettől, mint a munkától elnyűtt embernek tartotta volna. De a halomra gyült könnyek, a beirt füzetek és a szegényes szoba nagyon is azt mutatták, hogy Gusztáv az emberek azon fajához tartozik, kik könnyeik felett görnyedezve hervadnak el s egy ékezetes, vagy ékezet nélküli betűre gondolva mulnak ki. Ellenben Schwarcz teljes tüdővel szívta be a kis szoba levegőjét. Merőben új és egyszersmind elszigetelt világ volt ez neki. Ki tudja, - gondolta - micsoda eszmék születhetnek a negyedik emelet szűk falai közt? - Ki tudja, micsoda jövőt rejtenek a tudomány számára az ily padlásszobácskák?

- Ma sokat megismersz a mieink közül - szólt Gusztáv és az ágy alól egy egylábu szamovárt huzott elő s az egyensúlyt helyreállítandó, egy törött bögrét támasztott alája... Ne riadj vissza társaságunktól - folytatta - és szemet öntött a szamovár alá, - theát készítek... A részben bolondos fiúk se idegenítsenek el. Ha majd körülnéztél a városban és tájékoztad magad, látni fogod, hogy itt nincs ugyan hiányosság a bolond fejekben sem, de vannak azért okosok is. A mi életünk egy kissé mesterkéltsé, kissé bohókás, de azért nem lehetne mondani, hogy valami lassan haladnánk előre. Vannak köztünk eredeti fők, de vannak szintelenek, ürességtől, nevet-ségességtől és ostobaságtól duzzadók is. Némely főekben lobogó láng, másokban koromsötétség, - éppen, mint most odakünn.

Egy ideig csend uralkodott a szobában, csupán Gusztáv ziháló lélekzete és a fujtatás hangja volt hallható, melylyel a szamovárt élesztgette. Az est beállt, a falakon és a kis szoba padlóján mindig sötétebb lett az árnyék; - a fénykör, melyet a szamovár tüze vetett a padlóra, nagyobbodott és kialudt, aszerint, amint azt Gusztáv élesztette. A víz végre zugni, sziszegni, fecsegneni kezdett; Gusztáv gyertyát gyújtott.

- Ígyál theát. Én még elmegyek a leckeórára, folytatta. - Várakozzál reám, vagy aludj egyet az ágyamon. Ha majd a pénzed elfogyott, neked is leckeórákat kell adnod. Unalmas dolog, de mit tegyen az ember? A diákéletnek meg van az árnyoldala is, - de minek már most

beszélni róla? A mi világunk és a többi világ merőben különböznek egymástól. Itt nem szeretnek bennünket, nem fogadnak be sehol... mindenkivel torzsolkodunk, sőt magunk közt is... Viszontagságos élet ez! Ha megbetegszel és nincs melletted egy kollegád, senkisémit segít rajtad; - ez a mi sorsunk. Bah! az embereket bosszantja, hogy mi nem komédiázunk, és mindent a maga nevére nevezünk.

- Sötét színben látsz mindent - jegyezte meg Schwarcz.

- Sötéten-e, vagy nem - válaszolt Gusztáv keserűen, - majd meggyőződéssel magad. Én csak azt mondom neked, hogy nem fogsz itt rózsákon pihenni... Az ifjuságnak megvannak a maga jogai és követelései. És ha kielégíted őket, a szemed közé kaczagnak és azt mondják, hogy tulzó vagy, sült bolond vagy. De az ördögben, mondják, aminek akarják, mikor itt bent éget, fáj... Különben, majd meglátod... Tölts magadnak theát és feküdj le; egy óra múlva majd visszatérek. Most add ide a kalapomat és isten veled.

A lépcsőkön egy ideig még hallani lehetett Gusztáv köhécseletét és léptei zaját. Schwarcz egyedül maradt. Gusztáv szavai sajátos hatással voltak reá. Schwarcz nem ilyenek ismerte őt azelőtt. Hangjában most bizonyos gáncosság és kedvetlenség nyilatkozott; e félig indulatos, félig fájdalmas szavak sötét kedélyhangulatról tanuskodtak. Azelőtt egészséges volt testben-lélekben, most nehezen lélekzett; beszéde, és mozdulatai különösen lázasak voltak, mint az oly embernél, aki az erőit elfogyasztotta.

- Hát annyira megkinozta az élet? - gondolta Schwarcz. Tehát itt küzdeni kell egy kissé az ár ellen uszni és neki szegénynek, - mint látszik, - nem volt elég ereje hozzá? Itt felülkerekedni, győzni kell! Ugy látszik, a világ nem igen kényeztet bennünket. Az ördögbe, nem gyerekjáték ez... Gusztáv tulságosan embergyülölő; nagyon megperzselhette a szárnyait. De nem henyél, tehát mindenestre halad. Meglehet, hogy csak burok ez az embergyülöllet, mely alatt kényelmesebben, biztosabban tör előre... De ha valóban csak keresztül vergődni, vagy bukni kellene? - hah! akkor én előre megyek! - kiáltott az ifju erélyesen - és e kiáltásban több volt a szilárdság, mint a pillanatnyi fellobbanás.

Egy órával e monolog után a köhécselet ismét hallható lett a lépcsőkön s ugyanabban a pillanatban belépett, vagy jobban mondva, betámolygott Gusztáv.

- Tehát utánam! - kiáltott. Most előcsarnokában állsz a diákélet utvesztőjének, - ma vig oldaláról fogod megismerni. Ne vesztegessük az időt.

Beszéde közben a kezében forgatta sipkáját, körülnézett, aztán odalépett az asztalhoz, elővett egy fésűt a fiókból és fésülni kezdte hosszú, gesztenyeszínű, de már színevesztett haját. Végre az utcára léptek. Akkortájt Kiebben valóságos diáksapszékek voltak. Olyan viszonyok voltak, hogy az egyetem hallgatói nem igen érintkezhettek a többi társasággal. A város különféle koteriái nem szívesen látták ezeket a fiatal embereket, kik állást még csak a jövőben voltak kivivandók. Szeleverdiség, indulatosság, a beszédben való nyersség és az ifjusággal, járó egyéb ismertetőjelek, - mindezek nem igen szolgáltak arra, hogy a társadalmi formák előtt meghajoljanak, aztán a vidék csak télen és az évi vásár idejében küldte fel a honi elemeket: az egyetem tehát oly testületet képezett, mely el volt zárva önmagában és nappal a könyvei közt, éjjel a klubban élt és mozgott. És ez több okból inkább hasznosnak, mint károsnak volt mondható, mert az ifjuság, noha pallérozatlanul, de üdén és tette készen lépett a világba és nem is volt közte annyi kedvetlen és blazirt.

Ismerőseink gyorsan átmentek az utca másik oldalára és egyenesen a klub fényesen kivilágított helyisége felé tartottak. A hold fényénél Schwarcz széles, erőteljes alakja élesen kivált Gusztáv meggörnyedt háta és nagy feje mellett. Az utóbbi egy kissé előresietett és felváltva Józseffel és önmagával beszélgetett; aztán megállt az ablak alatt és felkapaszkodva az egyik

párkányára, fürkészni kezdte a csapszék belsejét. Végre elbocsátotta a párkányt, leverte a meszet térdeiről és felkiáltott:

- Nincs itt!
- Kicsoda?
- Vagy itt volt már, vagy nem jön el többé.
- Kicsoda?
- Hány óra?
- Tíz elmúlt. Kit kerestél oda benn?
- Az özvegyet.
- Özvegyet? Ki az?
- Attól tartok, hogy beteg.
- Az ismerősöd?
- Természetesen. Ha nem ismerném, nem érdekelne.
- Világos - válaszolt Schwarcz - nohát, menjünk be.

Megragadta a kilincset, és a terembe léptek. Forró, füstös léghő ütötte meg arcukat. A teremben levők nagyrészt ismeretlenek voltak Schwarcz előtt. A lámpafényt elhomályosító füstfellegek és a fel-felharsanó kacaj közt hébe-korba áthallatszottak egy zongora elmosódó hangjai, majd egy gitár zenéje, melyet olykor egy magas, sovány, bőrig nyírott haju és sebhelyes arcú fiatal ember pengetett. Hosszu ujjai végig futottak a hurokon és nagy kék szemei gondolkodva pihentek a terem boltozatán. A zongoránál ülő fiatal ember még alig bujt ki a gyermekcipőkből, arczsine gyöngéd, haja hátrafésülve, piros ajkai kellemesek voltak, szemeiben bu kifejezése ült; testalkata gyenge, de szép növésű volt. Huzamosabb idő óta játszhatott, mert arcán a vörös foltok nagy kimerültségről tanuskodtak. Háttal a világosság-hoz néhány erőteljes cserfanövésű fiú állott, nagy kedvelői a penge hangoknak és a zenélőt körülfogva, lehajtott fejjel hallgatták a dallamot és hol sóhajjal, hol vidám arckifejezéssel kísérték akkordjait. Mások a székeket és padokat tartották elfoglalva; imitt-amott fiatal leányok sűrögtek, hasonlók a tücskökhöz, melyek versengve éneklik meg a nyár gyönyörűségeit. Zsibaj mindenfelé, itt-ott kancsók, és poharak csengése. A teremmel szomszédos szobában dühösen folyt a kártyajáték s a félig nyitott ajtón át látni lehetett az egyik játékos arcát: éppen szivarra gyújtott a mellékasztalon levő gyertyánál és a pillanatra elmuló és fellobbanó láng időről időre megvilágította éles vonásait. A pohárszék mögött ülő pénztárosnő teljes közönnyel nézte e zsibongást a gyertyalángok és tollszára mögöl, melylyel a napi kiadásokat jegyezte; mellette egy széken társnője bóbiskolt, csodálatos módon tartva meg testének egyensúlyát. Az asztal sarkán ülő kandur időközönként méltósággal és filozóf nyugalom kifejezésével zárta le és nyitotta fel szemeit. Schwarcz körben jártatta szemeit a gyülekezeten.

- Hohó Schwarcz! Hogy-mint vagyunk? kiáltott több hang.
- Jól. Hát ti hogy vagytok?
- Itt maradsz?
- Igen.

- Bemutatom őt, mint új tagot a tisztelt gyülekezetnek. Te pedig tartsd kötelességednek mindennap idejönni, a mi kiváltságot ad arra, hogy soha ki ne aludd magadat - szólt Gusztáv rekedt hangon.

- Tehát mint tag? Annál jobb! Mindjárt hallasz egy beszédet. Hej Augusztinovicz, kezdj hozzá!

A kártya-szobából egy meggörbült hátú és kopasz fejű fiatal ember lépett elő. Ocsmány külsejű volt: sipkáját az asztalra dobta, ő maga egy székre ült és megkezdte beszédét:

- Uraim! Vagy lesz csend, vagy mindjárt tudósan beszélek, pedig jól tudom, édes gyerekeim, hogy semmitől sem irtóztok annyira, mint a tudományoktól. Különben, Jupiterre! szokjatok már egyszer a parlamenti élethez. Mi ez? - Lärmát hallok? Csend, figyelem! Különben mindjárt tudósan beszélek!

E fenyegetés következtében egy ideig csend uralkodott. A szónok diadalmasan körültekintett és folytatta:

- Uraim! Midőn itt összegyülekezünk, nem azért teszszük ezt, hogy csupán a nyugalomban keressünk feledést éltünk kellemetlen perczeire. (Ugy van!) Hisz én minden nap idejárok és eszem ágában sincs, hogy ezt tagadjam. - Azt hiszem, nem vonjátok kétségbe, hogy én ma vagyok! (Tetszés. Szónok arca sugárzik és tovább beszél.) Csend! Ha csak távolról is sejteném, hogy minden erőfeszitésem: miként ez összejöveteleinknél határozott célok lebegjenek szemeink előtt, az általános könnyelműségen, mert joggal általánosnak nevezhetem azt (Ugy van! ugy van!) - hajótörést szenvednek és nem fognak a közös egyetértés folyóvizén tovább vitetni, - hogy némelyek egyesült törekvéseit e könnyelműség mindjárt a levés preczesszusában semmivé teendi: ha ama felmerülő törekvések, melyeknek valódi célja az ingadozó gondolatokat egységes egészszé egyesíteni - sohasem fognak az ábrándok világából a reális tevékenység terére lépni: akkor, uraim! kénytelen leszek - s jól állok róla, hogy többet magammal - lételünk jelenlegi alakjának létjogosultságát vitássá tenni (Tetszés és taps) és más eszközökhöz folyamodni, (Helyes! Helyes!) melyek, ha mindnyájatokat nem is, de a választottakat mindenestre le fogják kötelezni.

- Mi volt ez? - kérdezte Schwarcz.

Gusztáv vállat vont.

- Beszéd.

- Ki törődik azzal?

- És ki az, aki beszélt?

- Augusztinovicznak hívják. Jeles észtehetség, de a jelen pillanatban részeg és a gondolatai összezavarodtak. Egyébként tudja, hogy mit akar és istenemre mondom, hogy igaza van!

- Hát mit akar?

- Hogy ne hiába jöjjünk itt össze, hanem hogy egyesületünknek célja legyen; de ők a célt is épp úgy kikaczagják, mint a beszédet. Egyébként ez szükségképpen szakadást idézne elő az ugynevezett szabadsággal és henyéséggel, melyek mindez ideig uralkodók ebben a gyülekezetben.

- És micsoda célok lebegnek Augusztinovicz szemei előtt?

- Irodalmiak és tudományosak.

- Helyes célok.

- Mondtam, hogy igaza van és ha az indítványt más teszi, talán el is fogadják.

- És ő?

- Amihez ő hozzáér, azon rajta hagyja saját nevetségessé voltának és alacsonyosságának nyomait. Schwarcz, vigyázz magadra! Ahogy én ismerlek, te semmi tekintetben sem hasonlítasz ő hozzá és mégis óva intelek, mert itt mindenki megtévedhet egy és más módon.

Gusztáv Augusztinoviczra irányozta révedező szemeit és vállat vonva folytatta:

- Sajátságosan van ez az ember alkotva. Mondom neked, valóságos gyűjteménye minden lehető tehetségeknek, alacsony jellemnek és nemes vágyaknak, aljas tettek mellett. Örökös ellentmondás! Ő benne soha sincs egyensúly az igyekezet és az erő között, és így szét is forgácsolja a tehetségeit.

Ezalatt néhány ismerős közeledett Schwarczhoz; a poharazás közt a csevegés általánossá lőn. Schwarcz folytatta tudakozódásait az egyetem felől.

- Mindnyájan együtt éltek?

- Lehetetlen az, válaszolt egy lithván származású ifjú. Sokféle itt az ember és a legellentétebb a gondolkodásuk. Van is elég kotéria közöttünk.

- Elég rosszul van az.

- Nem olyan nagyon! Az egységnek megvan a jogosultsága bizonyos merőben magasabb célok érdekében, de a kollégiális életben lehetetlen és hiábavaló fáradság volna elérésére törekedni.

- Hát a német egyetemeken?

- Ott is vannak egyletek, melyek csak maguk közt élnek. Illő volna, hogy az érzelem és a gondolat világa legalább minálunk állana összhangban a praktikus élettel, mert ez előbbi különfélesége okozza az utóbbi különféleségét.

- Ugy hát sohasem egyesültök?

- Ez megint más kérdés. Igenis egyesülünk, ha egyetemi, vagy egyéb közérdekű dolgok kívánják. Egyébiránt én azt hiszem, hogy ezek az ellentétek, amelyeken te megütközöl, éppen azt bizonyítják, hogy élünk, érzünk és gondolkodunk. Ilyen a mi egységünk; ami elválaszt, az egyesít is bennünket.

- És ti mely zászló hivei vagytok?

- A munka és a nyomor zászlójáé. De nem a saját nevünket viseljük. - A parasztpártiak péklegényeknek hívják bennünket.

- Hogyan?

- Igen, annak. Az élet majd megtanít a jelentésére. A mi hiveink olyan házakban szoktak lakást keresni, ahol nép is lakik. Azzal aztán ismeretséget kötünk és ha ez megvan, hitelt szerzünk nála. Ez a mi kiegészítő módszerünk. És bizalomban nincs is hiány. Nagy többségünk nem eszik meleg ételt, - de potyazsemlye mindig akad, amennyire csak szükségünk van.

- Ez mulatságos!

- Ugy van, mulatságos! A mi pártunkon kívül, melyet azonban nem nagyon szoros kötelék fűz össze, van még egy ugynevezett parasztpárt: ezt az egyletet Antonievicz alapította és virágoztatta fel: utóbb Rylszki és Stanzkovszki állottak élén; most bolondok valamennyien és maguk sem tudják, hogy tulajdonképpen mit akarnak, kisorosz tájszóval beszélnek és pálinkát isznak: ebből áll az összes működésük.

- Milyen pártok vannak még?

- Világosan körvonalazott több nincsen; de vannak még sokféle pártszinezetek. Némelyeket a közös eszmék, másokat társadalmi állásuk hasonlóságai tart együvé. Találsz itt arisztokratákat, demokratákat, ultramontánokat és szabadelvűeket: azonkívül tékozlókat, asszonyok bolondjait és járdataposókat - és végre, ha kell, fanatikusan dolgozókat is.

- Kit tartanak a legkitünőbb észtehetségnek?

- A diákok között?

- Természetesen.

- Minden szakmabeliek mást és mást. Némelyek azt mondják, hogy Augusztinovicz sokat tud, én a magam részéről azt tartom, hogy felületesen. Tanulmányainak lelkiismeretessége és egyöntetősége Gusztávot teszik kitünővé.

- Ah!

- Csak az a baj, hogy nagyon sokat beszélget magáról. Vannak olyanok, akik nem szenvedhetik. Te laktársa vagy és így te leszel képes a legjobban megítélni. Például, hogy többet ne mondjak, viszonya az özvegygyel. Eh! tulhajtás az egész; más ember nem tenne ugy? Egyébként bizonyos, igaz hogy nincs vele könnyű feladata.

- Gusztáv is említette már az özvegyet; ugyan mondd meg, kérlek, ki és mi ő tulajdonképpen?

- Egy fiatal nő, akit mindnyájan ismerünk, szomorú viszontagságokon ment keresztül. Valamikor egy Potlanszki nevű jogászt szeretett, s mondják, hogy örülten szerette. Én nem sokat tudok már ez időkről, de Potlanszkira még élénken emlékezem. Tehetséges, dúsgazdag és szorgalmas fiú volt; barátai valósággal bálványozták. Nem tudom bizonyosan, hogyan ismerkedett meg az özvegygyel, mert ezt sokféle változatban beszélnek, de annyi bizonyos, hogy halálosan beleszerettek egymásba. A nő akkor tizenhét éves volt. Potlanszki végre elhatározta, hogy feleségül veszi. Nem lehet azt leírni, hogy mit nem követett el a család, csak hogy ezt a házasságot megakadályozza; de Potlanszki erélyes fickó volt, aki véghez vitte azt, amit elhatározott magában és dacolva minden akadálylyal, megesküdt vele. Egy esztendeig éltek együtt. Egyszer aztán Potlanszki hagymázba esett, meghalt és a feleségét ugyszólván az utszélén hagyta, mert a család minden vagyonát lefoglalta. Volt egy gyermekük - az is meghalt nemsokára; az özvegy egyedül maradt és ha Gusztáv nincsen, tökéletesen tönkrement volna.

- Mit tett Gusztáv?

- Csodákat művelt. Az ő nyomoruságos eszközeivel biróilag megtámadta a Potlanszkiakat, - azt ugyan csak az isten tudja, hogy megnyerte volna-e a pört, mert a család előkelő, de annyit mégis elért, hogy az özvegynek haláláig bizonyos nyomorult évdíjat biztosítottak, mert félték a meghurcoltatástól.

- Remek dolgot végzett!

- Hm, hm! Fenegyerek az; és micsoda erély! - Gondold meg, hogy akkor még alig látogatta egy évig az egyetemet, ismerősök nélkül, vagyontalanul, egy idegen városban. De ugy van az már, barátom! a gazdag tud magán segíteni, a szegény meg kénytelen.

- De micsoda kötelezettségei voltak az özvegygyel szemben?

- Potlanszkinak jó barátja volt. De ez még nem elég; az özvegyet szerette, még mielőtt az Potlanszkinak nejevé lett volna, de tartóztatta magát, most már nem titkolja.

- És az özvegy?

- Eh, eh! Mióta az a szerencsétlenség érte, tökéletes dermedtségbe esett - egyszóval, megőrült. Nem tudja, mi történik vele, érzéketlen minden iránt, különben látni fogod itt, mert minden nap idejön.

- Mi czélból?

- Mondom, hogy örült. Beszélnek, hogy Potlanszkit ebben a csapszékben látta meg először és most nem hiszi, hogy meghalt és mindenhol csak őt keresi, a bolond! Annyi bizonyos, hogy ha feltámadna és nem menne egyenest ő hozzá, seholsem találhatná máshol, mint itt.

- De hogy Gusztáv engedi idejönni...

- Potlanszki sohasem engedte volna meg, de Gusztáv mit sem tilt meg neki.

- És hogyan bánik Gusztávval?

- Mint egy asztallal, székkal, tányérral, vagy egy gombolyag pamuttal. Észre sem látszik venni, de nem is kerüli. Mindig közönyös, mindig apathikus. Eleget mardossa ez Gusztáv szívet - de ez nem a más dolga... Nézd itt van már! aki ott jobbfelől belépett.

Amint az özvegy a szobába lépett, a zaj egy kissé alább hagyott. Ennek a titokteljes alaknak a belépte mindig bizonyos hatást tett. Termete a középszerűnél magasabb, sovány volt, arcza hosszukás, haja világosszőke, szemei sötétek; vállai, - jóllehet soványak, - és a keble kerekded és formailag tökéletesek voltak, éppugy, mint egy hajadonnál. Alig észrevehetőleg hátrafelé hajló homlokán bu és komolyság ült. A sötét szemöldök finomrajzu boltozatot képeztek a homlok alatt mélyen, mintegy árnyékban fekvő szemek fölé. Ezek pedig csodálatos aczél-szinűek voltak, fényük hasonlított a csiszolt aczél fényéhez. Mert fény volt ez csak és semmi más; ragyogásából hiányzott a gondolat mélysége és melege. Nem adták vissza a tárgy képét, csupán visszasugározták. Leirhatatlan hidegség honolt ezekben a szemekben, szemhéjaik majdnem sohasem mozdultak, sohasem zárultak le és a szemgolyó állandóan bizonyos kutató, fürkésző, kereső és mégis gépies mozgásban volt. Arczának többi része is tökéletesen megfelelt a szemeknek, ajkai egy szobor ajkaihoz hasonlóan, kissé lefelé hajlottak és az egyforma halványságu arczbőrnek volt némi barnás árnyalata. Nem volt sem csinos, sem kedves, csak szabályszerűen szép. De különös volt ebben a nőben, hogy míg arcza kihaltan látszott, volt valami egész alakjában, ami kimondhatatlanul vonzotta a férfiakat. És ez sajátságos varázst kölcsönzött neki. Ámbár szobor volt a legnagyobb mértékben, mégis ugyanilyen asszony is volt. Vonzott és visszataszított. Gusztáv érezte ezt leginkább.

Mindezt nehezen lehetett ezzel a halált megvető bátorsággal összeegyeztetni és valóban úgy látszott, hogy az általa keltett érzelem nem tőle veszi kiindulás pontját, sőt merőben idegen tőle. Olyan volt, mint egy alvó virág; a fájdalom álomba merítette. Valóban a balsors fejsze-csapásokként hullott fejére. Emlékezzünk csak, hogy e nő életútján rövid boldogságának végét két koporsó jelölte. Hajadon korában tudott szeretni - és akit szeretett, nem élt többé: mint nő és anya gyermeket szült - és az meghalt. Ami jogokat adott neki, ami életének oka és következménye volt, semmivé lett. Ekkor megszűnt élni, - csak létezett. Képzeljünk egy növényt, melyet alulról és felülről elváltak, - ilyen volt ő. Megfosztva multjától és jövőjétől, eleinte volt némi homályos fogalma a vele történt méltatlanságról. A fájdalom első pillanatában fölvetette - és bajos megmondani, hogy kinek, - ezt az örvényként feneketlen kérdést; miért történt mindez? Válasz nem jött sem az égből, sem a földről, sem a mezőről, sem az erdőből; az igazságtalanság maradt, - a nap tovább sütött és a madarak tovább énekeltek. Válasz nem jött, de megjött az örület; nem hitt többé férje halálában; azt hitte, hogy csak elment valahová siró gyermekével, de nemsokára visszajön. Képtelenül minden más gondolatra, őt kereste most avval a kellemetlen, gépies szemjártatással. Elment a klubba, mert ott remélte föltalálni, ahol először meglátta. Szerencsétlenségére nem halt meg. Találkozott azonnal egy erős kar, mely vállalkozott az örülettől megszabadítani: sziv, mely felmelegíteni

akarta. Hiábavaló fáradság volt ez, de az életét megmentette. Gusztáv szerelme, mely pók-hálóhoz hasonlóan, szerető gondossággal környezte, a földön tartotta. Hangja azt kiáltotta: „Maradj!” és az özvegy maradt, ámbár nem támadt benne visszhang; - maradt, de öntudatlanul, szenvedésesen, mint valami tárgy s nem mint emberi lény.

Ilyen volt az özvegy. Belépett a terembe és komor fenséggel állt meg az ajtónál, mint egy kőszobor. A terem fülledt és tikkasztó volt a füsttől: a levegő még rezgett a kissé frivol és vidám dal utolsó hangjaitól és ezen a silány talajon fenn virágzott az özvegy, mint az uszó virág zavaros hullámok fölött. Csend lón. Tisztelték itt az özvegyet, - jelenlétében még Augusztinovicz is türehető volt; néhányan még emlékeztek Potlanszkira, mások fejet hajtottak a nő balsorsa előtt; sőt voltak olyanok is, akik benne a szépségnek hódoltak! - A gyülekezet tisztességes szint öltött. Gusztáv széket tolt az érkező közelébe, lesegítette róla meleg shawlját és a sarokba vonult Schwarcz mellé, ki bámulattal és meglepetéssel emelte az özvegyre ragyogó szemeit. Gusztáv beszélgetni kezdett Schwarczczal.

- Ő az; - szólt félhangosan.

- Értem.

- Ne igen közelíts hozzá. Szegényt minden új arc csalódásba ejti, folyton a férjét keresi.

- Régóta ismered?

- Második esztendeje. Mint vőfély és tanu jelen voltam az esküvőjén (Gusztáv keserűen mosolygott.) Mióta férje meghalt, naponként látom.

- Wassilkievicz mondta, hogy te erős támogatója vagy.

- Igen is, meg nem is. Minthogy valakinek csak kellett róla gondoskodni, megtettem én; igaz, hogy csak olyan is volt az a gondoskodás. Tehetsz, amit akarsz, dolgozhatsz, futhatsz, liheghetsz, - a nyomor mégis csak nyomor marad. Az ember néha szinte kétségbe esik.

- És a család?

- Melyik?

- Potlanszkié.

- Megveti! - kiáltott Gusztáv indulatosan.

- Mondják, hogy gazdag emberek.

- Méltatlanul bánnak vele! Ugynevezett nagyurak. Képmutatók! - De még nem végeztünk és keserűen megbánják még, hogy oly igazságtalanul bántak evvel az ártatlan galambbal. Figyelj rám, amit mondok, Schwarcz! Ha ennek a családnak egy kis gyermeke egy falat kenyérért könyörögne nálam, hogy az éhét csillapítsam, - én inkább egy kutyának dobnám azt!

- Érzelgősség!

- Igaztalan vagy irántam, Schwarcz! Szegény ördög vagyok s nem szaporitom a szókat. De Potlanszki a kórházban röviddel halála előtt egy kissé magához tért és azt mondta nekem: „Gusztáv, te rád hagyom a feleségemet, viseld gondját.” Én ezt feleltem neki: „Meg fogom védelmezni!” Erre ő kérdezte: „Nem hagyod éhezni?” - És én azt mondtam: „Bizonyára nem!” Ő újra megszólalt: „Ne engedd és állj bosszut, ha valaki igaztalanul akarna vele bánni.”

- Mire én azt feleltem: „Bosszut állok, oly szentül, minthogy isten és az életem kedvesek előttem!” Aztán kialudt, mint egy szentelt gyertya, - ime, most már mindent tudsz!

- Nem mindent, testvér, nem mindent!

- A többit már elmondta Vassilkievicz és jól mondta el. Ha kívánod, ismételhetem: Senkim sincs ezen a földön - sem apám, sem anyám, - küzdök, egy nap úgy, mint a másik és semmi sem köt az élethez (szemeivel az özvegyre mutatott) egyedül csak ő.

A tapasztalatlan Schwarcznak most volt alkalma megitélni, mi az a szenvedély, ha egy ifju szivben föllángol és tüzet önt az erekbe. A kiszáradt és összezsugorodott Gusztáv e pillanatban duzzadni látszott az élettől és erőtől, magasabbnak és férfiasabbnak látszott, haját meg-
rázta, mint oroszlán a sörényét s az arcza kipirult.

- Uraim! - kezdte Vassilkievicz - az óra későre jár és nem várakozik álom mindenkire, ha innen távozik. Még egy dalt tehát, aztán mondjunk jó éjszakát!

A zongoránál ülő leányképü ifju kivert néhány akkordot és nemsokára felharsant, - eleinte csak néhány torokból, utóbb karban, - a „Gaudeamus”, a tanuló fiatalságnak ez a legkedve-
sebb dala. Schwarcz is közelebb lépett a zongorához, mint a többiek. Az özvegytől elfordulva, oldalt az árnyékban állt, de a fal lámpafény vonalat öntött arczélére. Az özvegy pillantása rövid idő múlva erre a fényvonalra esett és azt nyugtalanul saját gondolataival hozva kapcsola-
latba, hirtelen fölemelkedett, fehérén, mint a márvány, de lázas hévvel a szemében, karjait kitar-
tá és felkiáltott.

- Kázmérom újra megtaláltalak!

Hangjából remény, megdöbbenés, öröm, újjáébredés hallatszott! - Csend lön. Minden szem Schwarcz felé irányult és azoknak, a kik Potlanszkit ismerték, borzadály futott végig tagjai-
kon. A fényben és árnyékban Potlanszkinak mintegy másolata volt ez a magas, erőteljes alak.

- Nem vettem észre - dörmögte Gusztáv, mikor reggel táján hazavetődött - hm! elmúlt, de az özvegy félrebeszélte!... Valóban hasonlít hozzá... Ezer ördög!... Ez a fojtó köhögés ma a szokottnál is jobban gyötör!

II.

Schwarcz sokáig fontolgatott, hogy melyik fakultásra adja magát.

- Becsületszavamat, adtam önmagamnak, hogy nem forgácsolom szét az életemet; azért gondolkodom, - szólott Vasszilkieviczhez.

- Annyi bizonyos, hogy az egyetem teljes komolysággal vonzotta. Különböző világtájokról özönlött ide az ifjuság, mint a darvak csapatja. Egyik része távozott, a másik meg jött, hogy oltsa tudományszomját. A fiatalok körülrajongták a tudományokat, mint a méhek a mézet, összeszorultak, szétszóródtak, csoportszámra jöttek, meritettek a tudás forrásából, önmagukból, az életből, odaadták és befogadták ezt, magukba zárták és eltékozták, előrehaladtak, vagy megállapodtak, elbuktak, vagy küzdöttek és győztek, némelyek elmerültek a tengerben, mások felszínén maradtak. Zaj, mozgás, - egy szóval élet uralkodott feltétlenül.

Az egyetem olyan volt, mint egy közös anyai ház, ahol az agyvelők megtermékenyültek, tömkeleg, melyben ész és ifjuság pezsgve forrott. Évenként megnyílt, gazdagon gyümölcsözőt és új oltóágakat fogadott magába. Az emberek ujjászülettek benne. Szép volt nézni, amint az ifjuság évről-évre, hasonlóan a tenger hullámaihoz, világba ömlött, a vaknak világosságot, az emberi rögnek mintegy táplálékot nyújtva. Ezen a tengeren ingott most Schwarcz életének sajkája is; - hová irányozza? A különböző tudományszakok, mind megannyi kikötő, csalogatták: Melyiket válassza? Sokáig gondolkozott, végre azonban révpartra jutott. Az orvosi tudományokat választotta.

- Történjék bármi, én gazdag ember akarok lenni - mondta magában, mikor a fakultás kérdését eldöntötte.

Schwarcz azonban főképpen azért ingadozott, mert okos ember lévén, kimondhatatlanul érdekelték a tudomány titkai. Kedvelte az irodalmat és a jogot is, de a természettudományokat az emberi ész diadalának tekintette. Idevágó nézeteit még a középiskolából hozta magával. Volt ott egy fiatal vegytani professzora, egy nagy entusiasta, aki hallgatóihoz, mikor ezek az iskolától megváltak, kezét szívére téve, így szólott:

- Higyjétek el, kedves barátaim, hogy minden csak üres fecsegés a természettudományokon kívül.

Igaz ugyan, hogy az előljáró is azt bizonyította előadásainak végén, hogy egyedül az egyházi tudomány vezet az örök üdvösséghez, de Schwarcz, kiről az előljáró ur már akkor kimondta, hogy „nyomorult eretnek”, oly rettenetes torzképet vágott e szavakhoz, hogy a jelenlevők nem állhatták meg nevetés nélkül; de aztán magára is vonta a tisztas előljáró lesújtó ítéletét.

Tehát az orvosi pályát választotta. Ebben Vasszilkievicznek is volt része, Vasszilkievicznek, aki még maga is csak diák volt, - nem tudni, hogy jogosan-e, vagy jogtalanul, - rendkívüli befolyása volt a tanuló ifjuságra. Történt egyszer, hogy diáktársaságban, kedélyes beszélgetés közben egy filológus, több képmutatással, mint őszinteséggel azt erősítette, hogy aki a tudományoknak szenteli magát, és teljes odaadással azokat szolgálja, az mondjon le a világról és boldogságáról, olvadjon egygyé a tudományával, úgy, hogy ő maga annak csupán visszacsugárzása, közege legyen. Szavaiban több volt a tettetett hév és dagály, mint az igazság: „Mondják - folytatta beszédét, - hogy egyszer egy izlandi halász oly merően nézett az északi fénybe, hogy nem állt ellen az árnyak. A habok a mélységbe vonták s ő szeméit az északi fényre függesztve, ott állt, pirosra festve annak sugaraitól, mignem a mélység szelleme az örvénybe rántotta és az átlátszó hullámok alá zárta - de a halász szeméiben örökké ott maradt az északi fény.

„Ez a tudomány és az élet! - folytatta - és aki amaz előtt egyszer lehajtotta a homlokát, sodorják őt bármily örvénybe az élet hullámai, a fény, az örökké megmarad neki.”

Vannak a világon tételek, melyeket az ember nem ismer el, de nagy adag bátorság kell hozzá, hogy sikra is szálljon ellene. Most is elegen hallgattak, csak Vasszilkievicz köhécselt bosszusan, fölemelkedett a székéről, végre összeszedte magát és így szólt:

- Üres szóbeszéd az egész! Tartsa meg a német az ilyen tudományt, nekünk nem kell! Én azt tartom, hogy a tudomány az emberekért van és nem megfordítva. Válgék a német parlamentté. A te halászod ostoba volt, tartotta volna a kezében az evezőjét, akkor is láthatta volna az északi fényt és halat is vihetett volna haza a gyermekeinek. A nép fázik és éhezik, és te ki akarnád magad ragadni a világból, hogy a terhére legyél és nem a segítségére? Oh, Tetwin, Tetwin! (így hívták az előtte beszélőt) a jelentésére gondoldj a szónak és ne a hangzatos voltokra. Összekevered az ostobaságot az okossággal! Ma azt hiszed, hogy egy pár sárgult lapért képes lennél lemondani a boldogságról. Nem igaz! Ha eljön a pillanat és kebledet összeszorítja a fájdalom, akkor majd vágyva vágyódsz a szerelem és boldogság után. Például nálam Samogitiában egy agg házaspár ül a kunyhóban - az atyám és az édes anyám és olyan dolgokat mesélnék rólam nyomorultról, mintha az aranyhaju királyfiról beszélnének. Mire volnék én érdemes, ha könyveim közé temetkezve, nem gondolnék reájuk és elhagynám őket öreg napjaikra? Nem érnék egy fabatkát sem! Eljöttem ide, de a tudomány mellett gondolok rájuk és magamra is. És nemcsak nekem, hanem mindenkinek, aki a földet műveli, joga van igényt tartani fáradságának gyümölcseire. Tisztelet a tudománynak, - de aztán a tudós ne zárkózzék el az élet elől. Tudós, tudós!... és nem tudja a mellényét begombolni, nem neveli a gyermekeit, nem törődik a feleségével. Miért ne lehetne az életet a tudománnyal összeegyeztetni? Miért ne lehetne az életbe önteni és evvel megtermékenyíteni?

Igy szólt Vasszilkievicz és nagyot lélezett utána. De itt nem arról van szó, hogy igaza volt-e, vagy sem, - beszédét csakis azért tettük ide, mert Schwarcz, aki természettől amugy is a gyakorlati felé hajlott, nagyon a szívére vette, sokáig fontolgatta, meghányta-vetette és végre az orvosi pályát választotta.

Akárki mit mond, az ember bizonyos hajlamokat magával hoz a világra. Schwarcz születésénél fogva a realizmusra hajlott, inkább a dologgal törődött, mint az eszmével; - nem is volt barátja a dialektikának. Szivesebben látta a tárgyat a maga valóságában, mint megszépítve. Kétféle az emberek gondolkozásmódja; némelyek örökösen a középpontból indulnak ki, mások a centrum felé törekednek; az előbbieket mélyebbre hatolnak a kifürkészendő dolgokban és életet öntenek beléjük; ezek az ugynevezett teremtő képességek; az utóbbiak úgy veszik a dolgokat, amint azok kínálkoznak, magukba fogadják, aztán párhuzamba állítják, összekapcsolják, elemezik, rendezik, - ezek a tudományos tehetségek. Amazok született teremtők, ezek kutatók. A különbség kettőjük közt ugyanaz, mint a tékozló és a fösvény közt, - mint a belélegzés és a kilehelés között.

Schwarcz az utóbb említett tehetséggel birt. És ő tudta is ezt és ez a tudása sok kellemetlenségtől mentette meg életében, bizonyos egyensúlyt kölcsönzött vágyainak és képességeinek; sohasem fogott olyanba, melynek véghezvitele számára lehetetlen volt. Számot vetett önmagával. Végül volt benne nagy buzgóság, amelyet ő nála a tanulásban való szívósságnak is lehetett nevezni. Ő, aki mindenre szeretett józanul nézni, józanul akart látni is; de a jól látáshoz alapos tudás is szükséges. Nem szeretett semmit sem kitalálni: ő tudni akart. Ez az oka, hogy sohasem tanult, csak félig-meddig. Azon kívül a gondolkodása rendkívül ruganyos volt. Önálló volt egész az önhietségig. Akárhányszor elvetette az általánosan elfogadott nézetet, csak azért, mert nem akart meghajolni a tekintély előtt. Meg kell azonban adni, hogy ily esetekben azon volt, hogy mindent, ami ellene szólt, fölkeresse, - ha mitsem talált, akkor engedett. Ilyenkor a gondolat és a tevékenység nem csekély erélyét fejtette ki. Ezek képezték

erejét és fegyvereit. Hozzá teszzük még, hogy mellesleg volt kétezer rubel vagyona is. Mind-ezeket tekintetbe véve, az orvosi tudományra adta magát. De minél nagyobb buzgalommal fogott hozzá, annál nagyobb volt eleinte a kiábrándulása. Ő megérteni akart és magolnia kellett... De ha egyszer már benne volt, előre kellett igyekeznie, és ő tovább haladt.

III.

Elmult egy hónap. Derült őszi este volt, a nap lassan áldozott le Kiev tornyai és a távoli pusztaságok fölött. A padlásszobában, - Schwarcz és Gusztáv lakásában, - még világos volt. Mind a ketten némán a munkájuk fölé hajoltak, fösvényen kizsákmányolva a nap utolsó fény-sugarait. Gusztáv csak nemrég tért vissza a városból; sápadt volt és a szokottnál is többet köhécselt; arcán bizonyos nyugtalanság, keserűség, sőt titkos fájdalom volt olvasható. Mindketten hallgattak, de látni lehetett, hogy Gusztáv meg akarja törni e hallgatást, mert többször Schwarcz felé fordult, de úgy látszott, hogy neheze esett az első szót kimondani és ismét elmerült a könyvébe. Végre a türelmetlenség nyíltan leolvasható lőn az arczáról, fölkapta sipháját az asztról, fölemelkedett és kérdezte:

- Hány óra?

- Hat.

- Miért nem indulsz már Potlanszkinéhez, hiszen minden este nála vagy?

Schwarcz fölemelkedett és Gusztávhoz fordult.

- Gusztáv! te magad voltál az, aki az ő kívánságára hozzá vezetél. De hagyjuk ezt, - ne beszéljünk arról, ami mindkettőnkre nézve kellemetlen; különben is tökéletesen értjük egymást. Azt mondom tehát neked, hogy nem megyek Potlanszkinéhez, sem ma, sem holnap, sem soha. Ime, szavamat és kezemet adom reá.

Hallgatva álltak szemben egymással; Schwarcz előre nyújtott kézzel, Gusztáv habozva és zavarodottan a kényes helyzet miatt; - végre megszorította a Schwarcz kezét. A beszéd látszólag mindkettőjüknek neheze esett; hiában keresett meleg szókat az egyik, míg a másik nem talált szavakat a köszönetre. Némán váltak meg egymástól. Az emberen gyakran különös érzelmek vesznek erőt, érzelmek, a melyek éppen ellenkezői azoknak, melyeket a nemes tett jutalma gyanánt szoktak emlegetni. Schwarcz megígérte Gusztávnak, hogy nem látogatja meg többé az özvegyet. Akár szerette őt, akár nem, mindenesetre áldozat volt ez részéről, mert fáradságos, egyhangu életében ő volt az egyedüli fénypont, mely körül gondolatai forogtak. De Schwarcz rövid gondolkodás után habozás nélkül mondott le. Meghozta az áldozatot. Amint azonban Gusztáv a szobát elhagyta, Schwarcz arczáról kedvetlenség, bosszuság, sőt harag volt leolvasható. A mult fölött érzett sajnálat volt ez, vagy az imént véghezvitt tett megbánása? - Nem! - Mikor Schwarcz Gusztáv elé nyújtotta kezét, ez habozott azt elfogadni. Az áldozatot, mit egy erélyes lélek ajánl föl, el nem fogadni, ez utóbbi szemében annyi, mint áldozatát a nevetségesség színével ruházni fel, ez hálátlanság; annyit jelent, mint a gyűlölet magvát vetnie önszeretete buján termő földjébe. De viszont a vetélytárs áldozatát elfogadni, a fennhéjázó lélek előtt egy-jelentésű avval, hogy saját erkölcsi „én”-jét egy másnak a lábai alá vesse, annyi, mint egy nem kért s erőszakkal markába nyomott alamizsnát elfogadni. Ez majdnem egyet jelent egy könnyebb fajtájú rugással. A fennhéjázó ember inkább akar hitelező lenni, mint adós. Ezért jelent meg a keserű gúny kifejezése Gusztáv arczán, mikor az utcára lépett és összeszorított ajkai közül ezt mormogta:

- Pompásan megy! Kegyelem, kegyelem! Hajtsd meg magad mindennap Schwarcz ur előtt és mondj neki köszönetet kegyességéért. Imádni való élet ez!

Mély és zordon gondolatokba merült. Szinte nem is gondolt már önmagára, valami határtalan kerítette hatalmába. Szomorú visszhangot érzett a kedélyében és megerőltetésbe került, hogy bár egy pillanatra is, visszaemlékezék boldogságára. Ez a visszhang úgy hangzott benne, mint egy megpattant hur. Lélek és kedély különváltak benne egymástól. Az egyik, a kimerített

fél, nyugalomra áhitozott, a másik, mely komor volt, de még ruganyos, az élet utvesztőjébe rántotta. Az egyik féllal még fénysugarat és célzott látott maga előtt, a másikkal a sötét éjszakába, a semmiségbe merült. És ami ennek a buskomor embernek a kegyelem-döfést adta, az egy bizonyos valami volt benne, mely kigunyolta a saját fájdalmát, egy gonosz démon volt, mely egyik kezével az ő saját alakját mutatta neki, sápadtan, rutan és meggörnyedve, a másikkal pedig a felhőkben, vagy a hajnal fényében Potlanszki özvegyét egész buja szépségében és márvány nyugalomban.

A belsejében dúló csata zugásától szinte kábultan ment tovább, nem tudva az utat, a melyen léptei tovább vitték, mikor hirtelen egy jól ismert mély hang ütötte meg a fülét, mely valami vidám dalt trillázott a háta mögött:

Hop! Hop! Hop! Hop!
Fölütve már a patkó...

Körülnézett. - Vasszilkievicz volt az Augusztinoviczczal.

- Hová, Gusztáv? - kérdezte az első.

- Hogyan?... vagy ugy! hova - (az órájára nézett) Az özvegyhez még korán van!... Addig elmegyek a klubba.

- Nos, akkor csak menj egyenesen az özvegyhez.

- Hogy mondod? miért?

- Jaj jaj! - kiáltott Augusztinovicz, kezeit az ég felé emelve és ügyet sem vetve az arra menőkre, hangosan deklamálni kezdett:

„Az ősi várat és akik benne lakodalmat ülének, örök gyászfátyol borítja, falait vad gyom lepi, kapujában hangosan vonit az eb.”

- Nincs a klubban többé mit keresned, - tette hozzá Vasszilkievicz.

- Mi történt?

- Gyász és borzadály tanyáznak ottan, - folytatta Augusztinovicz.

- De beszélj hát! Mi történt?

- Szerencsétlenség!

- Miféle?

- Borzasztó!

- Szólj helyette emberi módon, Vasszilkievicz!

- Az egyetemi tanács bezáratta a klubunkat. Valaki besugta, hogy ott diákgyülekezések vannak.

- És mikor történt ez?

- Két órával ezelőtt.

- Oda kell menni, hogy mindent megtudhassunk.

- Nem ajánlom. Sötétre tennének.

- A hó-karok lekötve tartanának...

- Augusztinovicz, légy veszteg! És miért nem választották erre az estét? Hisz akkor ugy megfoghattak volna bennünket, mint a halakat a hálóval.

- Egyszerűen azért, mert nagyobb súlyt fektettek a bezárásra, mint a megfogásra; de ha most valaki oda menne, azt megfognák.

- Hova készültök?

- Miként a tűzkereszt, vihar szavára...

- Már kértelek, hogy veszteg maradj!

- Ugy Rodrigó, a hős...

- Ugy van, - szakította félbe Vasszilkievicz. - Megyünk figyelmeztetni a többieket, azért hát Isten veled, vagy tarts velünk.

- Nem mehetek.

- Hova mégy?

- Potlanszkinéhez.

- Isten veled!

- Viszontlátásig!

Gusztáv a kezeit dörzsölte, amint eltávoztak és egy pillanatra elégtelen mosoly derítette föl komor arcvonásait. Örült, hogy a klubot bezárták, mert ezáltal tárgytalanná lett félelme, hogy az özvegy, ha Schwarcz elhatározásáról értesül, ismét fölkeresi a klubot, hogy ott vele találkozassék. Félelme nem volt alaptalan. Gusztáv emlékezett, hogy minden kérése s magyarázatása daczára, csak az ígéret, hogy Schwarczot hozzávezeti, bírhatta reá, hogy ez illetlen látogatásokról lemondjon. Most már nem volt mitől félnie. - Rövid idő múlva meghuzta a csengőt az özvegy lakásán.

- Hogy van asszonyod? - kérdezte a cselédttől.

- Egészséges, csak hogy mindig föl s alá járkál a szobában és magában beszélget, - válaszolta a leány.

Gusztáv a szobába lépett. Az özvegy lakása két kis szobából állott, melyeknek ablakai a kertre nyilottak, - az első a szalon volt, a másik, a hová most Gusztáv belépett, a háló-szoba. Ebben az ablak felső része ivalakura volt metszve és színes üvegdarabkákból piros és kék rózsák voltak rajta összeállítva. Az egyik sarokban kis mahagoni asztal állott, rövidre nyírott bársonytakaróval leterítve, a melyen két fénykép volt felállítva. Az egyik, betett művü fakeretben egy fiatal embert ábrázolt magas homlokkal, szőke hajjal és szép arisztokratikus arcvonásokkal. Ez Potlanszki volt. A másikon az özvegy képe volt látható, térdein egy fehér ruhákba öltöztetett kicsike leánygyermekkel. Az arcképek előtt egy fekete fátyollal bevont örökzöld koszoru és egy elszáradt myrtus-ág feküdt.

A szoba másik sarkában két egymástól nem messze levő ágy között egy bölcső volt, most üresen, azelőtt - telve gyermeki csacsogással és örömmel. Zöld függönye, az ablak tarka üvegeitől színesre festve, könnyen mozdulni látszott. Az ember szinte azt hihette volna, hogy rövid idő múlva egy kis fehér kacsó szét fogja vetni e függönyöket és egy örvendező gyermek-fejecske fog mögüle az anyjára pillantani. Csöndes gyász uralkodott ennek a kis szobának a légkörében. Az ablakon benéző akáczfalevelek sötét árnyékot vetettek a padlóra. Az ajtó mellett egy szenteltvizeztartó állott, fölötte egy angyalalakkal, mely áldólag terjeszti ki a karjait. E pillanatban az angyal feje színes fényben csillogott, mintegy megdicsőülve a kellem, ártatlanság és nyugalom glóriájától. A mily feltétlenül uralkodott most a gyász, épp olyan öröm trónolt itt valamikor Potlanszki este, munkájától elfáradva hazatért s egyik kezével a felesége derekát ölelte át, a másikkal pedig félresimitotta aranyhaját és megcsókolta akkor még derült homlokát! Milyen csendes és belső boldogság volt az, ha úgy némán egymás szemébe nézve

álltak ott, mint a szerelem szobrai, s mikor aztán a bölcsőhöz szaladtak, melyben a gyermek kedvesen gagyogott és lábcskáit fölemelgetve rámosolygott boldog szüeleire. S most minden oly komorrá vált. Oly megható volt itt ez a bölcső. Ugy tetszett, mintha a gyermek még benne volna. Szerencsétlenségének első napjaiban az özvegy nem egyszer kelt fel álmából, kezével óvatosan a bölcsőbe nyulva, abban a hitben, hogy isten irgalmazott rajta, a gyermeket kiszabadította sirjából és ismét visszatette a bölcsőbe. Egyszóval nagyon sokat láttak ezek a falak: a zavartalan szerelem örömét és boldogságát, aztán kétségbeesést, nagy könnycseppeket és utoljára csendes, merev, makacs, az örülettel határos gyászt.

Ilyen volt ez a hálószoba, s ily gondolatokat keltett a belépőben. A kis szalonban, mint már a legtöbb ilyen szobában, volt némi elegáncia és sok üres tér. Itt is visszhangzott a régi boldogság, - a szalon világos, tiszta, de mindennapi volt. E szobával szomszédos volt a cseléd kamrája, - kicsiny, homályos alkoven, mely a lépcsőházra nyilott. Valamikor ez Potlanszki lakása volt. Bajos volt tudni, hogy ennek halála után honnan került házbér egy ilyen lakásra, de ez Gusztáv dolga volt és egyedül csak ő tudta, mit cselekszik. A háztulajdonos sohasem jött a bérért. Hogy mi volt ennek az oka, meg fogjuk tudni a későbbiek során. Gusztáv ur valahányszor ebbe a szobába lépett, borzadály fogta el. Ugy érezte, mintha szorult keble több levegőre vágnék. Görnyedni a boldogság érzetétől, majdnem annyit tesz, mint boldognak lenni, csak az a baj, hogy az ilyen boldogság mögött a vágy határtalan mezeje terül el. Elhatalmasodik az ember fölött, vérebe megy át, a reszkető beszédben s a szemek csillogásában nyilatkozik. Az ily vágnak nincsenek kimondott kívánságai, nem ismeri a sok-kevés közti határokat. Mindenre vágyik, bár titkolózna is. Az ember külsőleg bátrabbnak mutatja magát, mint lelke mélyén; megijesztik saját szavai, úgy tetszik neki, mintha más beszélne. - Szemeit letörli és görcsösen kacagni és zokogni szeretne. Szereti, imádja, bálványozza a nőt, mint egy angyalt s az angyalt nő gyanánt kívánja. Ilyen gondolatok forogtak Gusztáv agyában, mikor a szobába lépett. A vágyak minden faja, melyeket a kedély és a vér csak együttesen képesek létrehozni, körülrajongták őt, mint a madarak csapatja, az özvegy elötte állott.

Sápadt volt, arcát könnyü pir borította, talán csak az esti fény visszasugárzása volt. Gyengéd arczéle csendesen, árnykép gyanánt rajzolódott az ablaktáblára. Fésűt tartott kezében és ezüstkeretes tükör előtt állva haját fésülte. Felbomlott, dus hajfonatai hullámosan borultak halvány homlokára. Ez az aranyhaj úgy borult keblére és vállaira, mint az olvadt borostyán. Gusztávot megpillantva, kezével üdvözölte és alig észrevehető mosolylyal. Az özvegy régen felébredt már halálos meredtségéből. Az a váratlan és heves rázkódtatás, melyet Schwarcz megpillantása benne előidézett, felébresztette őt. Gondolkozni kezdett. Csak egy dolgot nem tudott eleinte megérteni: Schwarcz alakja lelkében annyira összeolvadt Potlanszki alakjával, hogy maga sem tudta, vajjon előbbi férjét Schwarcznak, vagy Potlanszkinak hívták-e. Ezek még a téboly maradványai voltak. De rövid idő múlva ismét visszatért a világosság sugara elhomályosult lelkébe. Kérte Gusztávot, hogy legyen segítségére Schwarczot viszontláthatni. - Gusztáv, bár eleinte ellenkezve, engedett kívánságának. Az özvegy aggódó vágygyal várta az estét, a melyen szemébe nézhetett egykori boldogsága emlékének. Nem Schwarczot kereste, hanem az emléket, amelyet benne föltaált. Lassan, majdnem észrevétlenül jelenné vált a múlt s az álom valósággá. Schwarcz észrevette ezt és megigérte Gusztávnak, hogy nem tér vissza többé az özvegyhez; Gusztávra várt a nehéz föladat, hogy Helénát erre a hirre előkészítse. Előrelátható volt a hatás, a melyet ez a hir keltett. Az özvegy összecsapta feje fölött kezeit, hajfürtjei ziláltan vállára omlottak.

- Hol fogom őt viszontlátni? kérdezte Gusztávot vadul.

Ez hallgatott.

- Látnom kell őt, itt, vagy bárhol. Annyira hasonlít Kázmérhoz... Hiszen csak ez az egyetlen emlék éltet, Gusztáv...

Gusztáv hallgatott. Az özvegy vak önzése fölháborította. Bensejében ismét egy egész dráma játszódott le. Ez az asszony arra kérte, hogy tegyen meg minden lehetőt saját boldogsága megsemmisítéséhez. Nem! - bolond volnék. - De, - gondolta ismét, - hisz az ő kérése ez. Ajkait véresre harapta és hallgatott. Hisz neki is volna csak bizonyos joga az élethez!...

Minden, ami csak emberi volt benne, kétségbeesett erélylyel szegült ellene kéréseinek, de az özvegy fokozott hévvel unszolta:

- Gusztáv, önnek sikerülni fog úgy intézni, hogy láthassam őt. Látni akarom őt! Miért okoz nekem ilyen fájdalmat?

Hideg verejték gyöngyözött Gusztáv homlokán, - kezét végighuzta az arczán és sötét hangon válaszolt:

- Én nem okozok önnek fájdalmat... de... (hangja reszketett, erőt kellett magán venni, hogy lábaihoz ne omoljon s így ne kiáltson: „hiszen szeretlek! ne gyötörj ennyire!”) ő nem akar ide jönni - fejezte be alig hallhatólag.

Sokat adott volna érte, hogy ezt a pillanatot elkerülje. Heléna eltakarta arczát a kezeivel és egy karosszékre esett. Egy darabig ismét csend uralkodott, az ablak mögül hallani lehetett a levelek sutogását... és itt egy emberi lélek vivott tusát önmagával. Schwarczot ide vezetni, hogy Helénát elrabolja tőle - ez annyi volt Gusztávnak, mint a szerencsétlenséget szabadjára engedni. De a küzdelem csak rövid ideig tartott: letérdelt az özvegy elé, kezeit ajkához szoritotta és így szólt hozzá szakgatott hangon:

- Megteszek mindent, ami tőlem telik... El fog jönni... Történjék bármi... Eljön, csak azt nem mondhatom, hogy mikor... magam fogom ide vezetni...

Kevéssel ezután távozott Heléna lakásából és ezeket mormolta összeszorított fogai mögül:

- Igen... el fog jönni! de nem én vezetem ide... eljön... egy hónap... két hónap mulva... Egy hónap mulva talán már megnyugszom.

Köhögési rohama félbeszakította további elmélkedéseit. Még sokáig bolyongott az utczákon: mikor végre hazakerült, kettőt ütött a torony órája. Schwarcz aludt már... Lélekezete egyforma, nyugodt volt... A lámpa odavilágított domboru homlokára és födetlen mellére... Gusztáv lázasan nézte ezt a mellet... Szemeiben gyűlölet villogott fel. Körülbelül egy óra hosszáig ült így - aztán hirtelen összerezzen... Magához tért. Valami érzés ébredt föl benne - egészen ellenkező, mint az eddigiek. Éhezett. Oda ment a könyvpolczhoz, levett onnan egy darab fekete kenyeret és mohón enni kezdett. Két nap óta egy falat sem volt a szájában.

IV.

Eljött az ősz. Hideg idők jártak a szegényebb diákok lakásaiban. Lehetőségig a takarójába burkolva és sipkáját a fejére huzva, a szegény a könyve mellett melegedett. Azoknak a diákoknak a lakásai, akik képesek voltak a kályhájukat melegen tartani, nyüzsögtek a kollégák sokaságától. A klubokat nem látogathatták többé. Voltak, akik eleinte egy másik alakításán fáradoztak, de a kísérletek siker nélkül maradtak, mert egyrészt Gusztáv, másrészt meg Schwarcz ellenkezésével találkoztak. Ez utóbbinak már jelentékeny befolyása volt az ifjúságra. Schwarcz különösen azon a nézeten lévén, hogy a klubok sok időt elrabolnak és kevés hasznot hajtanak, reformot akart létesíteni ebben az irányban, ami végre sikerült is neki. Ezt a gondolatát minden lehető ellenvélemények daczára kitartóan védelmezte az egyetemen és Vassilkiewicz lakásán, ahol a legszivesebben szoktak összejönni. Vassilkiewicz Karwowszkinál lakott, vagyis inkább emez Vassilkiewicznél, mert ámbár Karwowszki nagyon jómódu volt (ő volt az a halovány fiu, ki a klubban zenélni szokott a kollegáinak és a lakásbér nagyobb részét is fizette), e legényi gazdálkodás lelke és középpontja mégis a mi samogitánk volt.

Csodálatos, sőt irigylésre méltó volt az a baráti viszony, mely e két fiatal ember közt fennállott. Az egyik gyöngéd, kényeztetett, szép fejjel, mely telve volt a legnemesebb álmokkal, szeliden és mindenki által szeretve, kényelem és bőség közt, könnyen repült át az életen, - a másik, egy igazi lithván, rut, himlőhelyes, rövidre vágott hajjal és szikrákat szóró szemekkel, eleven, munkás, erélyes és alapos műveltségű, mintegy gyámja, vagy bátyja volt az előbbinek.

Vassilkiewicznek forrón érző szive volt, mely, mint mondani szokás, mindenki előtt nyíltan, a kézen feküdt. Mikor Karwowszki egyszer veszélyesen megbetegedett, valóban példátlan önmegtagadással ápolta éjjel-nappal és mikor végre meggyógyult, - a lithván zokogott és beléje kötött örömeiben.

- Te bohókás! - kiáltott - mit nem vesz a fejébe! beteg lenni! - de iszen, próbáld meg csak még egyszer!

A diákok férjnek és feleségnek nevezték őket és az az öreg vak ukrainiai, aki nem messzire koldult a lakásuktól és akit ők gyakran láttak el dus alamizsnával, csak úgy emlékezett meg róluk, mint a „jó ifju urak”-ról.

Sokféle kötelék füzte őket egygyé és különösen még egy körülmény, amelyről azonnal megemlékezünk. A nyári szünidőt rendszeren falun, Karwowszkiéknál töltötték. Ott volt Karwowszki nővére is, nem szép, beteges kisasszony, de csodálatos szívjósága, csendes, nyugodt, igazi angyal, barnás arcbőrrel és nagyon gyarló testalkotással. Vassilkiewicz szerette ezt a leányt, szerette - saját módja szerint, nagyon, bensőleg, beléje és önmagába vetett hittel és ami a fődolgozó volt, szerelme viszonzásra talált. A szülők nem sokat tudtak e vonzalomról, de ha tudtak is, éppenséggel nem akartak akadályokat gördíteni eléjük. A kisasszony nem volt szép, - ő becsületes és megbízható ember, - a társadalmi állások közt netán levő különbség ily módon kiegyenlítődött. A szülők egyébként nem akarták megfosztani fiukat egy oly barátjától, akinek társasága minden tekintetben csakis javára válhatott.

Ennek a lithvánnak volt még egy másik jó oldala is, végtelen ragaszkodása szüleihez, vagy ahogy ő mondta, az öregeihez. Ezek az öregei mélyen benn laktak a samogiták földjén, közel Livlandhoz, földhöz ragadt emberek voltak és a fiuk támogatta őket. Atyja erdőcsősz volt. Az erdő mélyében állott az alacsony kunyhó, köröskörül az erdő zugott és a hullámok zajongtak, az erdő és a tó után megint csak erdő és tó következett; - nagyon félreeső kis hely volt ez. A vidék mondái szerint ott tanyázott az ördög is, - de az öreget nem bántotta.

Itt látta meg Vassilkiewicz a napvilágot. Mint gyermek, itt járt horgászni, itt fogdosott vadkacsákat a tópartján és szedte ki a fészkeket a mocsarakból. Egészséges, derék fiú volt. A természet ringatta őt, a madarak, a fák és a hullámok voltak a tanítómesterei. Kezdve a harasztól a bükkfáig, mely maga sem tudta, hogy a csuca hol veszik az égbe, minden nyitott könyv volt előtte, melynek első szavait magától betűzte ki. A madarak köztársasága jogairól beszélt neki, egyszer látta, amint a hódok gátat ütöttek a folyóban farkukkal; tudta, hogyan kell követni a méhész hangját, hogy mézet találjon a fák odváiban; értette, hogyan kell a borztól elszedni a kölykeket és olykor még eleven fiafarkasokat is vitt haza.

Mikor felnőtt, az atyja olvasni tanította, aztán egy csomó penészes rézpenzt vont elő a fiókjából és a fiút iskolába adta.

És ekkor nehéz idők következtek. Tanulnia kellett - és tanult is. Bajos volna leírni, hogy mennyit türt és szenvedett, míg sikerült az egyetemre jutnia és azzá lenni, akinek mi ismerjük őt. Szülei százszorosan viszonzták szeretetét. Ők valóban az öregségtől egészen fehérre vált galambpár voltak, boldogok a kölcsönös egyetértés és szeretet által. Nyugalom és boldogság tanyázott kis kunyhójukban. Még találni a földön, ámbár elvéve, ilyen fénypontokat, körülbelül olyanformán, mint oázokat a pusztaságban. Az öregek örültek egymásnak, csak egymással törődtek, épp úgy, mint házasságuk első napjaiban és még most is ugyanazokkal a szerető szókkal illették egymást.

És milyen volt még az öröm akkor, ha fiuk az ünnepekre hazajött! Nyelv azt el nem beszélheti, toll le nem írhatja. Vasszilkiewiczzel eljött Karwowszki is. Őt is szerették az öregek és őt is kényeztették, a mindenük csak Jasik volt, akit röviden „a mienk”-nek neveztek.

Gyakran, mikor a fiuk naphosszant tartó csatangolás után hazatértek az erdőből, az öregek már ágyukban feküdtek és halkán beszélgettek egymással. Karwowszki egyszer a következő kis párbeszédet hallotta át a hálókamra válaszfalán:

- Finom gyerek ez a Karwowszki! - szólt az öreg.

- De a mienk sokkal finomabb, - válaszolta az öregasszony.

- Oh, persze, hogy finomabb!

Pedig ez a „mienk” rut volt a szó legteljesebb értelmében, de a szülői szeretet prizmáján keresztül a legszebbnek tűnt fel a föld egész kerektségén. Így van az, hogy a dolgoknak nem a valóság ad színt és alakot, hanem az az érzés, amelylyel eléjük járulunk.

De térjünk vissza Kievbe ismerőseinkhez. Nincs azon mit csodálkozni, hogy oly házigazdák, mint Vasszilkiewicz és Karwowszki lakása, amelyben mindenek fölött egy jól fűtő kályha is volt, a tanuló ifjuság egy jó részének gyűlöhelyévé vált. S még az egyetem ugynevezett magasabb intelligenciája is itt találkozott. Lassanként olyan irodalmi este félék jöttek itt létre. Akik csak egy parányi írói erecskét éreztek magukban, itt publikálták alkotásaikat. A hosszú őszi esték unalma valóságos irodalmi gyűléseknek adott helyet. Bajos volna felsorolni, hogy mennyi magasröptű gondolat hangzott itt el az ifju tüzes ajkáról. E gyülekezetek élén a házigazdák, rövid ideig Schwarcz, Gusztáv és főképpen Augusztinovicz állottak. Schwarcz próbát tett a teremtő erejével, de nem sokra ment vele, hiányzott a hozzávaló tehetsége, nem tudott alakítani, teremteni, nem volt képes gondolatait a képzelem aranyfonalára fűzni, mely minden tárgyat a szívárvány sugaraiba márt, aztán fölmelegítve és megvilágosítva, egy nyáréji zivatar alakjában a világ elé tárja. De volt Schwarcznak egy másféle tehetsége. Tudott helyesen s amellet szellemesen és elmésen ítélni. Mikor a saját produkciójának fölolvastása után azt mindenki hallatára bonczolni és bírálgatni kezdte, a vidám kacaj sokáig nem akart megszűnni. Hasonlóképpen járt el azonban másokkal szemben is: ha ő gunyolódott, akkor repültek a forgácsok a művészet oltárára helyezett zsenyékről. Hangját és arczkifejezését képes

volt úgy alkalmazni a beszédhez, hogy ha neki úgy tetszett, a legszomorubb tárgy óriási kacaját idézett elő. E tulajdonságai valódi nagybecsülést szereztek számára. Ellenben azok, akik a holdra sóhajtoztak és a sziv méla hurjait pengették, kegyetlenül respektálták őt, és félték tőle, mint a sátántól.

Vasszilkievicz magvasan leírta a lithván erdőségeket és tóvidékeket. Karwowszki hébe-korba lírai költeményekkel vétkezett, amelyekben könnyek, harmat és sóhajok úgy beszélgettek egymással, mint akár az emberek.

Fordultak elő még jobb és gyöngébb dolgozatok, de mindenkit és mindenkor felülmult Augusztinovicz. Akárhányszor, - uram bocsá'! - tökrészezen jött a gyülekezetbe, füzetei csöpögtek a zsirtól és piszkosan, hanyagul voltak telefirkálva; de ha olvasni kezdett, a hallgatók mindenről megfeledkeztek és testtel-lélelkel csüggték a szavain. Akárhányan voltak, akik erőszakot téve fejükön és kezeiken, kisajtolták szellemük esszenciáját, - volt is bizonyos értéke az általuk megírt dolgoknak, de mindennapiak voltak, - Augusztinovicz azonban csak akkor fogott tollat, mikor megérkezett; - a szobában zaj uralkodik, hangos beszélgetések folynak, és ő egymás után dobálja a még nedves papirlapokat az asztal alá. Aztán összeszedi őket, hanyagul leül és mindenki figyel és akárhányan megirigylik őt lelkük mélyében. Alakjai életteljesek, szembeötlők, a beszéd folyásában ezer színben csillog a gondolat, mint egy kigyó ragyogó pikkelyei. Ha ő a szerelemről beszél, a hallgató közelről érzi a szerető sziv dobogását és ha indulatba jön, szavai a menydörgéshez hasonlítanak és a villámok fényétől elvakult gondolat ijedten összerезzen; és ha aztán a szók gyöngéd esésével egy fájó érzelmet ír le, úgy tetszik, mintha a levegőt mirtus és rózsailat töltené be, a haraszt kivirágzik a hold fényében és távol az erdőség mögött a harmattal olvad össze a leány énekének összhangja. Bizony, volt neki tehetsége! Csak úgy szórta magából a szép szókat és a szép gondolatokat anélkül, hogy azok bárminemű összefüggésben állottak volna ő vele. Virágok voltak, melyek mocsaras tájon viritottak, a humor nyilatkozatai, amelyekben az erkölcsi sülyedés karöltve járt a szemtelenséggel.

- Ej! Augusztinovicz, Augusztinovicz! - szóltak ilyenkor a kollégái, - ha ilyen képességek mellett nem volnál egészen az ördögé, mire nem volnál képes, te semmirekellő!

- Éppen azért akarom a bennem lakozó ördögöt a borba fojtani! Van-e még valami szopni valótok?

Gusztáv csak ritkán látogatta ezeket a gyülekezeteket, nem szerette Karwowszkit és pedig csak azért, mert mindenki szerette. Minél terhesebb lett neki az élet, minél több felhő borult szerelme egére, annál izgékonyabbá, annál keserübbé lőn. Szenvedélyes és szerencsétlen rokonszenveknek megvan az a sajátsága, hogy épp oly szenvedélyes ellenszenveket szülnek. Ilyen, még senkire sem irányuló ellenszenv izzott Gusztáv keblében. Mindenkit gyűlölt, akinek megvolt az, ami számára elérhetetlen volt. Érezte, hogy sérelem esett rajta, - és az övéhez hasonló természetek megbosszulják a velük történt méltatlanságot, ha csak teoriában is. Tehát távol tartotta magát a fiatal emberek társaságától, ámbár köztük csakis résztvevő sziveket találhatott volna. Ő tudta ezt - és a mindnyájuk ellen érzett gyűlölet daczára szerette őket, - de elzárkózott magában. A részvét lealázta, lépten-nyomon szánalmat gyanított és ettől félt. Egyébként köztudomású volt, hogy Schwarcz megígérte, hogy Helénát nem látogatja meg többé. Nem Schwarcz, hanem ő árulta el azt egy ingerült pillanatában. Természetes, hogy Schwarcz ezáltal sokat nyert barátai véleményében - Gusztávot ez is bosszantotta. Sötét felhő ereszkedett közéje és Schwarcz közé, mely elválasztotta őket egymástól.

Az özvegy egyre hevesebben, egyre szenvedélyesebben követelte tőle, hogy Schwarczot hozzája vezesse. Gusztáv szemei előtt végzetes proccesszus fejlődött az özvegy lelkében. Heléna napról-napra többet gondolt Schwarczra és most már csakis az ő kedvéért.

- Nem sokáig őröm már meg a nyugalmamat! - gondolta Gusztáv. - De történjék bármi, én nem vezetem őt hozzá másodszor is.

Nem nehéz kitalálni, hogy mit rejtettek mögöttük az ilyen gondolatok. Gusztáv munkával akarta magát elkábitani - és az mindjobban kimerítette; csak álmában voltak még boldog pillanatai. Egy izben azt álmodta, hogy Heléna előtt térdel és a kezét csókolja; egész határozottan szívében érezte a drága kezeket. Aztán szenvedélyének álombéli fölgerjedésében ajkai megtalálták az ő ajkait... szinte szenvedett a tulcsorduló boldogságtól... Azután az ébredés következett. Látta őt minden nap... Oly közel volt hozzá... és mégis örökre oly távol!... Még inkább lesoványodott, szálnalmasan nézett ki, csak szemeiben fénylett a törhetetlen akarat lázas csillogása. Ez a láz kimerítette, de fönntartotta.

- Kiváncsi vagyok, mi lesz még, - dörögte kiszáradt ajkai között.

Ezen sötét fájdalomnak azonban volt magasztos oldala is. Gusztáv nem volt álmodozó. Olyannak vette az életet, amilyen volt, és nem, amilyen lehetett volna. Siralmas egészségi állapota daczára, képes volt dolgozni és többet is dolgozott most, mint valaha. Nem kis erőfeszítés kellett hozzá, hogy az özvegytől hazatérve, munkához lászson - és ő minden nap aratott egy ilyen győzelmet önmagán. Egy pár kitűnő észtehetségű fiatal embert egyesített maga körül és mintegy ellenzék gyanánt a Vasszilkievicz-féle összejövetellekkel szemben, egy kört alakított, mely kizárólagosan a tudományokkal foglalkozott. Ő és még ketten a let nyelvek grammatikáján dolgoztak... és a munkatársaival folytatott szakadatlan viszálykodások daczára is megmaradt e mű élén és a mi időt mintegy elrabolt lelki fájdalomától, azt e munkájának szentelte. Helénával minden nap találkozott.

V.

Alig lehet valami izgatóbb, mint a Schwarcz viszonya volt Gusztávhoz. Ez a két fiatal ember együtt lakott. Végre Gusztáv egy napon, az özvegytől hazatérve, Schwarcz málháit csomagolva, őt magát pedig ruháinak és könyveinek elrakosgatásával foglalkozva találta. Mindketten hallgattak, míg minden készen nem volt - ekkor Schwarcz felkiáltott:

- Isten veled, Gusztáv! Elköltözöm.

Gusztáv kezét nyujtotta neki, de mitsem szólt. Hidegen váltak el egymástól. Utközben Schwarcz találkozott Vasszilkieviczczel.

- Hogy értsem ezt? - kérdezte. - Kihurczolkodtál?

- Ismered Gusztávhoz való viszonyomat, - válaszolt Schwarcz - magad mondj ítéletet, hogy lehet-e vele tovább is együtt laknom?

- De az még sem járja, őt mostani állapotában elhagyni.

- Értem, amit mondani akarsz; de biztosíthatlak, hogy jelenlétem csak fölizgatja. Tudod, hogy mit tettem meg a kedvéért, nem szabadna, reám haragudnia... és mégis!

Vasszilkievicz megszorította a kezét.

Schwarcz új lakása egy nagy négyemeletes házban volt és két tágas, világos szobából állott. Hazulról hozott pénzén kívül Schwarcz mindjárt Kiebbe érkezte után talált oly kereseti forrásokat, melyek megengedték, hogy tőkét lehetőleg kímélhesse. Már akkor kezdett arra gondolni, hogy a jövőben kényelmesebben fog berendezkedni és mostani lakása valóban nem is volt minden elegancia nélkül. Első pillanatra jó módot, sőt bőséget lehetett benne föltalálni. Az ágyat diszes terítő takarta, a padló festve volt és alkonyatkor vidám tűz lobogott a kis cserépkályhában, - a szoba oly meleg volt, hogy öröm volt benne lenni. Különben maga a ház is sokkal tisztességesebb, sőt elegáns volt. Az első emeleten egy tábornok lakott feleségével és két kisasszonyával, akik oly rutak voltak, mint a téli éjszakák, a másodikon Schwarcz lakott és egy francia mérnök, aki a két szobát albérlébe adta; a harmadik emeleten egy elszegényedett gróf lakott, aki valamikor, hír szerint, nagyon gazdag volt, most azonban tönkre jutott és három vagy négy szobát birt leányával és két ukrainiai cselédjével.

Ilyenek voltak Schwarcz szomszédjai és elég baja is volt velük. A mérnök gyermekei egész áldott napon a zongorát nyaggatták és a világ minden lehető négyesét betanulták, persze csak hézagosan; a tábornoknál sohasem fogytak ki a táncz multságokból és soirékből. Éjjeleken át tomboltak és dobogtak itt, mint a malomban, a szolga sereg föl-alá száguldott a lépcsőkön, szóval volt lárma és csörömpölés. Csak a gróf maradt nyugodtan. Nem is volt ezen mit csodálkozni; úgy ültek ők saját dicsőségük omladékain, mint a zsidók Jeruzsálem romjai fölött. Schwarcz még nem igen ismerte őket, csak néha gyanította a lépcsők ropogásából és az alkonyatban hangzó nehéz léptekből, hogy az öreg gróf sétálni vezeti a leányát, - de mert nem volt barátja a grófi koronáknak, nem igen kívánta őket közelebről megtekinteni. Csak egyszer pillantott meg valamit, ami már inkább érdekelte. Egy napon, amint hazament, egy csinos, kék szemű és sötéthajú fejecsét vett észre az első és második emelet közti korlát fölé hajolva. Kezével beárnyékolta szemei szorgosan fürkésztek valami után a csarnok félhomályában. Schwarczot megpillantva, hirtelen visszavonult és mikor Schwarcz megszorította lépéseit, hogy a kisasszonyt közelebről szemügyre vehesse, már csak két apró lábacsát látott fekete cipőkkel és fehér harisnyákkal. Ezek a lábacsák szaporán siettek föl a lépcsőkön.

- Ahá! ez hát az ifju grófnő! - gondolta Schwarcz magában.

A grófnő magára vonta egész érdeklődését. Alkonyat tájban, kályhája előtt ülve, egyszer csak - maga sem tudta, miért, - élénken megjelent előtte az a kézzel beárnyékolt szempár, a sötét fürtű hófehér homlok és a kaczer fekete czipőkbe szoritott kicsiny lábak. Pár nap mulva, a mint késő éjjel, eloltva gyertyáját, az ágyba feküdt, hirtelen egy hang ütötte meg fülét, mely valami szomorú olasz dalt énekelt.

E fiatalos, csengő és rokonszenves hangok egészen elfoglalták Schwarcz szobáját. Csodálatos bájjal, érzelmetli és szenvedélyes eskük és szemrehányások folytak egybe az éjszaka csöndjében; tisztán ki lehetett venni a dal szavait, melyek így hangzottak:

„E tu spietato, da un' altra amato
Dici é delirio, e non é amore
Piange mi vadi, né a me tu credi
Or tu sei! tu sei barbaro, che non hai cuor stb.”

- Ah! a grófnő énekel! - dörögte Schwarcz. Másnap reggel sehogysen érthette meg, hogy miért emeli fel öltözködés közben még szappanos kezeit és miért, énekli pathetikus hangon, mintegy bátorítva magát:

„Or tu sei, tu sei barbaro!”

De nemsokára megszűnt reá gondolni és a grófnő helyett az özvegy vette igénybe egész gondolkodását.

- Ez az asszony vagy szeret már, vagy rövid idő mulva megszeretett volna - gondolta magában. Sajnálta azokat a perczeket, mikor a szemébe nézhetett... „Különös egy asszony!” - gondolta. - „Mennyire szerethette Potlanszkit... hah! és Gusztáv!” (Schwarcz összevonta a szemöldjeit.) „Akár elmegy hozzá, akár nem, ez a szerelem tönkre teszi Gusztávot... hm! Kiki önmagáért felelős. De szeretném megtudni, mit szól hozzá, hogy nem mutatkozom nála.”

Lelkében gyakran megújult az a pillanat, mikor az özvegy halott-halványan, kitért karokkal feléje kiáltotta: „Végre megtaláltalak, Kázmérom!” Hiszen csak tőle függene, - gondolta magában - őt fölkeresni, szeretni és viszont szerettetni.

A szerelem lehetőségének e gondolata megrabolta álmától. Érezte, mint minden fiatal ember, a szerelem szükségességét. Szive hevesen dobogott, mintha megrepedni készülne.

Mind ekkoráig nem ismert nőt az özvegyen kívül. Szemei előtt lebegtek olykor a grófnő fekete czipői és fehér harisnyái, de ez csak álom volt, ami semmivé oszlott. Aztán egy perczre gondolt, mikor beszélgetés közben az özvegy kezeit kezében tartotta. Mennyire szerette volna azokat megcsókolni; de ott állt Gusztáv, a kinek szemei vésztojósloán fölcsillogtak. Erőt vett rajta a féltékenység.

Olykor a megbánás alig észrevehető felhője szállt föl szive legsötétebb mélységeiből gyorsan tett ígérete fölött. Aztán igazi tragikus hangon ismételtette: „Szavamat adtam, - nem megyek oda!”

És bosszantotta még valami más is, ami tiszteletreméltó idősebb emberek előtt talán érthetetlennek látszik, - bosszantotta őt nyugodt élete folyása. A tudományokban könnyen haladt előre, nem bukkant semmi nehézségekre, nem merítette ki képességeit, és mindez kedvetlenséget okozott neki. Tevékeny fiatal természetek úgy vannak, mint a fiatal katonák, akik a küzdelem hevében akarják magukat megacézolni. A küzdelem ezen vágya, mely későbbi éveinkben valószínűtlennek tünik föl előttünk, egy bizonyos korban föltétlen életszükségesség. Emlékezzünk csak Schwarcz monológjára Gusztáv szobájában mindjárt első napján Kievbé érkezésének. Keztyüt akart dobni az egész világnak, akár a tudomány, akár az érzelm nevében. A fiatal sasok repülni próbálkoznak, fölöttük a felhőket, alattuk a mélységet látva. A

legközségesebb embereknek, mielőtt észrevették volna, hogy csigák tulajdonképpen, szintén voltak olyan pillanataik, mikor sasoknak hitték magukat.

Ilyen állapotban volt Schwarcz és senkit sem talált, a kibe beleköthetett volna. De nemsokára történt valami, ami kirántotta dermedtségéből. - Augusztinovicz elkövetett valamit, a mi a diákbecsület meggyalázása volt. Elhatározták tehát, hogy kizárják őt a tanuló ifjuság kebeléből. Nem első ízben történt ilyesmi, de a diákság mindig megtett minden lehetőt az elsimitására, nehogy a testület kompromitáltassék a közvélemény előtt. De mit vétett Augusztinovicz; - minek gázolnánk a piszokban! Elég az hozzá, hogy a diákság köréből alakított becsület-bírótság határozottan a kizárás mellett nyilatkozott. Az ilyen ítélet ellen nem volt fölebbezés, mert az egyetemi hatóság mindig jóváhagyta. Ezuttal oly nagy volt az izgatottság a diákok körében, hogy senkisémet kelt Augusztinovicz védelmére, Schwarcz kivételével, a fél egyetemet mozgásba hozta és mindent elkövetett, hogy őt megmenthesse.

- El akarjátok üzni? szólt egy viharos gyülekezetben. El akarjátok üzni? De hiszitek-e, hogy az egyetemről eltávolítva nem fog ránk szégyent hozni? Hogyan szerezzen megélhetési módot? Miből tartsa fönn magát? És a mi őt magát illeti - tudjátok-e, hogy miért bukott el? - Nem! - Kérdeztétek meg tőle, hogy evett-e valaha ebédet? Magunk közt vagyunk. Emeljétek föl az egyik lábát, - mindegy, akár a jobbot, akár a balt - és ha csak egy ép talpat láttok a csizmáján, kergessétek el. A mi engem illet, én azt tartom és vigye el az ördög, a ki ellenkezőt tart, én azt tartom, hogy a mi kötelességünk megmenteni, nem pedig megrontani. Nyujtsatok neki segédkezet, adjatok neki kenyeret, én magamra vállalom őt a saját felelősségemre!

- Ki vállalja magára a saját felelősségére? - kérdezte valaki Schwarcz ellenesei közül.

- Én! - kiáltott Schwarcz mennydörgő hangon.

Óriási zaj és tombolás keletkezett a gyülekezetben. Vasszilkievicz minden befolyásával Schwarczot támogatta, mások meg a kizárás mellett voltak. A vita élénk és lármás volt. Végre Schwarcz egy pad tetejére ugrott és Augusztinovicz felé fordulva, hangosan oda kiáltott:

- Megbocsátottak neked! Szedd össze magad és jöjj velem!

Kimenet közben Schwarcz örvendő fölindultsággal dörzsölte kezeit és fölkiáltott:

- Kár lett volna ilyen észtehetségért! Egyébként most már ördög lakozzék bennünk, ha én nélkülem akarnak valamit végbe vinni!

- Schwarcz! miért mentettél meg? - kérdezte Augusztinovicz.

Schwarcz szigoruan nézett reá.

- Még ma hozzám költözöl, - szólt hozzá.

Más fajtájú dráma játszódott le ez alatt Potlanszki özvegyének lakásában. Potlanszkiné, mint említettük, különös asszony volt; nem élhetett a nélkül, hogy valami érzelem ne uralkodjék fölötte. Az első ízben szerencsésen választott és példás nő és anya vált belőle. Most úgy vélte, hogy Schwarczban találta föl üdvét - és hónapok multak, a nélkül, hogy ezt a szeme előtt látta volna. Annál erősebben vágyódott utána, minél erősebben Gusztáv ellenszegült. E két erő nem sokáig maradhatott már összeütközés nélkül.

- Ha nem adja őt nekem vissza, - szólt egy este a könnyeiben uszó özvegy, - magam fogom őt fölkeresni. A térdeimen könyörgök érte, Gusztáv! Ön azt mondja, Kázmér arra kérte önt, hogy engem megoltalmazzon... Az ő nevére kérem hát önt... Oh istenem, istenem!... Ön nem fogja föl, hogy mennyire szenvedek... Ön bizonyára sohasem szeretett!

- Én... soha?... szólt Gusztáv egész halkán és mély fájdalom tükröződött szemeiből. - Lehet, hogy igaza van... Tehát mit sem vett észre? Mit sem látott? Magam sem tudom, hogy volt-e, a kit szerettem volna... Istenem, ki kell mondanom!... te rajtad kívül!

Odavetette magát Heléna lábai elé. Csönd lett, mintha mindketten kővé váltak volna, az özvegy visszariadva, arcza elé tartott kezekkel. - Gusztáv a lábainál fekve. És így tartott ez jó ideig. Mindketten ki voltak kelve önmagukból. De az erkölcsi fájdalomnál is krízis szokott beállani. Gusztáv csakhamar fölemelkedett. Más emberré vált, erőt vett önmagán. Esmélethez térítette az özvegyet és halk, akadozó lélekzete miatt meg-megszakadó hangon így szólt hozzá:

- Bocsáss meg, Helén! - Nem szabadott volna ezt tennem! de már nagyon rég óta szenvedek. Először... három éve lesz már annak, a templomban láttalak meg... a pap éppen fölemelte a kelyhet és te lehajoltál... Akkor még jártam a templomba!... Azután az övé lettél, - én hallgattam... Most sem akartalak megbántani, sértéssel illetni... de te azt mondtad, hogy sohasem szerettem... Lásd, az nem igaz... Nagyon nehéz az utolsó reményről lemondani!... Bocsáss meg... Schwarcz még ma eljön hozzád... Ő nemes szívű ember - szeresd őt és légy boldog... Isten veled!

Lehajolt, fölemelte ruhájának szegélyét és szemeivel az ég felé tekintve... megcsókolta ezt a szegélyt, mint valami szentséget.

Az özvegy egyedül maradt.

- Mit mondott? - suttogta halkán - mit mondott Gusztáv?... Azt mondta, hogy még ma eljön hozzám. Nem álom ez?... Nem... El fog jönni!...

VI.

Ezalatt Augusztinovicz egészen Schwarczhoz költözött. Micsoda különbség volt régi életmódja és a mostani közt! azelőtt nem volt hely, a hol megmelegedjék. - Schwarcz adott neki; nem volt fekvőhelye, ágyiruhája, Schwarcz vett neki; hiányával volt a legszükségesebb ruhadaraboknak, - Schwarcz azokkal is ellátta; éhezett és Schwarcz megosztotta vele az ebédjeit. Egészen új körülmények közé jutott. Fölmelegedve, jól táplálva, jóra való kabátban, megfésülve, megmosdva, borotválva, egészen más emberré lett. Augusztinovicz, mint említettük, igen gyöngye jellem volt, az életviszonyok teremtménye, e tényezők rezultátuma. Schwarcz szigorú nevelése alatt a fölismerhetetlenségig megváltozott; kezdett hozzászokni a tisztességes frugális életmódhoz. Azelőtt nem volt egy szemernyi szeméremérezete; most mindent szégyelt, a mi nem állt összhangban elegáns ruhájával és keztyűivel. Leginkább nehezebbre esett leszokni az ivásról, de nem volt alkalma, hogy visszaessék korábbi bűnébe, mert Schwarcz úgy vigyázott rá mint a szeme világára, egy pillanatra sem hagyta felügyelet nélkül, sőt olykor-olykor pálinkát is adott neki, de pénzt nem hagyott nála. Alig lehet elképzelni, micsoda türelmetlenséggel várta Augusztinovicz a pillanatot, mikor Schwarcz a szekrényt kinyitotta, hogy egy pohár pálinkát töltsön be neki. Ilyenkor valósággal rajongott, lelkében elképzelte az ital ízét, a pohár szájhoz illesztését, a nyelvhez való érintését, a torokbaömlést és végül a pálinka ünnepélyes bevonulását a gyomorba! Különben Schwarcz ilyenkor rendesen szintén leöntött egy pohárkával, hogy ily módon némileg megfoszsza az adományt megalázó jellegétől.

Idővel Schwarcz kezdett jobban bánni vele, kezdette beavatni a saját és az egyetem ügyeibe, végre gondolkodásmódjába és eszmemenetébe. Szükségtelen mondani, hogy Augusztinovicz mindezt a magáévá tette, hogy a hol csak alkalma nyílt, Schwarcz szavait a sajátjaiként ismételte, rendesen így kezdve a beszédet: „Én abban a véleményben vagyok, hogy” és így tovább. Nem lehetett reá ismerni! Ő, a ki előtt régebben mi sem volt tulságosan frivol, most, ha a fiatal emberek beszéde egy kissé sikamlós fordulatot vett, akárhányszor így szólott: „Uraim! első a tisztesség!” A diákok kaczagtak, maga Schwarcz is mosolygott magában, de mindaddig meg volt elégedve művével. Fölösleges hozzátennünk, hogy esténként együtt tanultak, mint-hogy ugyanazt a fakultást látogatták. Ilyenkor Schwarcznak elég alkalma nyílt, hogy Augusztinovicz képességeit méltányolhassa; nem volt ez előtt különbség a könnyű, és nehéz közt, bámulatos nézet pótolta nála a reflexió helyét, kevésbé tartós, de széles kiterjedésű emlékező képesség pótolta nála a munkásság helyét.

Vasszilkievicz gyakori látogatója volt Schwarcznak és Augusztinovicznak. Eleinte Karwowszkival jött, utóbb mindennap egyedül. Schwarczczal való beszélgetései, melyek a legfontosabb tudományos- és életkérdéseket érintették mindinkább bizalmassá váltak. Ez a két fiatal ember sejtette egymás kölcsönös értékét és föltaálták egymásban a hatalmas szellemet és az erős akaratot. A kölcsönös nagyrabecsülésre alapított viszony nagy tartósságot ígért a jövőre nézve. Az egyik úgy, mint a másik, kezébe vették az egyetemi ifjuság vezetését, - a kezdeményezés a közös lépésekhez csak ő tőlök eredt és mert ők egyetértettek az egyetemen is minden egyértelműleg történt.

- Mondd csak - kérdezte egyszer Schwarcz, - mit szóltak Augusztinoviczczal való bánásomhoz?

- Némelyek istenitenek érte - válaszolt Vasszilkievicz, - mások nevetnek rajta. Elleneseid egyikénél voltam könyvtárunk érdekében, majdnem egy egész gyülekezetet találtam ott és éppen rólad és Augusztinoviczról volt szó... s tudod-e, hogy ki vett legmelegebben a védelmébe?

- Ugyan ki?

- Találd ki!

- Karwowszki Lolo.

- Nem.

- Akkor igazán nem tudom...

- Gusztáv.

- Gusztáv?

- Igen! Olyan sok kellemes dolgot mondott azoknak, akik gunyolódtak fölötted, hogy jól állok érte, nem egyhamar felejtik el. Hiszen tudod, hogy milyen ő! - Azt hittem, hogy valósággal szétszakítja őket.

- Ezt nem vártam volna!

- Mert régen láttad... Eh! Félig elmerült a szerencsétlen ebbe a szerelembe. Derék ficzkó... kár érte. Mondd, - hiszen te jobban értesz hozzá, - nagyon beteg?

- Oh! nem lehet sokat bizni hozzá!

- Mi baja hát? Asthma?

Schwarcz sajtószerű mozdulatot tett a kezével.

- Asthma... túlhajtott munkásság... bánat...

- Kár érte!

A lépcsőn hirtelen léptek hallatszottak, - az ajtó megnyílt, - Gusztáv belépett. A föl nem ismerhetőségig megváltozott. Arczbőre sápadt és átlátszó volt. Arcza halottias hidegséget lehellet, fakó árnyék borult viaszhalványságu homlokára. Ajkai fehérek voltak, vad rendetlenségűvé nőtt, sötét haja, szakálla és bajusza a sápadt arcszín mellett szinte feketés színezetűeknek látszottak. Olyan emberhez volt hasonló, aki nagy betegséget állt ki és arczáról bizonyos öntudatosság és kétségbeesett lemondás volt leolvasható.

Schwarcz meg volt lepve és meg volt zavarodva egy kissé és nem tudta, hogy mihez fogjon. Gusztáv kisegítette zavarából.

- Schwarcz! - szólt Gusztáv - kérelemmel jöttem hozzád. Megígérted egyszer, hogy nem látogatod meg többé Potlanszkinét, - vedd vissza ezt az ígéretedet.

Schwarcz bizonyos kényelmetlen érzéssel vonta el az arczát. A beszélgetés tárgya kellemtelenül érintette. Azért csak ezt felelte:

- Nem szokásom adott szavamat meg nem tartani.

- Igen, - válaszolt Gusztáv - de itt egészen más forog szóban. Ha én például meghalok, ígéreted nem kötelez többé, - én pedig beteg vagyok, nagyon beteg. De különben is szüksége van védelemre. Én semmire sem vagyok képes többé... nem öröközhetem fölöttem... Le kell feküdnöm... pihennem kell,... mert kimerültem egy kissé. Egyébként kimondom az egész igazságot: Ő szeret téged s te is bizonyára őt, - utatokban voltam, most félre állok. Kényserűségéből teszem ezt s nem áldozat gyanánt adom... Nagyon szerettem őt s élt bennem egy kevés remény, hogy valamikor ő is szeretni fog,... de tévedtem (hangja itt egy oktávával alább szállott). Engem nem szeretett soha senki... Nagyon szomorú életet éltem... De mit tehetek? Sok viszontagságon mentem keresztül az utóbbi időben, de már vége van annak! Most csak az fekszik szivemen, hogy egyedül ne maradjon. Ha képes lettem volna áldozatra, egyszerűen a gyámja lettem volna... Schwarcz! te megteheded ezt értem... benned van erély és gazdag

vagy... és ő szeret téged, ha mondom, tehát nem járhatsz úgy, mint én. Oh! én nagyon boldogtalan voltam a világon... De hagyjuk ezt. Nem szeretnék méltatlan lenni hozzá... Hiszen most is szeretem. Nem akarnám, hogy az én hibám folytán egyedül maradjon. Némelykor semmit sem szabad az embernek megtagadni... Menj! menj! eredj hozzá! Hiszen egymással laktunk, megosztottuk egymással bánatunkat - majdnem köteles vagy ezt megtenni értem, mert ismétlem neked, én beteg vagyok és nem tudom, hogy viszontlátom-e valaha őt, vagy téged.

Vasszilkievicznek könnyek tolokodtak a szemébe; fölemelkedett, Schwarczhoz fordult és így szólt hozzá:

- Schwarcz - teljesíteni kell, amire Gusztáv kér.

- El fogok menni hozzá - válaszolt Schwarcz határozottan - és meg fogom őt oltalmazni. Becsületszavamat adom erre mindkettőtöknek.

- Köszönöm! - szólt Gusztáv. - Most menj oda hozzá!...

Rövid idő múlva Gusztáv és Vasszilkievicz egyedül voltak a szobában. Vasszilkievicz hallgatott egy darabig, mert előbb a saját szívét kellett megnyugtatnia, végre a legmélyebb részvét hangján felkiáltott:

- Gusztáv, szegény Gusztáv, mennyire szenvedhetsz te ebben a pillanatban!

Gusztáv semmitsem felelt, csak nehezen lélezett, fogait összeszorította, arcza görcsösen vonaglott, végre hangosan zokogni kezdett... és közel volt az ájuláshoz...

*

Három nap múlva Schwarcz és Vasszilkievicz Gusztáv lakásában ültek. Szép este volt, a hold sugárkévéket lövellt az ablakon át a szobába. A beteg ágya mellett egy gyertya égett. Gusztáv még eszméleténél volt. Feje majdnem szépnek volt mondható, amint nyomortól fakószínű arczával és magas homlokával a párnákon feküdt. - Az egyik lesorvadt keze az ágytakarón hevert, míg a másikat melléhez szorította. A gyertyaláng rózsaszínű fényt vetett saját érzelmeinek eme vértanujára. A szoba szemközti sarkát homály borította. Gusztáv öntudatánál volt, - Schwarcznek valóságos előadást tartott az özvegy iránti gondjairól. Olykor-olykor még szólt egy szót, ám bár nagy erőfeszítéssel - majd Schwarczhoz, majd Vasszilkieviczhez, aki az ágy fejénél állva, egy durva kendővel letörölte a verejtéket a beteg homlokáról.

- Figyelmeztetni akarlak valamire, - szólt Gusztáv. - Kétezer lengyel forintot küldenek neki évenként és ott öt- vagy hatra van szükség... A hiányzót én szereztem össze... Toljátok odébb a gyertyát és nedvesítsétek meg ajkaimat... dolgoztam... elvontam a számtól, nem aludtam... Sokszor napokig egy falatot se ettem... Emeljétek föl egy kissé és igazítsátok magasabbra a vánkosaimat... Nem tudok beszélni... Ott a szekrényben még van harmincz rubel számára... Szemeim elhomályosodnak... Hagyjatok pihenni...

A szobában csend uralkodott, csak egy egér rágicsált a másik sarokban egy papirszeletkén... a halál bevonulását tartotta.

- Befejezve szeretném tudni művünket, - folytatta Gusztáv... Mondjátok meg nekik, hogy ne czivakodjanak... Borzadok... Szeretném tudni, hogy van-e mennyi, vagy pokol... Sohasem imádkoztam... s mégis, mégis...

Vasszilkievicz lehajolt hozzá és halkán kérdezte:

- Gusztáv, hiszel a halhatatlanságban?!

A beteg már nem tudott szólani, igenlőleg intett a fejével. Ekkor úgy tetszett, mintha valami bűvös zene lágy hangjai terjedtek volna szét a szobában. A hold sugarain angyal-sereg szállt

alá az égből, fehér, aranyos és tarka szárnyakon. Halkan lebegtek a földre, a betegágy felé hajoltak, szárnyaikat mozgatták és az ágy körül csapongtak, mint a zümmögő méhek raja... Szinte hallani lehetett a tollak suhogását. E csöndes karénekkal egy időben szállt el Gusztáv lelke.

A temetés nagy ünnepélyességgel ment végbe. Minden egyetemi testület képviselve volt a koporsó körül.

Csak most kezdtek beszélni az elhalt alapos tudományáról, szorgalmáról és áldozatkészségéről. A számadásokból, melyeket Schwarcz átvizsgált, valóban kitűnt, hogy a boldogult közel négyezer lengyel forintot szerzett évenként a munkájával. Mindezt az özvegyre fordította - ő maga úgy élt, mint egy kutya. Ez az önkéntes és eltitkolt hősiesség tartós emléket szerzett neki a bajtársak szívében.

Most az elhaltak több irodalmi munkája is előkerült, amelyek tudományos érvelésükkel és a bennük nyilatkozó tehetség által tüntek ki; előkerült a naplója is.

Ez a napló egyszerű, majdnem nyers szavakban a nyomorusággal töltött élet árnyoldalainak meggyónása volt, a szenvedélyes ifjui kitörések apológiája; meggyónása az álmodott és mégis valódi szenvedélyek-, fájdalmak-, küzdelmek-, belső viharok- és külső kinyilatkoztatásoknak. Egész komor ünnepélyességében nyilatkozott itt a tulcsapongó természetek benső élete. Borzasztó volt e zürzavarba tekinteni, melyet a mindennapi életben, ebben a (amint egy poétácska mondja), ebben az „ördögileg bearanyozott életben” nem ismerünk föl.

A naplót, ezt az igazi emlékkönyvet fölolvasták Vasszilkievicznél. Arra is gondoltak, hogy kinyomtatják, de ebből semmisen lett. Ellenben Augusztinovicz megírta Gusztáv nekrológiáját. Ékes szavakkal írta le ebben Gusztáv életét. Bemutatta őt gyermekkorától fogva, amikor még boldognak érezte magát. Az élet tavaszának eme leírásában annyi báj volt, hogy úgy tetszett, mintha a májusi napsugár világított volna az emlékezés írójának. Aztán a kéz komorabbá lett; látták, mint hagyta el a boldogult édes otthoni kunyhóját, mint futott utána vonitva az eb, ez a vén szolgál... Majd még inkább elsötétült; az élet hányni, dobálni, tépdetni és szakgatni kezdte. Ismét egy fénysugár czikkázott föl... A felhők között, egy szivárvány közepén megjelent az özvegy... kezét kinyújtotta e csillag után!... „A többi ismeretes előtetek” - írta Augusztinovicz. „S most hadd szőjjön róla álmodt örök szendergésében. Sirja fölött a pacsirta az ő nevét fogja énekelni... Nyugodjék békében... A láng kialudt, a varázs megtört... ez Gusztáv volt!”

De rendesen úgy szokott történni, hogy halála után sok minden jót beszélnek az emberről, holott életében majdnem lábbal taposták. Hagyjuk tehát Gusztávot pihenni és kövessük ismerőseink sorsát. Különösen pedig a Schwarczét, aki hőse történetünknek. Schwarcz nál semmisen változott meg, csak ő maga járt-kelt szórakozottan és némán, mióta az özvegyet újra meglátogatta. Augusztinovicz mindinkább hozzászólt új helyzetéhez. A tábornoknál csak úgy dobogtak, mint azelőtt. - A mérnöknel sem hagytak föl a zongora szünetlen nyagatásával - és a grófnő is rendesen hallatta hangját az estéken. Gusztáv lakásába egy varga költözött a feleségével, két görvélyes gyermekével és nyomorával; a szobában, ahol e nemes fő gondolatai honoltak és tüzes szavai hangzottak, most az ár és a lábszija vették át az uralmat. Heléna nem is értesült azonnal Gusztáv haláláról, - Schwarcz titkolta előtte, mert tartott a hirteljes hatásától. Később csodálkozva győződött meg, hogy az özvegy azt ámbár szomorúsággal, kétségbeesés nélkül fogadta. Sokat kell még elbeszelnünk ez új viszonyok felől, azért mindjárt azokra térünk át a következő fejezetben.

VII.

Schwarcz Gusztávnak adott ígérete folytán elment Helénához és második látogatása után fülig szerelmesen távozott tőle. Késő éjjel volt, mikor hazatért; az égen ragyogtak a csillagok, a levegő tiszta volt, a Dnjeper felől hűvös, de üdítő szellő fujdogált. Kelet felé könnyű ködfellegek vonultak hosszú vonásokban. Dal volt a levegőben és dal Schwarcz keblében. Szeretett! Ugy tetszett neki, mintha a derült éjszaka az ő eljegyzését ünnepelné a boldogsággal. Zavartalan boldogság a remény és az emlékezés! - Schwarcz még kezében érezte Heléna parányi kezeckéjét - erre a perczre emlékezett, a holnapi enyelgésekre gondolt és e perczben remélt. Csodálatos! Az özvegy bucsuzáskor azt mondta neki: „Emlékezzél!” Ki feledkeznek meg a boldogságról, - különösen mikor még a jövő is reánk mosolyog? Szeretett! Lebilincselve az éj hatalmától és varázsától, a csillagok ragyogásától és a sötét térségek fönységétől, lángoló pillantást vetett az égboltozat legtávolibb határáig és remegő ajkakkal suttopta:

- Ha vagy! akkor nagy és jó vagy!

Minden föltételes volta daczára nagyon sok volt Schwarcz részéről ez a fölkiáltás. Elismerte a nagyságot és jóságot! Így szólt: „ha vagy!” - ezek a szavak a létezés elismerését jelentették. Schwarcz azt mondta: „vagy!” Ne csodálkozzunk e szó fölött, daczára minden realizmusának. Az ajk, mely kimondotta, az imént ivott az elragadtatás kelyhéből.

Mire Schwarcz hazaért, Augusztinovicz már mélyen aludt, hortyogását már a lépcsőkön meg lehetett hallani. Majdnem harmonikusan hortyogott, majd röviden, majd hosszan, majd halkabban, majd hangosabban, majd szuszogva, fujva, vagy sipolva. Schwarcz fölébresztette. Szilárdan el volt határozva, hogy megöleli. Augusztinovicz bámuló szemekkel meredt reá és az első pillanatban így kiáltott:

- Eredj már a...

Schwarcz vidáman fölkaczagott.

- Jó éjszakát! - szólt hozzá Augusztinovicz - holnap majd megmondom, hogy honnan jöttél, - ma még aludni akarok - jó éjszakát!

Másnap vasárnap volt. Schwarcz korán töltötte be a theát, Augusztinovicz még az ágyban feküdt és a szoba mennyezetére nézve a pipáját szívta. - Mindketten a tegnapi gondoltak. Végre is Augusztinovicz törte meg a csendet.

- Tudod-e Schwarcz, hogy mi jutott eszembe?

- Nem tudom.

- Azt mondom neked: Kár az életet a legelőször szembe jövő asszonyra föltenni. - Jupiterre - nem érdemes! Vannak jobb dolgok a földön.

- És honnan jött ez az ötleted?

- Egyenesen a pipámból. Az ember megbarátkozik valami gondolattal, valósággal egygyé olvad vele, aztán közbelép valami akadály és bah! valamennyi légvárból csak annyi marad meg, mint a füstből, melyet éppen elfujtam magamtól.

Óriási füstfelhő emelkedett Augusztinovicz szájából a magasba és a mennyezetig érve, minden irányban szertefoszlott. Egy ideig szünetelt a beszélgetés, aztán Augusztinovicz ismét így kezdte:

- Schwarcz, voltál te már szerelmes, mielőtt Gusztávot és Potlanszkinét megismerted?

- Hogy voltam-e sze-szerelmes? - kérdezte Schwarcz vontatottan, a napsugárban csillogó üvegpozarat nézegetve... Hogy... hogy szerettem-e?... Igen, olykor elcsavarták a fejemet, de ez nem hozott ki rendes életmódom sodrából, - nem zavarta meg a napirendemet. Őszintén szólva, nem szerettem. Augusztinovicz magasra fölemelte hosszuszáru pipáját és ünnepélyes hangon szavalta:

„...Asszonyom! te röpké semmi! hiu báb!”

- Miért? - kérdezte Schwarcz mosolyogva.

- Ez az emlékirataimba tartozik. Eh! az egészen más volt, egy párszor elvesztettem az eszem, mint egy igazi örült. Egyszer még azt is megpróbáltam, hogy minden nyomorúságom mellett rendes emberré legyek, - de nem igen sikerült; elég, hogy megpróbáltam.

- És hogy végződött?

- Prózai módon. Leczkeórákat adtam egy háztulajdonosnál. Két gyermeke volt, - egy kiskorú fiú és egy felnőtt leány; a fiút oktattam és a leányt szerettem. Egy este könnyek álltak a szemembe és vallomást tettem: a leány egy kisé zavarba jött, de aztán hangosan föl kacagott.

- Nem is hiszed Schwarcz, hogy milyen csuf egy kacaj volt az! most láttam, hogy mibe került ez nekem és eleinte maga csábitgatott. Utoljára még panaszra is ment a mamájához.

- És a mama?

- A mama azt mondta, először, hogy semmirekellő vagyok, - amire én meghajtottam magam, - másodszor, hogy föl is út, alá is út, harmadszor oda dobott elém öt rubelt, amit én fölvettem, mert megszolgáltam, és leittam magam rajta még aznap este és másnap reggel.

- Aztán?

- Arra megint este és következő nap.

- És így tovább?

- Nem. Negyednapra szörnyen kisírtam magam és később, mikor már kigyógyultam (már tudniillik a szerelemből és nem az ivásból) - próbáltam beleszeretni a legelső asszonyba, de már nem ment, becsületszavam adom reá, hogy nem ment, kedves uram!

- És nem remélsz többé a jövőben?

Augusztinovicz egy darabig gondolkodott, aztán így felelt:

- Nem. Nem becsülöm többé az asszonyokat. Amennyire hittem azelőtt bennük, amennyire tiszteltem és szerettem őket, mint a munka és fáradság legnagyobb jutalmát, annyira tetszenek most nekem... értesz? De ez kizárja a szerelmet.

- De a boldogságot is.

- Arról ne beszéljünk, azért fütyülök most, ha sirni szeretnék és azért irigylem most...

- Mit irigyelsz? - kérdezte Schwarcz gyors pillantást vetve Augusztinoviczra.

- Viszonyodat Helénával. Ne huzd úgy össze a homlokodat és ne bámulj, hogy mindent olyan jól tudok... Hohó! van ám egy kis tapasztalásunk! Különbön mondhatom, hogy magam is hajlandó volnék beleszeretni Potlanszkinéba... Az ilyen asszonyt többre becsülöm a többiekénél... ámbár másrészt... Ej! nem tudom, hogy nem bosszantalak-e vele?

- Szólj!

- Nem mernék Potlanszkinéba szeretni. Kétségtelen, hogy boldogtalan asszony, - de a próféta szakállára! - mi közöm ahhoz? Csak annyit tudok, hogy örökségképpen megy kézről-kézre, hogy aki csak közeledik ő hozzá, azonnal részese lesz az örök üdvösségnek... brr! becsü-

letemre mondom, nem szeretnék ilyen stipendium örökgyója lenni, - még a jó barátom számára sem.

Szwarcz érintetlenül az asztalra tette poharát és Augusztinoviczhoz fordulva, így szólt hidegen:

- Az meglehet. De minthogy én a végrendelet végrehajtója vagyok, légy szives egy kissé nagyobb tisztelettel beszélni a hagyatékról.

- Jó, hát egész komolyan beszélek. Nem arról, hogy ki és mi Potlanszkiné, hanem arról, hogy mi teendő vár rád. Érdek nélkül beszélek, sőt mondhatnám, hogy a saját érdekeim ellenére. A dolog úgy áll, (Augusztinovicz fölegyenesedett ágyában). - Ismerlek téged, ismerem őt és tudom, hogy ő veti magát a karjaidba. A kezdeményezés a nő részéről... hó! nem ér az semmitsem! Küzdeni kell a szerelemért! Egy hónap múlva majd unatkozni kezdesz, gyötörni fogod őt és az ördögbe kívánod... Szwarcz! én minden jót kívánok neked - vedd nőül Helénát, míg nincs késő...

Szwarcz mégjobban összeráncolta homlokát, mint előbb és csak röviden válaszolta:

- Azt fogom tenni, amit magam jónak látok.

A házasság még valóban nem fordult meg eszében. Heléna kezeit csókolva, nem gondolt a csókok következményeire. Bosszankodott maga fölött és különösen azért, hogy valaki lelkiismeretbeli kötelességére figyelmeztette. Egy, két, vagy több nap múlva bizonyára maga is rájött volna. Egy idegen ember figyelmeztetése megfosztotta e gondolatot az önálló, a szerelemből önként következő tett varázsától, kényszerűséggé bélyegezte azt.

Ugyanezen nap estéjén Augusztinovicz összetalálkozott Vasszilkieviczcel.

- Tudod-e, hogy Szwarcz rendes látogatója Potlanszkinénak?

- És? -

- Az asszony örülten szereti. Gondold meg, hogy mire fog ez vezetni és mondj véleményt arról, hogy mire kötelezi ez Szwarczot?

Vasszilkievicz az ő szokott egyenességével válaszolta:

- Hogy szerelmét viszonozza.

- Igen, és aztán?

- A többi ők maguk végezzék el.

Augusztinovicz türelmetlen mozdulatot tett a kezével.

- Még egy kérdést. Mit tennél te az ő helyzetében?

- Ha szeretném Potlanszkinét?

- Igen.

- Hosszu gondolkodás nélkül feleségül venném.

Augusztinovicz visszatartotta a szónál és kezét szívére téve, mély meggyőződéssel így szólt:

- Lásd, én Szwarcznak nagyon sokat köszönhetek. Te magad tudod ezt a legjobban. Szeretném mindezt meghálálni, - ha mással nem, hát jó tanácscsal. Különös helyzetben van ő most... de mégis vannak, - hisz te értesz engem - a becsületnek bizonyos törvényei, melyeket nem szabad megszegni. Nem akarnám, hogy bárki azt mondhasa Szwarcznak: „te a becsület ellenére cselekedtél.” Nyíltan kimondom: én nem akarnám ezt és te sokat tehetsz ebben a dologban, - te neked van rád befolyásod.

Vasszilkievicz azonban, a helyett, hogy meggyőződnek, haragra gerjedt.

- De minek ütöd te az orrod a más dolgába? Hagyd meg neki az akaratát - hiszen csak nem rég látogatja. Ej, Augusztinovicz, talán bizony a szived kényszerít erre? Akármi legyenek, ha csak a legkevésbé is törődöl Heléna sorsával... Neked egyszerűen csak a szokásod, hogy mindenbe beleártsad magad, keresed az alkalmat, hogy állásba helyezkedve, nagyhangú frázisokat faraghass. Ne csinálj komédiákat! Szinte fölálodozod magadat, mert ha Schwarcz megházasodik, nem lesz nála többé lakásod. De ez is csak a könnyelműségben leli magyarázatát. És elvégre magad sem tudod, hogy komolyan beszélsz-e és hogy mikor csalod meg önmagadat. Schwarczot ne félted! - szivemből kívánom, hogy ő hozzá légy hasonló. Mi közöd hozzá?... Nincs egy garas ára tapintatod.

- Tartsd magadnak az oktatásaidat. Tehát nem akarsz közbejárni?

- Ha ez a most még meg nem határozható viszony tovább tart - én leszek az első, aki hozzá szól, sőt végre Schwarczot házasságra is kényszeríteni. De most közéjük tolakodni, egyszerűen ostobaság volna.

Augusztinovicz egész megszégyenülten távozott, de igazságérzete azt sugta neki, hogy Vasszilkievicznek igaza volt - és hogy amit ő tett, az nem volt más, mint pökhendiség és szerepelni vágyás.

VIII.

Elmult néhány hónap, a tél véget ért, eljött a tavasz, jött a nyár és a viszony nem változott. Schwarcz szerette Helenát, ez szerette őt és a napok multak, a nélkül, hogy valaha a jövőre gondoltak volna.

De nemsokára egy árnyék állt közénk, melyet egy véletlen esemény idézett elő.

Egy nyári napon Heléna kék kalapjának szalagjait megkötötte az álla alatt, könnyü manrilt öltött, Schwarcz karjába kapaszkodott - és együtt sétálni indultak. A nap szinte lángolt, a levegő porral volt tele és a hőség égette arcukat, ámbár délutáni hat óra volt. A városban temérdek nép sétált, Schwarczot sok ismerőse üdvözölte barátságos fejbólintással, többen közülök, sőt idegenek is megfordultak a mi páruk után. Schwarcz megnőtt, férfiasabbá lett; állát és arcát pompás vöröses szakáll fődte és maga az arc is komoly kifejezésű volt, az önérzet némi árnyalatával. Potlanszkiné olyan volt, mint egy fiatal menyasszony. Kalapjának kék szalagjai lobogtak a szélben, mely fehér ruhájával játszadozott és meglibbentette könnyü köpenykéjét, úgy hogy karcsu dereka is látható lett. Kecsesen Schwarcz karjára támaszkodva, örült kedvesének, a napvilágnak és a nyári levegőnek, mintha újra született volna. Schwarcz inkább nézett ő reá, mint környezetére. Nem próbáljuk meg visszaadni beszélgetésüket, a szerelmesek suttogását, mely mások előtt jelentéktelen, nekik azonban telve bájjal. Különb komoly dolgokról is beszélgettek. Heléna például arra kérte Schwarczot, hogy kísérje el férje sírjához.

- Nyáron - szólt, - árnyékos a temető és én régen voltam ott. Hisz nem szabad őt elfelednem. Te pótolod őt, kedves József, de azért engedd meg, hogy olykor ő érte imádkozhassam.

Schwarcz előtt közömbös volt, hogy kiért is imádkozik Heléna; szelid, elnéző mosolylyal válaszolt:

- Jól van, kedves Heléna, emlékezzél halottaidra; - csak szeresd az élőket, - tette hozzá, közel hajolva az arcához.

Válasz helyett Heléna könnyen a kebléhez szoritotta Schwarcz karját, szemébe tekintett és elpirult, mint egy leányka. Schwarcz megragadta a kezére támaszkodó kis kacsókat, és... boldognak érezte magát.

A temetőbe mentek. Utközben találkoztak Augusztinoviczsal. Cigarettaívva haladt két nő oldalán, akik közül az egyik az anya, a másik a leánya volt. Augusztinovicz a leányt karján vezette, - a kövér mama egy kissé távolabb követte őket. - Augusztinovicznak láthatólag jó kedve volt, mert a kisasszonyt a nagy nevetés gyakran megállásra kényszerítette. Schwarcz mellett elhaladva, hunyorgatott szemével, ami ő nála annyit jelentett, hogy a jelen pillanatban meg van elégedve a világgal és világrénddel.

Schwarcz kérdezte Helénától, hogy ismeri-e Augusztinoviczot.

- Ismerem őt, ámbár a neve idegen előttem, a közelemben láttam, mikor Kázmér meghalt, - de azóta nem került a szemem elé.

- A legtehetségesebb semmirekellők egyike, a kit valaha ismertem - jegyezte meg Schwarcz. De, - úgy hallottam, hogy ő szerelmes volt az én kegyesembe.

- Miért mondod ezt?

- Minden mellékgondolat nélkül, - de sajátságosnak találom, hogy mindnyájunkra oly vonzó hatást gyakorolsz.

- Ez az, egyedüli drága Józsefem, ami a világtól osztályrészemül jutott. Nem hiszed el, hogy mily szomorúak voltak gyermekségem évei. Nem ismered életem történetét? Előkelő házban neveltek föl... a családfő úgy gondoskodott rólam, mint a saját gyermekéről... Halála után annyi durvaságot szenvedtem, hogy megszöktem a háztól és Kievbe utaztam. Itt egy nagyon öreg és nagyon kedves ember vett pártfogásába; mindig csak Heluziának nevezett és úgy kényeztetett, mintha az ő leánya lettem volna. De ez is meghalt, anélkül, hogy a jövőmről gondoskodott volna...

Nemsokára ezután megismerkedtem Kázmérral. Csodálkozol, hogy a diák-csapszékét meglátogattam? Hidd el, majd meghaltam szegényletemben, mikor először oda léptem - talán nem is hiszed? - borzasztóan éhes voltam, két nap óta semmit sem ettem és a hideg is rázott. Magam sem tudtam, hogy mit cselekszem és hogy mire fog ez vezetni. Akkor Kázmér hozzám közeledett. Oh! akkor sehogy sem tetszett nekem; - nevetett, jókedvű volt, míg az én szemeim elsötétültek. Végre megkérdezte, hogy nem tartanék-e vele. Én azt mondtam: „Igen.” Az uton prémes köpenyegébe burkolt, mert dideregtem a hidegtől és végre lakásába vezetett. Csak, mikor a melegség visszaadta öntudatomat, csak akkor vettem észre, hogy hol vagyok és sirtam szegényletemben, mert hisz egészen egyedül voltam egy férfi lakásában. Hatalmában voltam. Csodálkozni látszott könnyeim fölött - aztán hallgatott és mellém ült, és mire ismét reá pillantottam, könnyek rezegtek a szempilláin és egész előbbi lényé átváltozott. Megcsókolta a kezemet és kért, hogy legyek nyugodtan. Mindent, mindent el kellett neki beszélnem. Megígérte, hogy úgy gondoskodni fog rólam, mint a testvéréről... Milyen jó volt, - nem igaz? Attól a pillanattól fogva, hogy őt megismertem, nem tudtam többé szükegről.

Mikor magamra hagyott, ismét megcsókolta a kezemet, - én hasonlóval akartam viszonyozni; - szívem elszorult, kezét magamhoz szoritottam és sirtam. Oh! mennyire szerettem már akkor is, mennyire szerettem!

Heléna ég felé emelte szemeit, melyekben a hála nagy könnycseppjei csillogtak. Schwarcz arcza szigorú kifejezést öltött magára, szemöldjei összehúzódtak homlokán. A gondolat, hogy hitvány véletlennek, semmitmondó hasonlatosságnak köszöni ez asszony szerelmét, komor árnyékot borított arczára. Potlanszki más módon érdemelte ki őt.

Fájt neki ez az összehasonlítás, Augusztinovicz szavaira gondolt és szótlánul kísérté tovább Helénát.

A temetőbe értek.

A fák között kereszték, sirkövek és sirhalmak váltakoztak. A halottak városa csendes komolysággal pihent a zöld lombok árnyékában. Néhány ember bolyongott a siremlékek közt. A lombok sűrűjében itt-ott egy madár csicszergett. Helylyel-közzel egy-egy temető-őr suhant el előttük.

Heléna csakhamar ráakadt Potlanszki nyugvóhelyére. Nagy, vasrácsal körülvett sir volt, szélén egy kicsiny, gyepes sirhanttal. Ott pihent Potlanszki és Heléna gyermeke. A sirt néhány kis virágcserep díszítette, szélein rezedák illatoztak. A sirok általában tiszták, gondozottak voltak. Meglátszott rajtuk a gondos kéz ápolása.

Schwarcz megszólított egy őrt, hogy a rácsajtót kinyissa. Heléna, ajkán imával, szemeiben könnyekkel, letérdelt.

- Ki gondozza ezeket a sirokat? - kérdezte Schwarcz a temetőőrtől.

- Ez a hölgy jött ide és jött egy hosszuhaju ur is, de az már nem jön ide többé, válaszolta a temetőőr. - Ő készíttette a vasrácsokat is és a virágokat is ő fizette.

- Az az ur is itt lakik már, - egy év előtt temették ide, szólta Schwarcz.

Az őr megbólintotta a fejét, mintha mondani akarná: „Te is itt nyugszol majd!”

Heléna rövid idő múlva elvégezte imáját. Schwarcz ismét karját nyújtotta neki.

Schwarcz hallgatott. Meglátszott rajta, hogy valami nagyon nyomja a szívét. Szándékosan, vagy talán anélkül, egy másik ösvény felé vette útját. Aztán, közel a kapuhoz, egy sirra mutatott és különös, hideg hangon így szólt:

- Nézd, Heléna, ez az ember, míg élt, jobban szeretett téged, mint Potlanszki és mégsem gondoltál reá.

A nap lemenőben volt. Heléna egy pillantást vetett arra a tárgyra, melyet Schwarcz mutatott neki. A siron fekete fakereszt állott, rajta fehér festékkel e szók:

„Gusztáv... meghalt... anno...”

Az estifény sugarai veresre festették e felirást.

- Menjünk... este lesz - suttogta Heléna Schwarczhoz simulva.

Erősen alkonyodott, mikorra a városba értek, de az éjjel szépnek ígérkezett. A hold tányérja vörösen emelkedett ki a Dnjepr fölött. A város kertjének sűrű fasorai közt itt-ott léptek visszhangoztak - egy közeli pavillon ablakaiból zongora hangjait lehetett hallani; valami fiatal hangocska egy Schubert-féle dalt énekelt; a hangok végig rezdültek a meleg levegőben, - messze, távol a mezőségeken egy postakürt harsogott.

- Pompás este - suttogta Heléna. - Miért vagy oly szomorú, József?

- Ülünk le egy kissé - szólt Schwarcz, - fáradt vagyok.

Leültek és egymáshoz támaszkodva, mély gondolatokba merültek. Hirtelen egy ifju, csengő hang ébresztette föl őket álmodozásukból. A hang így szólt:

- Igazad van, Károly! Nincs nagyobb boldogság a nő tiszta szerelménél, ha az egy igazi férfilélek hangjának képezi visszhangját.

A két fiatal ember, kart a karba öltve, lassan haladtak el a pad előtt, melyen Schwarcz és Heléna ültek.

- Jó estét! - kiáltották mindketten, kalapjukat megemelve.

Vasszilkievicz és Karwowszki Károly voltak.

Mikor Schwarcz elbucszott Helénától, sokáig tartotta ennek kezét az ajkainál és nagyon felindulva, késő éjjel tért haza lakására.

IX.

Másnap reggel azonban Schwarcz, miután jól kialudta magát, már egészen nyugodt volt, sőt nevetett a tegnapi est és saját aggodalmai fölött.

- Sok szép frázist dob az ember világgá, - gondolta - de hogy áll a dolog a valósággal? Bolond, aki a szerencsét eldobja magától. Gusztáv a legjobb példa rá, hogy mit ér az egyoldalú, ha még oly heves, még oly férfias érzelem. Az ember az életével fizeti meg és én nem igen vagyok tragikus hősnek való. Különben kinek mi köze hozzá, ha én Helénát szeretem és ő engem viszont? - Augusztinovicz, kelj már föl, te gazkópé. Szólj, micsoda száznyelvű sátán volt, aki tegnap egy dióbarna napernyős hölgy fejét elbolondította? Tégy vallomást!

- Láttad az arcját? - kérdezte Augusztinovicz egy sóhajt erőszakolva ki magából.

- Láttam, és Jupiterre! olyan, mint egy most kitépett retek, - az anyja pedig olyan, mint egy aludtjejes köcsög. Nos, öreg, szólj, szerelmes vagy?

- Ne olyan megvetéssel, nagyon gazdag nők azok.

- Mindketten? Mennyi pénze van a leánynak?

- Ki tudná az ily összeget megszámlálni - és egykor még gazdagabb lesz.

- Gazdagabb? - férjben és gyermekekben?

- Nem bizony. Az asszony egy pöre miatt jött ide és tudod-e, hogy kivel pörösködik? - Szomszédunkkal, a gróffal, a ki pár ezer forinttal adósa.

- Hogy tudod mindezt? - Régóta ismered őket?

- Tegnap óta. Egész véletlenül ismerkedtem meg velük; egy utcát kérdeztek tőlem és én... becsületesemre, nem igen vehettem észre, de azt mondtam, hogy az idő pompás és hogy nem engednék-e meg, hogy egy kissé elkísérjem őket. Az öreg egy igazi fakereplő, - azonnal megtudtam tőle, hogy kik legyenek és mi célból jöttek ide. Kérdezték tőlem, hogy nem ismerem-e a grófot? Én azt feleltem, hogy mindennapos vendége vagyok és ki fogom eszközölni az öregtől, hogy megfizesse a tartozását. Azt is mondtam neki, hogy az orvostudományok, a theológia és sok más tudományok és szépművészetek doktora vagyok, - hogy óriási praxisom van Kiebben. Erre az öreg asszony a fülembé sugdosta az ő és a leánya minden ügy-baját. - Megigérttem, hogy meg fogom látogatni és a dolgokat alapos meghányás-vetés tárgyává teszem.

- Természetesen. És mit szólt hozzá a leánya?

- Felhuzta arcára a piros lobogót... az anyja rápirított ezért, segítségül hívott minden szentet és megígérte, hogy különös pártfogásában fog részesíteni a végítélet napján. Belátod most már, hogy nyert ügyem van?

- Nagyon naiv vagy...

- Ma náluk leszek.

- A szenteknél?

- Nem, - új ismerőseimnél. Mindkettőjüknek azt fogom tanácsolni, hogy menjenek férjhez.

- A fiatalabbik tehozzád?

- Mit akarsz, kedvesem! az ember vénül; különben azt hiszem, hogy nemsokára neked is átadhatjuk szerencsekivánatainkat.

- Kértelek már, hogy ne igyekezzél közvetíteni köztem és Heléna közt.

- Jól van! Hát csak azt mondom, hogy az özvegy gyönyörű szép.

- Bah! - válaszolt Schwarcz, rosszul titkolt elégedettséggel.

Éppen ekkor lépett be Vasszielkievicz.

- Csak erre jöttem, - szólt, - Károly lenn várakozik reám; mindketten falura utazunk. - Schwarcz, beszédem van veled. Röviden szólva: nem akartam a szerelmi viszonyaidba avatkozni, - daczára Augusztinovicz kéréseinek, - de már nagyon hosszúra húzódik. Szólj, mit szándékozol tenni Potlanszkinéval?

Schwarcz hevesen eldobta magától a kezében tartott pipaszárat, aztán leült és Vasszilkievicz szemé közé nézett.

- A kérdésre kérdést - válaszolt. - Mondd, mi közöd hozzá?

Vasszilkievicz összeráncolta homlokát, belsejében tombolt a vihar, de nyugodt hangon válaszolta:

- Ugy kérdeztelek, mint bajtárs a bajtársat! Heléna nem tartozik a nők ama osztályához, a kiket ma szeretünk és holnap megszününk szeretni. Egyébként Potlanszki minden bajtársának van joga ily kérdésre feleletet várni.

Schwarcz haragtól villogó szemekkel fölkelt.

- És ha nem adok feleletet - mi lesz akkor? - kiáltott. - Kinek van joga Helénához? Ki merészkednék közém és közéje állni?

Most aztán Vasszilkieviczben is fölforrt a méreg.

- Te jó madár, hát azt hitted, hogy mi engedni fogjuk azt, hogy játékot üzhess avval a szegény asszonynyal, rá sem gondolva, hogy mi lesz annak a következése? Az ördög üzze veled a játékát! Köteles vagy nekünk felelni Potlanszki özvegyének becsületéről és nem én leszek az egyedüli, a ki erre emlékeztet!

Egy darabig fenyegetően álltak szemben egymással, mintha végzetes tusára készülének. Végre Schwarcz volt az, a ki először magához tért és - ámbár haragtól remegve, - így kezdte:

- Hallod-e, Vasszilkievicz! Ha más tette volna ezt velem, egyszerűen kidobtam volna. Nem vagyok az az ember, a ki parancsoltat magával és még most sem értem, hogy miért ártjátok magatokat a más dolgába. Engem ez mindenesetre sért. Azért hát azt mondom neked és mindazoknak, a kik jónak látják Heléna becsülete fölött örködni, hogy én csak magamnak tartozom e becsületért felelősséggel, hogy senkinek nem engedem meg, hogy eljárásomat bírálgassa és hogy te és a veled együtt gondolkozók semmi által sem igazolt, brutális és Potlanszkinéra nézve kinos ostobaságot követtek el, mikor érette sikra szálltok. Végeztem és megyek s időt hagyok neked annak átgondolására, hogy mit cselekedtél.

Vasszilkievicz egyedül maradt Augusztinoviczczal.

- Nos? - jól megmosta a fejedet? - kérdezte az utóbbi.

- Kétségtelenül.

- He? Beismered, hogy megmosta a fejedet?

- Szó sem férhet hozzá.

- Mert ostobaságot csináltál. Ő vele csinyján kell bánni, - mert nagyon kemény a koponyája.

Schwarcz egyenesen Helénához ment. A legnagyobb mértékben fel volt ingerelve; nem volt képes magyarázatot találni Vasszilkievicz magaviseletében, de érezte, hogy egy harmadik személynek betolakodása közéje és Heléna közé, csak eltávolítani képes őket egymástól, nem pedig közelebb hozni.

Mikor Heléna lakásába lépett, az özvegy szobájának ajtaját zárva találta; a leány nem tudta megmondani, hogy asszonya mit csinál. Schwarcz halkán kinyitotta az ajtót, - Heléna aludt egy karosszék támlájára dőlve.

Schwarcz megállt az ajtóban és különös arckifejezéssel nézett reá. Az özvegy nem ébredt föl: telt keble egyenletesen pihegett. Nincs lágyabb valami egy női kebel szelid mozdulatainál. Reá hajolva el lehet szunnyadni, mint a bölcsőben, vagy egy könnyű habokon ringó csónakban. Mindenki emlékezik, hogy így szunnyadt el édes anyja kebelén. Az álom rejtelmes országa nyilatkozik a nőben egyedül e mozdulatok által. Az angyali szárnyak mozdulatai hozzájuk lehetnek hasonlók. Mindent elaltatnak, a síró gyermektől kezdve, egész a bölcs büszke gondolatáig. A bölcs feje a nő keblén pihenve, legnagyobb diadala a szerelemnek.

Schwarcznak ilyen gondolatok járhattak az eszében, mert az alvó Helénára nézve, mindinkább lecsöndesült. Kedélye hasonlított az éjszakához, mely lassankint átmegy a hajnalpirkadásba.

Lehajolt hozzá és kezét gyöngéden megérintette ajkaival. Heléna megrázkódott és szemeit kerekre nyitva, mosolygott, mint a gyermek, kit anyja bársonylágyságu csókja ébresztett fel álmából.

Schwarcz első izben közelített hozzá ily gyengéd hízkeléssel. Rendesen, ha szigorú nem is, de mindenesetre komoly volt. Most eljött, hogy Vasszilkieviczcel folytatott vitájának kellemtelen benyomására lábainál keressen feledést. Fejét fölemelte, Potlanszkiné szemei közé nézett és így szólt:

- Heléna, én úgy érzem, hogy nagyon mélyen szeretlek, de az emberek ostobasága felizgatja önszeretetem és kihív engemet. Te benned akarnék új erőt meríteni. Bizzál bennem, Heléna - és szeress!

- Nem értelek, Józsefem!

Schwarcz megragadta Heléna kezét és szeliden így szólt:

- Pedig értened kellene. Hízgelgek magamnak, hogy sem irántad való szeretetemmel, sem boldogságodért való munkálkodásommal nem állok mögötte Potlanszkinak. De van köztünk különbség. Ő, a főúr gyermeke, azonnal kezét nyujthatta neked s eláraszthatott jóléttel; - én egy iparos fia vagyok, nekem még sokáig kell munkálkodnom mindkettőnk boldogságáért!... Nem foglak elhagyni, de nem akarom, hogy mint nőm, újra érintkezésbe jöjj a szegénység hideg valóságával. De ehhez szükségem van bennem bízó szerelmedre. Szólj, Heléna!...

Heléna semmit sem válaszolt, de közeledett Józsefhez, fejét keblére hajtotta és bizalommal nézett reá gyermeki szemeivel.

- Ez az én válaszom, jó Helénám, - szólt Schwarcz és ajkait forró csók egyesítette ajkaival. - Talán önzés ez részemről, de bocsásd meg azt nekem, - folytatta Schwarcz. - Nem érdemeim, nem szenvedéseim árán nyertelek el, semmit a világon sem tettem értetted. A gazdagság fantomja egyrészt, melylyel Potlanszki körülvett és másrészt Gusztáv önfeláldozása mindig akadály gyanánt állnának közöttünk. Engedd meg, Heléna, hogy megérdemeljelek, van erőm és erélyem, nem fogsz bennem csalódni.

Schwarcz azt hitte talán, hogy őszintén beszél, de egy pillantást vetve Heléna mostani állapotára, nem volt nehéz észrevenni, hogy milyen sok része volt e szókban a megsértett önszeretnek. Ha Schwarcz azonnal megkérte volna Heléna kezét, a viszonyok alig szenvedtek

volna változást, kedvezőtlen semmiesetre sem. Egyszerűen megosztotta volna vele a lakását, elvált volna Augusztinovicztól és megvonta volna tőle a pénzbeli segítséget. Másrészt azonban nem lehetett tőle eltagadni, hogy Gusztávnak tett ígéretét lelkiismeretesen betartotta. Amit Helénának a becsvágyáról mondott, annak kétségtelenül csak a fele volt igaz: inkább csak az az óhajítás uralkodott benne, hogy elleneseinek a keztyűt oda dobhassa.

De a legfőbb indok, amiért Helénát nem vette nőül, kölcsönös viszonyuk volt, - az a tulságosan bizalmas közelség két személy közt, akiket semmi olyan kötelék sem egyesített, mely valódi jogot adna a csókokra és enyelgésekre.

A kehely félig már ki volt ürítve. A törvényesség megrabolta volna a megízlelt édességeket a tiltott gyümölcs ingerétől, a nélkül, hogy ujjabbakat ígért volna. Látszik tehát, hogy Augusztinovicznak részben igaza volt.

Schwarcz talán magának sem vallotta be, hogy csak azért nem óhaj változást a viszonyokban, mert így a legkényelmesebbek neki. És így talán nem is szerette Helénát? Bizonyára szerette, mert különben nem látogatta volna meg mindennap, nem halmozta volna el csókokkal kezeit, homlokát és ajkait.

De ne feledjük, hogy mindez csak félig elégíti ki a vágyakat, melyeknek más föltételek alatt az oltárnál teszünk eleget.

Ez a fogalom: „jegyes” hasonlít a fátyolhoz, mely egy meztelen nő testét takarja. Az oltárhoz lépünk, hogy a fátyolt letépjük - és az inger egy jó része veszendőbe megy. A becsületes emberi természet e veszteségért kárpótlást talál a vonzalomban, ahol ez nincs meg, egy másik, kevésbé biztató dolog lép helyébe, - a megszokás.

De az élet nem áll meg a fele útján.

Schwarcz egy kissé már félrevonta a fátyolt; a tökéletes eltávolításhoz két ut vezetett - egyik az oltár volt, a másik... a másik egy pillanatnyi önfeledtség, a szenvedély győzelme a becsület felett. - Kevésbé becsületes, sőt éppen nem becsületes, de gyors és csábító ösvény. Az első nehéz volt, - a másikkra minden pillanat ujjabb kísértés, minden csók ujjabb inger volt. Az elsőtől kedvét vette a korán megkezdett oltalmazás, a másikkra biztatta az önszeretet. De az első ut becsületes volt, - a másik nem volt az.

Schwarcz válaszuton volt.

Igazságosan nem lehet azt kívánni, hogy egy becsületes ember ne ingadozzék: de mindig jogosult a kérdés, hogy egy becsületes ember hogyan cselekednék, ha a kísértés ereje fölmulná a becsületesség súlyát?

Heléna szerette Schwarczot és idegesen viszonzta csókjait. Schwarcz pedig teljes erejéből küzdött a kísértéssel. De hogy ez a tusa hogyan végződött, azt csak a későbbiek során fogjuk megtudni.

X.

Hazamenőben Schwarcz összetalálkozott a gróffal és leányával, akik éppen a lépcsőkön lefelé mentek. A grófnő kíváncsi pillantást vetett reá és mikor néhány lépésnyire távoztak, mosolygó szájjal visszatekintett utána.

Schwarcz észrevette, hogy a grófnő nagyon szép és benső meglegéddel hallgatta, amint így szólt atyjához: „Ez a fiatal orvos volt, papa, aki alattunk lakik.”

Tényleg közel volt már hozzá, hogy egyetemi tanulmányait befejezze - mégis örült neki, hogy már orvosnak tartják.

Schwarcz lakása nyitva volt, a házmester éppen takarított benne. Ettől tudott meg sokfélét a gróf és a grófnő felől. A házmester nem igen szerette őket: sokat dörmögött a fukarságuk miatt, ámbár sejtette, hogy nagyon szegények lehetnek, mert a házbért sem fizették valami nagyon pontosan.

- Gögös nagyuri kisasszony az - mondta. - Egész nap egyebet sem tesz, mint zongorázik és énekel. Bizony, már a férjhezmenésre is gondolhatna, - de honnan vegye a vőlegényt?

A házmester óva intette Schwarczot, hogy ne kössön vele ismeretséget.

- Gögös népség ez és a zsebükben borzasztó az üresség!

- Az öreg grófné már régóta meghalt? - kérdezte Schwarcz.

- Körülbelül három esztendeje. Lássá, tisztelt uram, ezek nagyon gazdagok voltak egykor, de a gróf gabonán elvesztette az összes vagyonát. Másokat akart becsapni és maga került a kátyuba. A boldogult grófné a legjobb volt közöttük. Derék asszony. Halálra busulta magát. Már öt éve, hogy itt laknak.

- Van sok ismerősük, családjuk?

- Alig, mert én még senkit sem láttam náluk.

Schwarcz Augusztinoviczot várva, az ágyra vetette magát, megivott egy pohár teát és csakhamar elaludt. Mikor ismét fölébredt, egy kissé rosszul érezte magát. Augusztinovicz még nem jött meg, ámbár erősen alkonyodott.

Végre pompás jó kedvvel betoppant. A nőt, akivel ismeretséget kötött, Witzbergnének leányát Karolinának hívták. Augusztinovicz mindkettőjüket ellátta tanácsokkal: a leánynak gyakori tánczot, az anyának a lovaglást ajánlotta. Különben megígérte nekik, hogy még meglátogatja őket és Schwarczot is elvezeti hozzájuk.

- Az öreg hölgy aztmondotta, hogy a grófnak már az idézést is kézbesítették, amivel ugyan vajmi keveset törődöm, - szólt Augusztinovicz. - Sőt volt már a gróf lakásán is, de csak a kisasszonyt találta otthon, aki nagyon megtetszett neki. A szegény grófnő nagyon meg volt ijedve, mikor az öreg hölgy látogatásának célját megtudta; én kérdeztem is az öreg hölgyet, hogy mit törődik olyan nagyon avval a rongyos pár ezer forinttal, mikor, - amint látszik - amugy is egy Krózus felesége? Erre ő csak azt felelte, hogy az ő férjét Kleofásnak hívták, nem pedig Krózusnak. Ha a pénz az enyém volna, - szólt - nem igen bánthanám őket, de minden vagyon a leányomé. Erre én az asztal alatt mély érzelemmel megszorítottam e gyermek kezét: egészen el voltam érzékenyedve - becsületesre, szinte felolvadtam érzelmeimben. Bucsuzáskor az öreg asszonynak is kezet csókoltam. A kisasszonyt Malinkának hívják, - pompás név, - ámbár a név, akár szép, akár nem szép, mindig csak mellékes dolog. De miért vagy olyan halavány, Schwarcz?

- Nem jól érzem magamat és aludni sincs kedvem. Csak a várakozásban aludtam el egy kissé. Adj nekem egy pohár teát.

Augusztinovicz betöltötte a teát, pipára gyújtott és lefeküdt. Schwarcz ellenben fölkel, széket tolt az asztal elé és irni kezdett.

De nemsokára ledobta a tollat. A gondolatok szinte dultak az agyában; hátradőlt a székben és szabad folyást engedett nekik.

Más ember álmodozásba merült volna. Schwarcz emléke elé idézte és összegezte multjának eseményeit, mostani helyzetére gondolt és következtetéseket vont a jövőre nézve.

Ez utóbbi irányban fáradságába került a tiszta reflexió mellett maradnia. A szó: „Ez a fiatal orvos volt, papa”, önkénytelenül eszébe jutottak. Dokornak és a tudomány papjának lenni, egyrészt a szellem, másrészt az állás, a vagyon és dicsőség által, (Schwarcz még nem volt érzéketlen a dicsőség iránt), uralkodni, magára vonni a tekinteteket, mosolyt varázsolni az ajkakra, megnyerni a sziveket... Ekkor eszébe jutott Heléna. Az érzelem világában nem volt már többé szabad választása. Lekötve érezte magát és mégis azt kívánta, hogy a női szemek feléje irányuljanak, hogy láttára mosoly üljön az ajkakra, hallani akarta ez oly édes szavakat: „Ez a fiatal orvos volt!”

Első ízben történt, hogy nem birt megszabadulni a gondolattól, hogy Heléna utjában állhatna haladásának. Tisztába akart jönni e gondolattal. A kor nem képezhetett köztük akadályt. Heléna huszonegy éves volt, ő huszonnégy.

Mi lehetett hát oka a félelemnek, hogy Heléna egykor a terhére eshetnék? Lelkiismerete azt sugta neki, hogy mindennek saját hiúsága az oka. Kevés asszonyt ismert csak, de többet akart megismerni és uralkodni akart fölöttük.

De voltak még más okok is, melyeket Schwarcz figyelmen kívül hagyott. Nem szeretett eléggé. Belsejében nagy mennyisége volt az érzelmeknek, melyeknek csak egy részét fordította Helénára. Mély sejtelve volt ez erők nagyságáról - és ez a sejtelem megrabolta minden nyugalmatól.

A dolgok mélyére akart érni, de még olyan öntudatos főnek is, mint a Schwarczé volt, nehezen sikerült a végső eredményekhez jutni.

Mindeme gondolatok mélyen gyötörték Schwarczot. A lámpa sötétebben égett a szobában, - ő maga szomjazni kezdett; ekkor hirtelen a második emeletről jövő heves kopogás zaja riasztotta föl álmából.

- Ott sem alusznak - gondolta magában és szeme előtt megjelent a grófnő mosolygó alakja. - Milyen könnyű és nyugodt álma lehet az ilyen leánynak! Sok igazság van abban, hogy a leányok a madarakhoz hasonlítanak. A férfi dagozik, fárad, gondolkozik - és ők... idefönn ez nagyon kedves kis madárka... Szeretném egyszer álmában látni... De már későn van, félkettőre s nekem... Mi ez?... A következő pillanatban már talpon volt.

A csengettyű heves megrántása egészen magához térítette. Kinyitotta az ajtót és a lámpát magasra emelve, a grófnőt látta maga előtt.

Halálos sápadtság ült arcán. Egyik kezében a gyertyát tartotta, a másikkal a lángot védelte a légáramlat ellen. Főkötőcske és éjjeli felöltő volt rajta, melyen át látni lehetett nyakát és keblét.

- Uram! - kiáltott - atyám meghal.

Schwarcz szó nélkül elővette szertaskáját és meghagyva a szintén fölriadt Augusztinovicznak, hogy minél előbb kövesse, gyors léptekkel a grófnő után sietett.

Az első szobában a grófnő imént elhagyott ágyát látta, a másikban a gróf feküdt. Hangos lélekzetet vett, vagyis inkább hörgött... különben már nem volt öntudatánál: ajkai közül véres hab nyomult elő, arcza kékre vált.

Rövid idő múlva Augusztinovicz is a szobába lépett, fészületlenül és csak félig öltözötten. Mindketten a beteg ágya körül foglalatoskodtak és nem is ügyeltek a grófnőre, aki sóhajtozva és majdnem öntudatlanul térdelt az ágy lábánál. Schwarcz és Augusztinovicz hirtelen összenéztek egymással, ami azt jelentette, hogy nincs remény a beteg megmentésére.

- Istenem, istenem! talán még valakit kellene hívni, kiáltotta a grófné könnyekben törve ki.

- Szaladj el Skotniczkiért - szólt Schwarcz. Augusztinovicz elrohant, ámbár biztos volt benne, hogy mire az orvossal visszatér, a grófot már nem találja az élők sorában.

Schwarcz ezalatt erélylyel és lélekjelenléttel nyújtott segílyt a betegnek, eret vágott rajta, és végül órájára nézve kijelentette, hogy a roham megszűnt.

- Hála neked, istenem! Tehát még van remény! - kiáltott a grófnő.

- A roham megszűnt - ismételte Schwarcz.

Közben Augusztinovicz is belépett az orvossal.

Skotniczki orvos kijelentette, hogy a beteg ezuttal mentve van, de minden czeremónia nélkül hozzátette, hogy ha a roham ismétlődni találna, a halál okvetlen bekövetkezik. Ajánlotta, hogy örködjenek a beteg fölött és egy pillanatra se távozzanak mellőle.

Barátaink ennek következtében egész éjjel a beteg ágya mellett virrasztottak. Korán reggel a beteg magához tért és gyóntató papot kívánt. Augusztinovicz maga szaladt el és nemsokára hozott is egy szikár prépostot, vagy káplánt, aki elmondotta a szokásos imákat és litániákat a beteg felett, aztán meghallgatta gyónását, föladta az urvacsoráját, ellátta az utolsó kenettel és eltávozott.

A gróf még sok óráig maradt öntudatnál, beszélt Schwarczczal, leányát megáldotta, szólt a végrendeletéről, szóval megtett mindent, a mit az igazi keresztény lélek ily alkalmakkor nem szokott elmulasztani.

Ily dolgok közt mult el a nap. Mikor alkonyodni kezdett, Schwarcz rá akarta beszélni a grófnőt, hogy pihenjen egy kissé, mert a fiatal leány a fájdalom és álmatlanság miatt erős testalkotása daczára is alig volt képes a lábán megállani. Sokáig szegült ellene a kéréseknek és csak akkor engedett, mikor, ugyszólván kényszerítették reá. Távozásakor kezét nyújtotta Schwarcznak és köszönetet mondott fáradozásáért.

Schwarcz csak most nézett reá figyelmesebben. Husz éves lehetett, vagy talán még kevesebb, mert erősen fejlett termete inkább idősebbnek, mint fiatalabbnak látszatta. Testalkotása középnövésű volt, szája nagy, de kellemmel teli, szemei okosak és kékek, haja sötét, arcza egészben rendkívül rokonszenves.

Szép homlokát sűrű hajfürtök árnyékolták, arczkifejezése és minden mozdulata igazi szép arisztokratikus típusra mutattak. E mellett igen kicsiny kezei voltak.

A gróf, körülbelül egy órával távozása után elszunnyadt. Schwarcz és Augusztinovicz kimerülten és gondolkodva ültek az ernyővel árnyékolt lámpa mellett. Végre Augusztinovicz félhangosan így szólott:

- Mondd, mi történik a grófnővel, ha ez... Avval a beteg fejére mutatott és szemeit lezárva, ujjait végig huzta a torka fölött.

- Éppen én is arra gondolok - válaszolta Schwarcz. - Talán lesz valaki a családjában...

- És ha nem lesz?

- Különben is vele magával kell majd a dolgról beszélni. Ugy látszik, hogy szegény emberek; a házmester mondta nekem, hogy az esedékes laktér a mai napig sem fizették meg. De mindenesetre lesznek valami ismerőseik, vagy rokonaik.

- Különben később még beszélhetünk róla, - szólt Augusztinovicz, aki nem sokáig szeretett egy tárgynál időzni.

- Hallod-e, - szakította félbe Schwarcz, - nekem mindenesetre már van egy eszmém. Mind-ekkoráig senki sem jött ide és tisztán lehetetlennek tartom, hogy szegény, (az ajtóra pillantott, mely mögött a grófnő aludt)... halála után oly egyedül maradjon. Mondd, - szólt hevesen, - istenfélő asszony Witzbergné, a te új ismerősöd?

- Oh! mint egy szentelt ostya!

- Becsületes! Jólelkü?

- Nagyon, - de mi összefüggésben van mindez a grófnővel?

- Gondjaikba ajánlanám őt.

- De a pör?

- Éppen azért.

Itt a beteg hirtelen megmozdult. Schwarcz egy pillantást vetett reá és halkán folytatta:

- Csak a laktér okoz még gondot, de majd azon is lehet segíteni. - Különben talán marad valami kis pénz az öreg gróf után.

- Haj! a laktér, a laktér! - susogta Augusztinovicz. Hogy el ne aludjunk, majd mesélek egy kis történetet. Sohasem fizettem laktért, sőt bosszankodtam, ha emlékeztettek reá és mégsem voltam képes egy háziurat se reászoktatni, hogy ne követelje a laktért. Végre egygyel mégis sikerült. Egy hivatalnok házában laktam. Apró, öreg emberke volt ez az ur és ostoba, mint Midás király. Egyszer a lakáshoz tartozó kertben üldögéltem és mert nyár és este volt, érdeke-
sebb teendők hiányában az ég csillagait számlálgattam. Egy kissé álmodozó lettem, mert a csillagos ég álmodozásra disponálja az embert. Ekkor odajön az a szamar az ostobaságaival és egész határozottan a házbért követeli tőlem. Én erre fölkeltem a helyemről és kezemmel ünnepélyesen egy ivet vonva Kelet és Nyugat közt, titokzatosan ezt kérdeztem tőle:

- Látja ön e végtelenséget és a ragyogó csillagok e millióit?

- Látom - válaszolta - beszédem hangjától egy kissé megszeppenne... de...

- Hallgasson! - szóltam komoly hangon és kalapomat leemelve, az ég felé néztem, azután a megijedt háziurra tekintve, harsány hangon reá menydörögtem.

- Gyarló porhüvely! hasonlitsd ezekhez a te hitvány öt rubeledet...

Augusztinovicz szavait tompa nyögés szakította félbe. A gróf egészen elkéült, görcsösen összehúzódott, újabb roham lepte meg. Schwarcz egy pillanat alatt a betegnél volt, a karjait teljes erejéből előre feszítette.

- Gyorsan, vágj eret! - kiáltott elfojtott hangon.

Csönd lett, - sajátságos véletlenségből a lámpa is homályosabban égett e pillanatban. Időről-időre csak Schwarcz félhangos szavait lehetett hallani.

- Az ütér?

- Vízet!

- Megfulad, suttogta Augusztinovicz. Mindketten visszafojtották léleketüket. Az acél az ütérbe hatolt, de vér nem szivárgott elő.

- Vége van, nincs többé segítség! - kiáltott Schwarcz mély lélekzetet véve.

Homlokán verejtékcseppek gyöngyöztek.

- Élt... míg meg nem halt, - szólt Augusztinovicz a világ legközönyösebb arczkifejezésével. - Mi megtettük, ami tőlünk tellett, - most menjünk aludni!...

XI.

A gróf valóban meghalt és keresztényi módon eltemettetett.

Halála után Schwarcz látogatást tett Witzbergnénél. Valami kis gondoskodást akart kieszközölni az ifju grófnő számára, mert a család valóban nem is hallatott magáról, a gróf nagyon csekély vagyont hagyott maga után, és ha többet hagyott volna is, a kisasszony sokkal fiatalabb volt, semhogy önálló háztartást vezethessen.

A derék nő istenfélelme és erős lelkiismerete mellett Schwarcznek nem nagy fáradságába került, hogy célzott érjen nála. Elhitette vele, hogy ő idézte elő a gróf halálát a pörével, tehát kötelessége, hogy áldozatának gyermekét pártfogásába vegye.

Az öreg hölgy szörnyen megijedt a kilátásba helyezett pokolbeli szenvedésektől, de mellesleg arra is gondolt, hogy a Schwarcz állítása szerint nagyvilági műveltségű grófkisasszony társasága csak hasznára válhatik az ő Malinkájának.

Witzbergné tiszteletreméltó dáma volt a szó teljes értelmében, de őszintén szólva, kevés volt benne a szellem és még kevesebb a világismeret. Nem kell ez állításra nagyobb bizonyíték, mint hogy Augusztinoviczot az elegáncia, simaság és finom modor valóságos mintaképének tartotta; Schwarcz, mindjárt első látogatása alkalmával bizonyos félelemmel töltötte el.

Belsőleg örült, hogy - mint mondotta - olyan distingvált fiatal emberek látogatásukkal tisztelik meg szerény hajlékát.

Malinka, ki sok tekintetben az anyjához hasonlított, komoly előszeretettel viselkedett Augusztinovicz iránt. Rávette anyját, hogy állandóan Kiebben telepedjék meg. Különben a koros hölgy tulajdonképpen evvel a szándékkal jött a városba. Hiszen elvégre is Malinkát meg kellett mutatni a világnak, mert már tizenkilencz éves volt és a tizenkilencz év alatt egyszer volt Kiebben, egyszer Zytomirben; többi idejét otthon töltötte.

Vagyoni állapota megengedte neki a fényüzést, hogy a városban lakhassék. Az istenben megboldogult Witzberg ur vámhivatalnok volt és bár a koporsójánál mondott halotti beszédben ezek a szók is előfordultak: „Nyugodjál békében, Witzberg Kleofás! - Európa népei sok századokig bámulni fogják szeplőtleniségedet és szigoru erényedet.” - Witzberg Kleofás e szavak daczára is kilenczszázezer lengyel forintot hagyott hátra mélyen szomorkodó vigasztalan özvegyének és bizonyára még többet is hagyott volna, ha a kegyetlen Párka keresztül nem metszi élete fonalát.

Években gazdagon és mélyen sajnálva a jó helyet, amit el kellett hagynia, vonult be Witzberg ur az árnyak bús világába.

De a gyűjtött vagyon jó kezekben maradt, mert a két nőnek igen nemesen érző szive volt. Gyámolai voltak az özvegyeknek és árváknak, szolgálóknak és szolgálóiknak pontosan kiadták a fizetésüket, a templomoknak készséggel adták a tizedeket, egyszóval teljesítették keresztényi kötelességeiket ugy testi, mint lelki értelemben.

Az ifju grófnőt tárt karokkal és olyan meleg szívélyességgel fogadták, mintha közeli rokonuk lett volna. Különösen Malinka, ez a derék, ámbár még gyermekes teremtés, mindjárt az első pillanatban valósággal szerelmes lett az előkelő árvaleányba.

Mélyen föltett szándéka volt, hogy jó és szolgálatkész lesz hozzája, mennyire akarja vigasztalni és milyen szép álmokat költ jövődöbeli szoros barátságukról!

Elég az hozzá, hogy Schwarcz olyan otthont talált az ifju grófnő számára, hogy annál különbet a saját szülői házában sem találhatott volna.

Az is tagadhatatlan, hogy az ifju grófnő nagyon rokonszenvet ébresztő nő volt. A csendes és mély bánat, mely e pillanatban reá melegedett, nem távolította el annyira a valóságtól, hogy hálás ne legyen azok iránt, a kik jót tettek vele.

Szwarcznak könnyes szemekkel mondott köszönetet, kezét nyujtotta neki, melyet ez nála szokatlan megindultsággal szoritott ajkaihoz.

- Istenemre, - szólt Augusztinovicz, - majdnem pityeregtem, mikor reám nézett. Vigyen el az ördög, ha ezerszer nem szebb, mint én vagyok.

Ez a rokonszenves új alak mélyen összeszövődött hőseink további sorsával.

XII.

Az ifju grófnő igen szomoru volt.

Az atyja életében napokig ült az egyszerű, majdnem szegényes szobában, az ablak mögül a verebek csicsergését vagy a konyhában levő cselédek pörlekedését hallgatva.

Az öreg gróf estélig egészen megtört és kimerült abban a kimeríthetetlen munkában, melyet pörös ügyei okoztak neki. Semmiben sem volt szerencséje. Azelőtt ügyes, és eleven volt; példa gyanánt akarta magát fölállítani az arisztokráciának, hogy hogyan szenteljék magukat a nemesi osztályból valók a munkának és iparnak, de törekvéseinek az lett az eredménye, hogy minden vagyonát elvesztette. Kárpótlásul csak a tapasztalatai maradtak meg neki, melyeket szívesen odaadott volna egy pár ezer forintért - és még más valami is, a mit nem bocsátott áruba, tudniillik az emlékezés és a családi büszkeség. E tapasztalásokat és e büszkeségeket az élet az emberek és az egész világ ellen táplált keserűség érzete kapcsolta együvé.

És ez nagyon természetes volt.

Övéi nem fogadták maguk közé - és a kik fölvettek, olyan módon tették ezt, hogy az embernek önkéntelenül a haldokló oroszlán és a szamar meséjét juttatták eszébe.

Ha fia lett volna!

A fiatal sas ifju erővel repült volna ki a fészekből a nap, a fény felé... de egy leány?!

A gróf nem csalódott: leánya előtt csak két ut volt nyitva. Vagy megöregszik leányi fejjel, vagy atyja halála után férjhez megy a legelsőhöz, a kivel összetalálkozik.

Ezért nem szerette a gróf leányát úgy, ahogy kellett volna. De leánya azért, vagy talán éppen azért, belsőleg szerette őt: szerette, mert haja fehér volt, mert boldogtalan volt és talán azért is, mert nem volt más, akit szeressen.

Az öreg gróf gyakran beszélt leánya előtt őseik ragyogó tetteiről, - a hajdani grófok és grófnők történetéről. Őt hallgatva, a fiatal leány lelke egészen csak a multnak élt.

Gyakran úgy rémlett neki, mintha a legenda aranyos háttéréből egy szárnyazott alak kelne elő - félig lovag, félig huszár, kezében görbe szablyájával; a puszták sas fia, csatára készen. Megsuhintotta kardját és kipusztította a tatárokat a pusztaságról. Hah! Közönséges leányi álmodozások! Amilyen határtalan a pusztaság, oly messzire hangzottak a dalok hős tetteiről és aztán a bár vitéz, de ifju, - bár vérszomjas, de szerető lovag fejét hajtson egy nőalak előtt!...

Egy főuri leány megszokott álmai!

A nőalak ő volt, a lovag kiről álmodt, egy Herburt, vagy Korecki.

Álmai megfelelték nevelésének és ámbár nem voltak előnyösek, sőt károsak voltak, mégsem lehet tagadni, hogy szépek voltak ez álmok. Ha az öreg elvégezte elbeszélését és a jelenre gondolt, keserűen hozzátette: „Az én hibám, az én hibám” - a leány a nyaka köré fonta karjait és így szólt: „Nem a te hibád, apus! a szép napok még visszatérnek!...”

De nem tértek vissza.

Az öreg meghalt és nem a kép sötét háttéréből kilépő lovag jelent meg a gyámnak. A megjelent alakon mi sem volt lovaghoz hasonló.

Ez a komoly arc és széles homlok, ez a modern gondolkozóhoz illő hideg arc sehogysen illett, - még a grófné fantáziájában sem, a tollforgós rézsisakhoz. Egészen más lehetett az, ki szélvészféleg rohanó csapatait a tatárok ellen vezette.

Másrészt azonban Schwarcz egészen új jelenség volt a grófné előtt, a ki csodálkozását keltette fel.

Kevés beszédű volt, de a tettek beszéltek helyette. Rövid idő alatt mindene lett a grófnőnek; ez láthatta szilárdságát, erélyét és a tettekben való gyorsaságát.

Az öreg grófnak semmi sem sikerült - Schwarcz, a mint a grófnő ügyeit kezébe vette, egy nap alatt többet végzett mint a gróf tíz nap alatt. Felfogta, hogy a grófnőnek szüksége van egy kis alapra, hogy ne szoruljon minden kicsiségben Witzbergné szivességére és zsebére.

Ez a gondolat megremegtette. Schwarcz előre látta ezt.

Radikális mód megmentette a gróf jövedelmeinek maradványait és tett lépései ez irányban olyanok voltak, mint a lanczett-szurások: biztosak és sikeresek.

Természetes, hogy Schwarcz igénybe vette ügyvéd barátjának tanácsát is, a ki, fiatal kora daczára, képes lett volna az ördögöt is megtéríteni, de mért nem tudott magán az öreg gróf ur is ily módon segíteni?!...

Ez bizonyos gondolatokat ébresztett a grófnőben. Az arisztokráciát atyja alakjában, a demokráciát Schwarcz személyében képzelte el magának.

- Oh, micsoda emberek lehetnek azok! - gondolta magában - borzasztó emberek a kik le tudják győzni az akadályokat. Egészen másféle emberek!

A többi megmondták neki könyvei.

Egyikben Schwarcz multja után kérdezősködött és az egész fesztelenül válaszolta: „Atyám kovácsmester volt!”

A grófnő nem volt képes felfogni, hogyan lehessen ilyes dolgokat tartózkodás nélkül kimondani. Ugy gondolta, hogy legalább titkolni kellene, - és Schwarcz nem csinált belőle titkot, pedig szavai súlyos kalapácsütésként hullottak a grófnő lelkére.

Bámuló pillantást vetett rá, mintha a bőrkötényt keresné rajta, vagy egy kipattant izzó szikra nyomát a kezében.

Egyébként nem titkolhatjuk, hogy eleinte, daczára minden elismerésének, bár csak magában, de azt hitte, hogy ezeket az embereket a homlokán ragyogó grófi korona nyerte meg számára és azért fogadták fel a főuri gyermeket, hogy ezáltal magukat emeljék.

Utóbb beismerte, hogy legalább Schwarczot illetőleg nagyban tévedett. Ez úgy mondta ki a szót, hogy „gróf”, mintha csak azt mondaná: zsidó, cigány, vagy szlachcic, semmi súlyt sem helyezve e szók különös jelentőségére.

Nem képes talán felfogni a különbséget?

Nem, azt nem lehetett róla föltenni, ámbar kétségtelen, hogy az arisztokrácia és demokrácia kérdése még ugaron hevert lelkében.

A grófnő eleinte azt hitte, hogy szándékosan ignorálja ezt, de észrevette azt is, hogy Schwarcz bizonyos felsőbbiséget követel magának, sőt bizonyos leereszkedést tanúsít vele szemben.

Gyengéd és jó volt hozzá, de oly módon, mintha azt akarná mutatni, hogy erős létére enged a gyengébbnek és elnéző iránta, mint az erélyes ember a gyermek iránt.

De viszont olyan biztonságban érezte magát e gyámkodás alatt! Ugy tetszett neki, hogy Schwarcz semmi sem lehetetlen. Nyugodtan és zavartalanul alhatott - Schwarcz örködött felette.

Egy ízben mégis kísérletet tett, hogy másként mutassa magát, - el akarta Schwarczot vakítani műveltségével s ekkor megtörtént, hogy Schwarcz szeliden helyreigazította felfogását, reá mutatott, hogy mi az igaz és mi a téves benne, egyszóval, nem kis boszuságára, oktatta és felvilágosította őt.

Utóbb tehetségeivel akart neki imponálni. Leült a zongorához, hogy elbájolja melódiáival; s mi történt!? A boszus Augusztinovicz leült utána a zongorához s sokkal jobban játszott nála.

Ez is mindent tudott, mindenhez értett! A grófnő ezen az estén elgondolkodva ment szobájába.

Aztán csöndben tusa kezdődött a nép fia és a főuri kisasszony közt.

A küzdelem Schwarczra nézve annál veszedelmesebb volt, mert nem is gondolt a veszélyre; - a grófnő nem vakította ugyan el, de a legélénkebb rokonszenvet ébresztette benne - úgy-szólván szeretett gyermekévé lett, akinek sorsát, mint hitte, kezében tartja.

Ő vele elfoglalva, Helénát egészen elhanyagolta - látogatásai mind gyérebbé váltak nála. Leginkább az a gondolat foglalkoztatta, hogy a grófnőnek valami kellemességet szerezzen s nem jutott eszébe, hogy Helénát megkimélje a kellemetlenségektől.

Ami a grófnőt illeti, magától érthető dolog, hogy nem viseltethetett Schwarcz iránt ellenséges indulattal. A kissé megsértett önszeretet inkább szerelemre, mint gyűlöletre vezethetett.

Hogy megmondjuk az igazságot: Lula grófnő egyszerűen csak azt óhajtotta, hogy ez a buzgó demokrata egykor alázatosan és szerelmesen hajtsa le fejét arisztokratikus térdeire.

Ez a cél nem lebegett előtte azonnal tisztán; csak akkor tűzte maga elé, mikor észrevette, hogy Schwarcz azonfelül szép ember is. E helyütt emlékeztetünk arra, hogy Leokádia grófnő husz éves volt és hogy a kedélyében már régóta sok mindenféle sóvárgás és kívánság ébredett, ami felől nem volt képes magának számot adni. A költők nyelvén e kívánság visszhangjának neveznék: „szeretni és szeretve lenni, ha ki is lehelnők aközben ifju életünket.”

De bármint volt is, Lulának elégséges volt, hogy tudott egy támpontot, amelynél fogva mindig Schwarczra gondolhatott. A bizalom, melylyel irányában viseltetett, a hála gondoskodásáért az iránta táplált rokonszenvet mindinkább fokozta. Igaz ugyan, hogy Lula anyja, a boldogult öreg grófné azt szokta volt neki mondani, hogy jól nevelt kisasszonynak nem szabad szerelmesnek lennie; de másik anyja, a természet, egészen más valamit sugott neki. Valóban ilyen anyák nagyon gyakran nem értenek egyet egymással. Ez azért van, mert a nők többségének kedélyében ritkán nőnek és tenyésznek igazi érzelmek, míg ellenben ezer meg ezer ideges szerelmeskedés fészkelődik be... kevésbé szárnyas... de kevésbé lekötő is...

Lilla konstataálta azt a tényt, hogy Schwarcz értelmes, nemes és szép férfiú, de nem merünk azért kezeskedni, hogy e tulajdonságok közül melyikre fektette a főszlyt. Mikor ezen az estén aludni tért, azt a következéseiben fontos kérdést intézte magához:

- És ha szeretne engem?

Válasz helyett meztelen lábcskáival, félig levetkőzve, a tükörhöz szaladt. Csak a szerzőnek van megengedve ily képet látni. Az éjjeli fejkötőcske csupán csak lengett a fejcskén és a fejkötőcske alól a sötét hajfürtök a fehér vállakra hullottak. Fénylő szemekkel és hullámzó kebellet tekintett a tükörbe.

- És ha szeretne engem? - ismételte - ha sápadtan és lángolva térdepelne itt...

Itt? és ilyen pillanatban? Biborpir ömlött el az arcán és a nyakán... eloltotta a gyertyát.

Ettől az időtől fogva Lulánál sajátos változások mutatkoztak; néha különös aggodalom vett rajta erőt, néha meg gondolkodó lett; néha álmosan és nehézkesen járt-kelt, aztán meg Malinka keblére hajtotta a fejét, minden ok nélkül megcsókolta azt.

Schwarcz mindennap látta őt. Napok, hónapok multak és lassankint Schwarcz kedélyállapotában átalakulási folyamat ment végbe. A szeretett gyermek felnőtt és az ő felfogásában teljes virágában levő szép nővé fejlődött. Schwarcz pillantásában nem volt meg többé, ha a lányra tekintett, az előbbi teljes világosság és nyugalom. Azelőtt a saját keblén ringathatta volna álomba s maga fektethette volna őt, mint gyermeket, ágyába; most az ilyesmi a velőkéig hatotta volna meg. Az idill mindkettőjük lelkében mind élénkebb lett, míg végre annyi meg annyi nap, vagy annyi hónap elmulta után Witzbergné asszonynak és Schwarczknak lakásán a következő beszélgetések folytak:

- És ha te szeretnél, Malinka?

- Akkor drága Lulám, nagyon boldog lennék és igen bensőn szeretnék; és látod, Lula, isten segítségével ő is szeretett volna engem.

- De ha nem szeretne?

Malinka kezével homlokát dörzsölte.

- Nem tudom, azt nem tudom, de úgy tetszik nekem, hogy a szerelemben is van különbség. Én olyan igen nagyon szeretnék... oh istenem, ki se mondhatom... hogy milyen nagyon szeretnék...

Malinka karjaival átölelte barátnőjét, szívéhez szoritotta és csókokkal, meg czirógatásokkal halmozta el őt.

- Oh Lulám, akkor neki kellett volna engem szeretnie.

Miként két galambocska, úgy rejtegette mindegyik a fejécskáját a másik keblén.

- Malinka! - szólott Lula és könnyek fojtották el a hangját.

- Drága Lulám!

- Malinka, én szeretek!

- Tudom, Lula!...

- Öreg! szólott Augusztinovicz Schwarczhoz.

- Mi ujság?

- Vigyen el a... ha ujság. Láttam, öreg, amint a grófnő fátyolát megcsókoltad... Nos, te barátja vagy a csókolózásnak - várj csak, van itt egy esernyőm, talán ezt is megcsókolnád vagy ha ez nincsen inyedre, akkor talán a tavalyi felöltőmet. Az ujjak bélése már el van rongyolódva, máskülönben még egészen jó. Vigyen el a...! Add csak ide a pipámat... Tudom, öregem, hogy ez mit jelent; az együgyü Witzbergné nem tudja, de én tudom.

Schwarcz befödte az arcát kezeivel. Augusztinovicz hallgatag tekintett rá, lábaival kapargált az asztalka alatt, a székén fészkelődött, valamit mormogott a fogai között és végül meghatott hangon szólott:

- Öregem!...

Schwarcz nem válaszolt. Augusztinovicz részvétlenül megrázta a karját.

- Nos öregem, ne busulj, ne gyötörd magadat... válaszolj legalább és mondd, hogy Heléna miatt fáj a szived.

Schwarcz összerezsent.

- Tudom, hogy Heléna miatt fáj a szived. Derék fiu vagy, öregem... De hát mit lehet tenni? Jupiterre mondom, nősülj...

Schwarcz fölemelkedett. Szilárd elhatározás tükröződött vissza széles homlokáról és habár az összehúzódott szemöldökök fájdalmat és harcot árultak el, mégis látható volt, hogy Schwarcz fog győzni. Megszorította Augusztinovicz kezét.

- Megyek.

- Hova?

- Helénhez.

Augusztinovicz reá meresztette a szemeit.

- He-lén-hez?...

- Igen, felelt Schwarcz; elég legyen a csalásból és a habozásból! Elmegyek Helénhez és megkérem a kezét.

Augusztinovicz szemeivel követte a távozót, jobbra-balra hajtogatta a fejét és azt mormogta a fogai között:

- Nos, látod-e, te ostoba Ádám, hogy más emberek hogy járnak el!

Aztán megtömte a pipáját, megfordult az ágyában és kétszerezett erélylyel szitta az illatos füstöt.

Helén nem volt otthon. Schwarcz várakozott néhány óra hosszat és türelmetlenül járt fel s alá a szobában. Eltökélte, hogy minden áron kibontakozik hamis állásából, a melybe az özvegyért és az elárvult, fiatal grófnőért való egyidejű gondoskodása sodorta. De ő maga is kénytelen volt bevallani, hogy ez az elhatározás fájdalmat okozott neki. Mély, majdnem fizikai fájdalom volt ez.

Schwarcz azért jött, hogy megkérje Helén kezét és mégis úgy tetszett neki ebben a pillanatban, hogy nem szenvedheti őt. Amahoz a név és a gondolatok vonzották őt; ugyszólván a saját keblében érezte, hogy szinte a saját akaratával kért még egy pillanatot a másikért.

Szerette Lulát, a mint csak erélyes és látszólag hideg természetek szeretni képesek. Készült Helén fogadására és előre látta, hogy ez nagyon nehezebbre fog esni. Nincs annál undorítóbb, mint egy nem szeretett nőnek azt mondani, hogy szeretjük őt. Valóban férfias természetű nézve ez a legkevésbé lehetséges ámitás. Schwarcz szerette egykor Helént, de megszűnt őt szeretni, még mielőtt észrevette, hogy mennyire csüng a szive Lulán. Mikor ez világos lett előtte, egy pillanattig habozott. Érezte az új szerelmet és félt rá gondolni, félt azt magának megvallani.

Mikor a sziv hangosan kezdett beszélni, így szólott hozzá: Hallgass! - aztán bedugta a füleit, félt a saját lépéseitől és aggódott a jövőt illetőleg lehetséges elhatározások miatt. Saját magával nem volt tisztában és ez nem tarthatott így sokáig.

Véletlenül szemére lobbantotta Augusztinovicz az ő sajátos cinizmusával ezt a szerelmet és arra kényszerítette őt, hogy ennek a szenvedélynek egyenesen a szemébe nézzen. Minden menekvés el volt vágva, - Schwarcz fölvette a harcot és elment... Helénhez. Láz égette a véréit és képtelen volt nyugodtan gondolkodni. Apró és drága visszaemlékezések különböző képei jutottak eszébe és ebben a pillanatban inkább hitt, mint valaha Lula viszonszerelmében.

- Jogomban áll-e az ő boldogságát is tönkre tenni? Ez az együgyű, lehetetlen gondolat hangzott benne vissza, miként legyőzött hadseregek utolsó lövései, de lesújtotta őt az a gondolat, hogy közte és Helén között a kötelesség áll, közte és a grófnő között pedig semmi.

Más nehézségek álltak eltökélésének útjában. Az eltökélés becsületes volt, de hogy ténynyé váljék, hazudnia kellett élete fogytáig.

- A rossz, mint a jónak következése!... Eh! megőrülhetne az ember! - gondolta Schwarcz. - És az élet úgy összegomolyodik, miként egy pamutgomoly. Mindenki a szerencse után rohan, miként a kutya a farkas után - és mindenki ugyanazzal az eredménnyel.

Hohó! Schwarcz, a ki nem volt a szavalás barátja, a boldogtalanság dialektikájába gomolyodott. Az ily filozófiának megvan egyébiránt a maga varázsa: az ember a maga szerencsétlenségét éppugy szereti, mint a jó sorsot.

E közben beesteledett és Heléna még mindig nem volt látható. Schwarcz azt tétélezte föl, hogy elment a temetőbe és ez most bosszantotta őt a nélkül, hogy tudta volna, miért. Aztán meggyújtott egy gyertyát és ismét fel és alá járkált a szobában. Tekintete véletlenül ráesett Potlanszki arczképére, - Schwarcz nem ismerte és nem is szerette őt, habár ellenszenvének igazolására csupán annak nemesi származását hozhatta volna fel. Most, hogy megint abba a tele, vidám arczba tekintett, majdnem gyűlölet lobbant fel a szemeiben.

- Hisz elvégre is ő rá nézve csak ennek a képmása vagyok, gondolta.

De ez az eset nem forgott fenn. Schwarcz a jellemet illetőleg határozottan különbözött Potkanskától és Heléna már most is szerette Schwarczot, mert Schwarcz volt. De ez a gondolat miként valami rémkép lebegett a szemei előtt és sokat adott volna érte, ha Helén nem lett volna emennek itt a felesége és ha nem lett volna tőle gyermeke.

- Nekem is fog gyermekem születni, gondolta Schwarcz magában - fiam, kit derék és szilárd férfinak fogok nevelni... Hah! ha ez a gyermek az enyém és... Luláé lenne!

Lázás borzongást érzett, összeszorította ajkait és forró cseppek bugyogtak ki a homlokán. Ebben a gondolatban a vágy egész tengere feküdt. Még mintegy fél óra hosszat ült ott, míg Helén megérkezett. Feketébe volt öltözve és ez a szín különösen kiemelte az ő sápadt arczszínét és az ő szőke haját.

Schwarcz láttára félénken mosolygott, de végtelen öröm rejlett ebben a mosolyban, mert Schwarcz az utóbbi időben nagyon ritka vendég volt nála. Szerencsére volt benne annyi tapintat, meg női gyengédség, hogy nem tett neki szemrehányásokat, de látogatása fölött való örömeinek hangos kifejezést se mert adni, mert nem tudta, hogy mi hozza őt ide. Azonban a kezével, melyet neki nyújtott, erősen és derekasan, habár puhán, átfogta az övét. Helén keze remegett a nyomás szivből fakadó ékesszólására, visszatükröztetve az ő aggodalmát és érzelmét, noha a szája hallgatott. Bánatos mosolya és kinyújtott keze által elbájolt a szerető nő kimondhatatlan varázsával. Ha csillag lett volna a hajában, angyalnak vélhette volna az ember, - talán meg is volt a feje körül a szerelem sugárkoronája, de Schwarcz szemeiben nem volt ő angyal, nem is látott a feje körül semmiféle sugárkoronát. Azonban megérintette ajkaival a kezét.

- Ülj mellém Helén és figyelj, szólt. Már régóta nem voltam nálad és óhajtanám, hogy köztünk az előbbi nyíltság, az előbbi bizalom álljon ismét helyre.

Helén félre vetette köpenykéjét és kalapját, kezével megigazitotta a haját és hallgatag leült. Nyugtalanság, aggodalom fejeződött ki az arczán.

- Figyelek Józsefem.

- Már négy esztendeje, hogy Gusztáv meghalt, a ki téged rám bízott. Tehetségemhez képest teljesítettem neki adott ígéretemet, de a viszonyunk nem volt olyan, amilyennek lenni kellett volna. Ezen változtatnunk kell, Helén...

Fel kellett lélekzenie, mert ítéletet kellett mondania. A pillanatnyi csendben hallani lehetett Helén szívének dobogását. Arcza elsápadt, szempillái remegtek, szemei elhomályosodtak; nagyon mélyen meg volt hatva.

- Változtatnunk kell ezen? suttogta alig hallhatóan.

- Légy feleségem!

- József!

Helén összekulcsolta kezeit, mintha imádkozni akart volna és az agyába beható gondolatoktól és érzésektől téveteg szemekkel nézett rá.

- Légy feleségem! Az idő, a melyről már régen szólottam neked, megérkezett.

Helén Schwarcz nyaka köré vetette a karjait és keblére hajtotta a fejét.

- József! Nem üzöl gunt velem? Nem, nem! Tehát még boldog leszek? Ó, oly igen nagyon szeretlek!

Helén keble hullámozott, ragyogó arcát és száját öntudatlanul, mint virágkelyhet hajtotta Schwarcz szájára.

- Oh, nagyon szomorú, elhagyatott voltam, szólt, de hittem benned. A szív bizik, mikor szeret. Enyém vagy! Csak te általad élek, - mi is különben az élet? Mikor az ember nevet és örül, szomorkodik és sir, gondolkodik és szeret - ez az élet. Csak te általad örülök és sirok, te rád gondolok, téged szeretlek. Ha el akarnának bennünket választani, úgy letépném a hajamat és a lábaid köré tekerném magamat. Láng voltam, melyet a lehelleted elolthatott. Most a tied vagyok, - engedj sirnom!... És te szeretsz?

- Szeretlek!

- Annyi évet töltöttem sirással, de nem oly könnyeket sirtam, a minőket ma sirok. Oly derült, tiszta most a kedélyem! Engedd behunynom a szemeimet, hogy ezt a fényt, ezt a világosságot láthassam. Mennyi boldogság egy szóban! József, én Józsefem! Alig birom felfogni boldogságomat!

Nagyon nehezőre esett Schwarcznak, Helént így beszélni hallani; érezte a hazugságoknak és összhangtalanságoknak végtelen sorozatát, melyben életének ezentul le kellett folynia ennek az oly szép, annyira szerető... de oly kevésbé szeretett nőnek a társaságában.

Fölemelkedett és elbucsuzott. Helén, mikor egyedül volt, égő homlokát a hideg ablaküveghez szoritotta és sokáig hallgatag állott ott. Végre kinyitotta az ablakot és kezére támasztva, kitekintett a csillagos nyári éjbe. Csendes könnyek peregtek alá az orcáján, az aranyos hajfonat feloldozva hullott alá a kebelre, a hold beragyogta a homlokát és megezüstözte az öltözetét.

XIII.

Néhány nappal utóbb Augusztinovicz Schwarcz lakásán ült és szorgalmasan tanult a közeledő vizsgákra. Mindenben hatás után vadászva, lebecsátotta az ablakredőnyöket és az asztalt a szoba közepére tolta. Ő maga ott állott, a könyökig felhajtott ingujjakkal, valamely kísérlettel elfoglalva. Az asztalon az üveglombikoknak egész sokasága, számtalan, porokkal és folyadékokkal megtöltött üvegcsék, középen pedig egy légszeszlámpa állott, kékes lánggal körülvéve egy lombiknak a fejét, mely a benne levő forró folyadék hatásától rezgett.

Égett, amint mondani szokás, Augusztinovicz kezei alatt; senkise volt képes valamely munkát oly gyorsan elvégezni mint ő. Derült mosolylyal az ajkain valóban lángbuzgalommal dolgozott, helylyel-közzel egy dalocskával, egy magánbeszédvel, a keze ügyébe kerülő legelső edénnyel, vagy a világ mulandóságát illető valamely istenfélő megjegyzéssel szakítva magát félbe.

Néha egy pillanatra abbahagyta a munkát, fölemelte szemeit és karjait és tragikus hangon elszavalta:

„Ah Eurydik! a te szemedben
Tárult elém a jó legszebben;
A jóslat im' kétségtelen:
Irigylendő az életem.”

Majd meg százszoros trillákkal és kádencziákkal elénekelte:

„O piano! piano! - zitto! pia-a-a-no!”

vagy saját gyors kompozíciójának egyéb szülöttjeit:

„Nem tömnéd meg a pipát?
Nagy gyönyör vár aztán rád!”

- Mahometre! szólt magában, ha Schwarcz itt volna, ugy a munka mégegyszer oly gyorsan folyna, - de ő most Helénnel esküszik... Eh! magamnak is kedvem volna... bármily drága nekem az ártatlanság! Drága Helén! Engedd meg... de tovább?... Eh! mentül tovább, annál jobb!

Ekkor valaki lázas sietséggel meghuzta a csengetyü zsinórját; Augusztinovicz az ajtó felé fordult és karját kinyujtva, intonálta:

„Ó vándor, szállj meg itten,
Hadd mondok: hozott isten!”

Az ajtó kinyílt és egy uriasan öltözött fiatal ember lépett be a szobába. Augusztinovicz nem ismerte őt. Az ujonnan érkezettnek különös jellemző vonásai bársony kabát és világos nadrág volt; azonfelül ugy nézett ki, mintha most vették volna ki a skatulyából és az arcza simára volt borotválva. Az arcza nem volt éppen együgyü, de szellemes se volt, nem volt se szép, se rut; se jókedvűnek, se mogorvának nem nézett ki, nem volt se magas, se alacsony; orr, száj, ajk és homlok középserü, - egyéb ismertető jelei nem voltak.

- Itt lakik Schwarcz ur?

- Minden bizonynyal.

- Lehet őt most látni?

- Most igen, de koromsötét éjszakában alig.

Az ujonnan érkezett türelmét kezdte veszíteni. Augusztinovicz arcza inkább derültséget, mint rosszlelküséget fejezett ki.

- E ház tulajdonosa, így folytatta a fiatal ember, Schwarcz urhoz küldött engem, aki állítólag ismeri N. Leokádia grófnő lakását és viszonyait. Nem lenne ön szives nekem ebben a tekintetben felvilágosítást adni?

- Ohó! A grófnő nagyon csinos!

- Nem arról van szó...

- Éppen arról, tisztelt uram! Mert ha azt válaszoltam volna, hogy oly csunya, mint az éj, - akkor is kíváncsi lett volna ön velem megismerkedni? Nem... ismétlem, hogy nem! a prófétára mondom!

- Pelski a nevem, az ő unokafivére vagyok...

- Én egyáltalában nem vagyok az ő unokafivére...

Az ujonnan érkezett összeráncolta a homlokát.

- Ön vagy nem ért meg engem, vagy gunyt üz velem!

- Egyáltalában nem, habár Witzbergné asszony mindig azt állítja. Ah, ön talán nem ismeri Witzbergné asszonyt? Pompás asszony! Még azt is ki kell emelnem, hogy lánya van, habár abban, hogy valakinek lánya van, nincsen semmi különös, de amellet oly gazdag, mint Jupiter.

- Uram!

- Lépteket hallok a lépcsőn - Schwarcz jön, - vagy talán nem? Fogadok önnel, hogy Schwarcz az, - nos?

Az ajtó kinyílt; valóban Schwarcz volt. Szigoru és értelmes arcza az utóbbi időben ugyszólván megérlelődött, tekintetében a férfit kimért erélye fejeződött ki, ki a jövőt illetőleg szilárd elhatározásra jutott.

- Ez itt pán Pelski, ez meg itt az ördög nevében Schwarcz, az orvostudományok tudora, mutatta be Augusztinovicz az urakat egymásnak.

Schwarcz kutatva tekintett az ujonnan érkezettre. Pelski megmagyarázta jövetelének célját és habár a fiatal urnak arra a közlésére, hogy Lulával rokon, Schwarcz homloka összeráncolódt, mégis habozás nélkül megmondta a czimét.

- Ajánlom magamat, mondta végül, a grófnő nagyon fog örülni, hogy egy unokafivért talált, csak kár, hogy két hónap előtt egyetlen rokonát se volt képes feltalálni.

Pelski valami érthetlent mormogott; úgy látszott, hogy Schwarcz alakja és magaviselete nagyon imponált neki.

- Miért mondtad meg neki Lula czimét? kérdezte Augusztinovicz Schwarcztól.

- Mert nevetségessé tettem volna magamat, ha nem mondom meg neki.

- Én nem közöltem vele.

- Hát mit mondtál neki?

- Sok mindenfélét, csak a czimét nem, - nem tudtam, valjon inyedre lesz-e.

- Anélkül is rátalált volna.

- He, he! Witzbergnénál ma jól fognak mulatni. Elmégy hozzá?

- Nem!

- Hát holnap?

- Nem!

- Hát mikor?

- Soha!

- Nem mesterség, öregem, a veszély elől menekülni.

- Nem vagyok kóbor lovag, sem don Quijote; de inkább kerülöm a veszedelmet és győzők, semhogy előidézzem és elbukjam. Ezt parancsolta nekem nem a középkori fanfaronád, hanem a józan ész.

Egy ideig csend uralkodott.

- Voltál tegnap Helénnél? - kérdezte Augusztinovicz.

- Igen.

- Mikor lesz az esküvő?

- Nyomban, miután a tudori fokot elnyertem.

- Talán jobb is rád nézve, hogy a dolog így végződik.

- Hogyan érted ezt?

- Csak azt nem tudom, vajjon nem haragszol-e meg, de ez a Lula, - nem bizom benne, az ördög nevében!

Schwarcz szemei sajátságosan ragyogtak; kezét Augusztinovicz karjára tette.

- Ne beszélj felőle rosszat! - mondta nyomatékkal.

Schwarcz azt akarta, hogy az események hatalma által tőle elszakított grófnő belsejében szeplőtlenül megmaradjon.

- Mit mondjak neki, kérdezte Augusztinovicz kis vártatva, ha felőled kérdez?

- Mondd meg neki az igazságot, - mondod meg neki, hogy mást veszek el.

- Eh, öregem, én mást mondok neki.

- Miért? - kérdezte Schwarcz, mélyen a szemeibe nézve.

- Csak azért!

- Szólj világosan!

- Hisz szeret téged!

Schwarcz arcza fellángolt; ismeretes volt előtte Lula viszonszerelme, de ezt más szájból hallani, megrendítette őt. Jóttevő érzés, de kétségbeeséssel párosulva vonult át a keblén.

- Ki mondta ezt neked? - kérdezte.

- Malinka... ő mindent megmond nekem...

- Mondd hát meg Lulának, hogy mást veszek el, szerelemből és kötelességből.

- Amen! - fejezte be Augusztinovicz.

Este elment Augusztinovicz Witzbergnéhez; Malinka nyitotta ki neki az ajtót.

- Ön az? - kérdezte elpirulva.

Augusztinovicz megragadta és több ízben megcsókolta a kezét.

- Ah! Pán Ádám! Ezt nem szabad tenni, ez nincs megengedve! - kiáltott Malinka.

- Szabad! szabad! felelt Augusztinovicz a meggyőződés hangján. Azonban, így folytatta felső kabátját levetve és keztyűit felgombolva (rendkívül urasan volt öltözködve) - itt volt ma délután egy fiatal ember?

- Itt volt, - ma este megint eljön.

- Annál jobb.

Belépett Malinkával a terembe, melynek kissé ünnepélyes színe volt, mintha valamely fontos vendéget vártak volna. Az asztalon kettős lámpa égett, a zongora ki volt nyitva.

- Miért nem jött önnel pán József?

- Ugyanez a kérdés vár rám Lula grófnő részéről is... azt hiszem legalább, hogy ezt a kérdést fogja hozzám intézni: mindenesetre engedje meg, hogy a választ a grófnő kérdéséig elhalaszszam.

Lula grófnő nem sokáig váratott magára. Feketébe öltözve lépett be; csak kevés gyöngy volt a hajában.

- És pán József? kérdezte azonnal.

- Nem jön el.

- Miért?

- El van foglalva. A jövőjét építi.

A grófnő igen kellemetlenül érezte magát arra a gondolatra, hogy Schwarcz nem fog eljönni.

- És ön nem segít neki ebben a munkában? - kérdezte Lula.

- Isten mentsen meg az ilyen munkától.

- Tehát nagyon nehéz?

- Mint minden új épület.

- Igazán kíváncsi vagyok.

- A kötelesség minden előtt!...

- Azt hiszem, hogy Schwarcz ur mindent ezen az alapon épít.

- Ez egyszer kissé nehezebben fog menni, mint egyébkor... De itt jön valaki - az ön unokafivére, grófnő! Pompás fiatal ember!

Pán Pelski belépett a terembe, nemsokára rá megjelent Witzbergné asszony is. A szokásos üdvözlések után hétköznapi dolgok képezték a beszélgetés tárgyát. Augusztinovicz igen kevés részt vett benne. Félig behunyt szemekkel és a legközyösebb arczczal ült a támlásszékekben. Szokása volt megfigyelései közben a szeméit félig behunyni, - ilyenkor aztán semmi sem kerülte el a figyelmét.

Gróf Pelski (elfelejtettük megmondani, hogy ezt a címet viselte) Lula mellett ült, ujjai között a monokli zsinórtját forgatva és unokahugával élénken beszélgetve.

- Kievben való megérkezésemig, szólt, semmit se tudtam arról a szerencsétlenségről, mely az ön mélyen tisztelt atyjának halálával egész családunkat, különösen pedig önt érte.

- Ismerte ön atyámat? kérdezte Lula felsóhajtva.

- Nem, hugom. Csak azokról a boldogtalan perpatvarokról tudtam, melyek családunkat évtizedeken át elválasztották. Ezekről a perpatvarokról én mint kiskorú és távollevő mindig idegenkedtem és bevallom, hogy mostani idejövetelem kísérlet akar lenni a közeledésre.

- Milyen fokban volt ön rokon az atyámmal?

- A külföldön nevelkedvén föl, általában csak kevéssé ismerem családi viszonyainkat. Így például csupán egy szerencsés véletlennek köszönöm, nem rokonságunknak, hanem egyéb szoros kötelékeknek felfedezését, melyek családjainkat már régóta összefűzik.

- Szabad kérdezni, hogy mi ez a véletlen?

- Szívesen szolgálatára állok, hugom. Atyám halála után átvettem családi és vagyoni viszonyaink vezetését és ekkor egy keveset kutattam a papírok és a családot illető okmányok között. Ezekből az okmányokból megtudtam már most, hogy az ön családja nemcsak rokon a Pelskikkel, hanem ugyan az a czimere is van.

- Egy bizonyos fokig, - tehát egy véletlennek köszönjük ismeretségünket?

- Áldom ezt a véletlent, hugom.

Lula földre szegezte tekintetét; kezecskéje a kötény végét sodorta; némi idő múlva fölemelte a fejét.

- Én is örülök rajta, felelte.

Augusztinovicz arcán mosoly tükröződött vissza.

- Sok nehézséggel járt az ön lakását felkutatnom. Ennek az urnak (Pelski szemeivel Augusztinoviczra mutatva) egészen sajtászerű modora van, a hogy a kérdésekre válaszol, - szerencsére megérkezett Schwarcz szobatársa, ki aztán végre megadta a kért felvilágosítást.

- Valóban ugyanegy házban laktam ezekkel az urakkal.

- Hogyan ismerkedett meg velük, hugom?

- Mikor atyám megbetegedett, Schwarcz ur ápolta őt utolsó óráiban, aztán ott találta Witzbergné asszonyt és... igen sokat köszönök neki.

Augusztinovicznak lecsukott szempillái kinyíltak egy kevéssé, a gunyos vonás eltűnt az arcjáról.

- Orvos ő? kérdezte a gróf.

- Nemsokára orvos lesz.

Pelski valamin elgondolkodott.

- Ismerem a külföldön, Heidelbergben egy Schwarcz nevű orvost és író; - ebből a családból való?

A grófnő nagyon elpirult.

- Ó, ezt valóban nem tudom.

Augusztinovicz szemei egészen megnyíltak; a gunynak le nem írható kifejezésével fordult a grófnőhöz.

- Azt hiszem, nagysád nagyon jól tudja, szólt hangosan, hogy Schwarcz hova való és miféle családból származik?!

Lula zavara elérte legmagasabb fokát.

- Nem emlékszem... nem... hebegte.

- Nem-e? Tehát vissza akarom idézni az emlékezetébe; Schwarcz Zvinogradban született, hol atyja kovács volt.

Pelski a hugára nézett és feléje hajolva, részvétteljesen mondta:

- Nagyon fáj nekem, hugom, hogy a végzet arra kényszerítette önt, hogy egészen más kör egyéneivel érintkezzék.

Lula felsóhajtott. Ó, ez nem volt jó sóhaj. Lula tudta, hogy ezeknél a más körhöz tartozó egyéneknél segítséget, gondozást, sziveket talált, hogy tehát ránézve ezek az egyének többet jelentettek, mint ez az új unokafivér, de szégyelte azt neki megmondani és némileg bosszusan hallgatott.

E közben Witzbergné asszony a vendégeket teához kérte. Lula egy pillanatra szobácskájába szaladt, és ágyacskáján ülve, arcát kezével eltakarta. Gondolataival most Schwarcz szobájában volt.

- Ott ül és tanul, gondolta magában és itt ő róla, mint rám nézve teljesen idegenről beszélnek. Mi végből kellett ennek itt azt mondania, hogy kovácsnak a fia?

Ugy tetszett neki, mintha méltatlanul bántak volna Schwarczczal, de ő maga is szinte haragudott rá a miatt, hogy kovácsnak a fia.

A teánál kissé szórakozottan ült unokafivére mellett, kissé szomorú volt és nyugtalan pillantásokat vetett Augusztinoviczra, ki rosszlelkű intervenciójával megfélemlítette őt.

- Ugy látszik, kissé rosszul vagy, Lula! mondta Witzbergné asszony, kezét izzó homlokára téve.

Malinka, ki a teás kannával kezében a lámpa mögött állott, abbahagyta az aranyszínű folyadék kiöntését, visszafordult és mosolyogva mondta:

- Lula csak kissé szórakozott. Magadhoz tértelek a fekete színnel, - szereted?

A grófnő megértette Malinka célzását, de nem jött ki sodrából.

- Fekete a gyász színe, tehát mindenesetre - az én színem.

- És szép, miként a beszéded, unokahugom! - tette hozzá Pelski.

A tea után Lula a zongorához ült és a hangjegytartón át látni lehetett szép homlokát.

Chopinnek egy buskomor mazurját játszta és arcza folyton aggódó nyugtalanság kifejezését viselte.

Augusztinovicz mint zenetudó kitalálta a hangokból Lula lélekállapotát: mindamellet az gondolta magában:

- Aggódik, azért játszik és játszik, mert az unokafivére figyel.

Azonban hazamenet Augusztinovicz hosszasan gondolkodott Lula és Schwarcz felett, semmint könnyelmű természetétől várni lehetett.

- Eh, az ördögbe is! mi lesz belőle? mi lesz belőle? mormogta fogai között.

Ily gondolatokkal eltelve lépett a lakásába: Schwarcz még nem aludt; könyökére támaszkodva ült egy könyv mellett.

- Witzbergné asszonynál voltál?

- Igen.

Türelmetlenség és kíváncsiság volt Schwarcznak remegő arczáról leolvasható; szemmel látható volt, hogy ki akarta kérdezni Augusztinoviczot az estéről, de meggondolta a dolgot, megint kezeire támasztotta a fejét és olvasni kezdett.

Egyszerre félrelökte a könyvet és néhányszor végig sétált a szobában.

- Tehát ott voltál Witzbergnénál?

- Igen.

- Hah!...

- Nos, és aztán?

- Semmi.

Ujra leült és olvasni kezdett.

XIV.

Néhány hét mult el. Az előttünk ismeretes személyek viszonyaiban nem állott be változás. Schwarcz nem látogatta meg Witzbergnét, ellenben Pelski mindennapos vendég volt nála, Augusztinovicz daczára, aki mindig bosszantotta és kit ő e miatt nem szivelhetett.

- Hogyan tetszik neked a grófnő unokafivére? kérdezte egy izben Schwarcz a barátjától.

- Barátom, ez az ember nulla.

- Mit vethetsz a szemére?

- Semmit, azaz a saját együgyűségét. A kisasszonyokkal tehetsége szerint mulat, divatos öltözeteket, glacé keztyűket visel, rendszeresen köti meg nyakkendőjének csokrát, dicséri az erényt, a bünt meggáncsolja, azt mondja, jobb bölcsnek lenni, mint nem, és mégis... ó Schwarcz ez az ember nulla.

- Te nagyjában itéled meg az embereket.

- Megint valami új! Nagyjában! Amint tudod: a mellett a szabó mértéke szerint, nem pedig Phidias szerint! További folyamában nevetésre ingerel, de a szivem nem szakad meg - nem érdemes!

- Ugyan beszélj világosabban!

- Mit mondjak neked? Nos hát, középszerű ember, a középut embere, csak hogy nem az arany középuté; becsületes ember, mert nem követett el semmi becstelent. Hagyj békében vele! Beszéljünk inkább bölcsészeti rendszerekről, vagy énekeljünk el egy régi contredanzot, - mihez van inkább kedved?

- Beszéljünk róla, nagyon kérlek, szólj Schwarcz nyomatékkaal.

- Nos hát tömd meg a pipámat.

Schwarcz megtömte neki a pipát, maga is szivarra gyújtott s fel és alá járkálni kezdett a szobában.

- Nem tettem neked jelentést azokról az estékről, mert nem akartalak bosszantani, kezdte Augusztinovicz, de ha te magad kívánod, úgy szolgálatodra állok. A dolog így áll: Pelski megtudta, hogy az öreg gróf egy leányt hagyott hátra és a kíváncsiság kergette ide, hogy meglássa őt. Látod, az emberek hiuk, szeretik a hatást és a gazdag unokafivér szerepében a szegény unokahuggal szemben nincs benne hiány. Polski jól érzi tehát magát ebben a szerepében. De ki ne érezné magát jól ebben a szerepében? Gazdag vagy és neki (azaz az unokahugnak) kezedet nyujtod, védelmezője és oltalmazója vagy, meghódítod érzelmeidnek gyengédségével, cselekedeteidnek nemességével, herczeggé - eszménynyé lész - ó öregem! Hogy csiklandoz a hiuság, mily regényes, hogy a sátán... Ez az egész eset: Egy mén, egy nemes alak, a lány részéről könnyek és mosolyok - aztán széjjelválasztja őket a végzetük - aztán megint találkoznak... egymáshoz való lelkek... és Numára Pompilius következik!

Az utolsó szavakat Augusztinovicz könnyen érthető gunynyal mondta.

- Luláról és Pelskiről beszélsz? kérdezte Schwarcz komoran.

- Természetesen; Pelski csupa kíváncsiságból látta őt, a lány, amint tudod, igen szép hajadon és a gróf tetszelgett magának szerepében. Pelski mindennapi ember, arisztokrata... egyszóval: nulla, de... ha nem fektet súlyt a hozományra...

- Eh! ha? szakította őt Schwarcz félbe, utolsó szavát megragadva.

- És miért engedted magadat oda ámitásoknak? Te neked teljesen egyre mehet - nem vagy te gyermek, se asszony; tudtad, hogy mit tettél, mikor Helén előtt megnyilatkoztál!

Schwarcz hallgatott; Augusztinovicz így folytatta:

- Azt mondom: Pelski fiatal és gazdag, a lány nagyon tetszik neki, aztán valószínűleg nem fektet sulyt a hozományra, - a fődolog az, hogy tetszik neki!

- Föltéve, hogy nem néz a hozományra - hát aztán?

- Ebben az esetben Lula Pelski grófné lesz.

- Tehát azt hiszed, hogy Lula beleegyezik? kérdezte Schwarcz és szemei lánggal égtek.

- Figyelj, öregem, azt mondom: Mire jó ez a mi beszélgetésünk? Lula ma talán még nemet fog mondani... de hat hónap, vagy egy esztendő múlva beleegyezik. Ha bejáratos volnál a házba, akkor talán küzdhetnél vele, máskülönben, ismételem, beleegyezik.

- Mire támasztod a nézetedet?

- Mire? Az első estén, mikor Pelskit ott találtam, hallottam, amint azt kérdezte Lulától: Miféle családból való? „Valóban nem tudom”, felelt Lula. No látod, és mikor azt mondtam, hogy te egy kovácsnak vagy a fia, Lula biborvörösén állott ott és miattam való bosszuságában majdhogy nem sirt. Már most tudod!

Schwarcznak ebben a pillanatban szintén majdnem kedve támadt sirni.

- No látod, fecsegett Augusztinovicz tovább, Pelski tapasztalás és szabad akarat nélkül egészen helyesen cselekszik: folytonosan a régi czimeket, a magas összeköttetéseket idézi Lulának emlékezetébe - egyébiránt nem is járhatna el másképpen... Lula azonfelül arisztokrata nő! Emlékszel-e, hogy ez a körülmény mennyire tűzbe hozott bennünket? Mennyi fáradtságot vettél magadnak, hogy ezeket az alapelveket megtántorítsd nála! Ezer krokodil! Pelski helyesen jár el, csiklandozza Lula hiúságát, felkölti önszeretetét - ez eltávolítja őt mitőlünk és mi, öregem, épp olyan grófok vagyunk, mint... minden összehasonlítás nélkül, a pokolba is! mert nem találok hasonlatot.

És csakugyan nem talált és hasonlat hijjában vastag füstgyűrűket kezdett kibocsátani és komolyan igyekezett egyet a gyűrűk közül ujjaival megfogni. Schwarcz a közben makacsul a padlónak egy pontjára szögezte a tekintetét és végül így kiáltott fel:

- Megmondtad Lulának, hogy nőül veszem Helént?

- Nem.

- Miért nem?

- Azt mondtam, hogy tanulsz és ezért nem jöhetsz el. - Hadd düljön el a pör közted és Pelski között ő benne magában, az ő lelkiismeretében, az ő szívében. A te házasságod külső esemény és döntőleg hatna Pelski javára.

Schwarcz közelébb lépett hozzá, ujjai bemélyedtek Augusztinovicz karjába.

- Figyelj, szólt hevesen, és ha ebben a harcban én lennék a nyertes?!

- Menj a pokolba és ne szorítsd oly nagyon a karomat. Ezt a kérdést én magam intézem te hozzád: És ha ebben a harcban te győznél?

Egymás szemeibe néztek - ellenséges érzés szoritotta össze a szívéket. Végre elbocsátotta Schwarcz Augusztinovicz karját és arcát a kezeivel elfödve, az ágyra vetette magát. Augusztinovicz fenyegetően nézett rá, majd kevésbé fenyegetően, míg végre egészen közel

sompolygott hozzá és ujjain át az arczába nézett. Megrántotta a kabátjánál fogva és a hangja már megpuhult és elérzékenyült.

- Öregem!

Schwarcz nem válaszolt.

- Ne haragudj rám, öregem! Ha te győzöl, úgy megóvod a szivedben, mint egy szentet és én aztán azt mondom neki: Te fényes angyal, haladj a kötelesség utján, amelyen Schwarcz haladt.

XV.

Helén szinte maga sem hitt a boldogságában. Előkészületeket tett az esküvőre. Borus multja eltűnt, a komor éj véget ért, hajnalodni kezdett.

A nő, aki bolygó csillagként nem tudja, hol és mily mélyen fog hanyatlani, az állandóság nélkül való nő, kinek nem volt jövője, most azon a ponton állott, hogy új életszakaszba kellett lépnie, hogy kiérdemelje a férfi szerelmét, annak hitvesévé legyen és az maradjon; oly életet kezdjen, amelynek reggele van, tisztelettől környezve és szerelemmel és kötelességgel tele. Megértette, helyesebben mondva, sejtette a jövője és multja között való rendkívüliséget.

- Oly életből, amilyen az enyém, nem tudom, miként fejlődhetett ilyesmi, én nem vagyok ily boldogságra érdemes, suttogta Schwarcznak, mikor ez a jegygyűrűt az ujjára tette. Ily boldogságra nem vagyok érdemes!

Ennek a szerelem által megzabolázott félőrültnek igaza volt. Életének logikájából nem fejlődhetett ki ilyen jövő, de az élete már megszűnt volt a saját folyását követni. Vannak csillagok, melyek a magányban határtalan területeken forognak, míg valamely hatalmasabb égitest által tovaragadtatva, ezzel együtt kénytelenek tovább bolyongni. Hasonló valami forgott fenn a Helén esetében is. Az erősebb akarat magához vonzotta a gyengébbiket. Helén útjában Schwarczczal találkozott és ettől fogva ennek a pályáját követte. Ennek a megértése megnyugtatta őt.

- Ó, ha ő úgy akarja, akkor boldog leszek! gondolta gyakran.

Határtalan hite volt Schwarcznak nemcsak jellemében, hanem hatalmában is. Eltűnt tehát az utolsó árnyék a kedélyéről, - eltűnt az aggodalom, a jövőtől való ama megmagyarázhatlan félelem, melytől Schwarcz nyilatkozatának pillanatáig nem birt szabadulni és mely őt lelki-furdalásként mardosta.

Helén a jövőről álmodozva, dallamokkal az ajkain, tette meg az esküvőhöz való előkészületeket és minden egyes részletnek gyermek módjára örült. Özvegysége daczára fehér ruhát akart, ami Schwarcznak is tetszett.

Miután jókedvét visszakapta, megerősödött az egészsége is, dolgos, ügyes lett és még a jövő gazdaság elenyésző részletei iránt is érdeklődött. Vonásai szépültek és nemesbültek a boldogság behatása alatt. Emberkerülő lényből, madárból, melynek szárnyait szegték, nővé változott át, ki tudatára jött a saját értékének, ha csak abban is, hogy szerettetik. E közben az esküvő napja mind inkább közeledett.

*

Az a pillanat is közeledett, amidőn Schwarcznak el kellett nyernie a tudori fokot. Szorgalmasan és oly kitartóan tanult, hogy az egészsége némileg szenvedett miatta. Álmatlan éjek és szakadatlan szellemi megerőltetés sápadttá változtatta az orcáit, megsoványodott és szemei körül kék gyűrűk támadtak; folytonos tanulási lázban élt és napról-napra vesztett erejéből, de a mennyire ebből telt, talpon maradni igyekezett, mindenáron tisztességes állást és független jövőt törekedve elérni.

A dicsvágyon és a közeledő esküvőn kívül még egy más dolog is készítette arra, hogy erejét tulfeszítse. A hazulról hozott pénz mindinkább fogyott és már a végire járt. Már most is Augusztinoviczra nehezedett a kiadások és a házi gazdaság terhe.

Augusztinovicz lemondott az ivásról és sokkal többet keresett, mint Schwarcz. A zeneórák aránylag sokat jövedelmeztek és a mindinkább növekedő tanulási teendők daczára sem kellett róluk lemondaniok, mert vele született tehetségei a hiányzó időt és kedvet kelleténél inkább pótolták.

Witzbergnét, miként azelőtt, most is naponként meglátogatta, mindennap kiszaladt Malinka és kinyitotta neki az ajtót és mindennap elrántotta tőle a látszat kedvéért a kezecskéjét, melyet Augusztinovicz szokás szerint csókjaival halmazott.

A derék leány igen jó indulattal viseltetett iránta. Vajjon Augusztinovicz szerette-e őt? Inkább nem, mint igen; a mult kiölt benne minden rokonszenves érzést. Valóban egy csepp tűz se volt benne. Ha tehetségével szenvedély párosult volna. - De fénye a hold fényéhez hasonlított, világított, a nélkül, hogy melegített volna. Ez azonban nem akadályozta abban, hogy kitünő pajtás és vig czimbora legyen. Ha még érzett valami ragaszkodást, úgy Schwarcz irányában érezte azt. Azonban, az ő saját módja szerint, nem volt hijja bizonyos rokonszenvekben és ellenszenvekben; Malinka rokonszenves, Lula ellenszenves volt neki.

Miért viseltetett rosszindulattal Lula iránt? Erre különféle okok voltak. Lula hideg fenséggel bánt vele és azonfelül grófnő volt. Augusztinovicz rendesen szerencsés volt a nőknél, a mit kifogyhatatlan jókedvének, sőt cinizmusának is köszönhetett, a mely megengedte neki, hogy mindenütt otthonosan érezze magát.

Azonfelül megvolt az a különös képessége, hogy minden társasághoz, a melylyel érintkezett, alkalmazkodott. Mindig egyenesen a dolognak menve, mégis (ott, a hol akarta) a legfinomabb társadalmi máza volt. Ilyenkor azt szokta megjegyezni, hogy a könnyedség, a melylyel distinkciót tanusít, nála örökölt, a „nagyon nemes vértől” való.

Valósággal sohasem ismerte a szülőit, azt sem tudta, hogy kik voltak, de mindazonáltal régi híres család sarjának tartotta magát. Sőt amaz ismeretes tréfából kiindulva, azt erősítette, hogy Leticzia, III. Napoleon öreganyja és az ő öreganyja - két öreganya volt. Ily módon mutatta ki a Napoleonokkal való rokonságát.

Mind e tulajdonságok daczára Lula egy kevésbé ignorálta őt. Inkább, mint Augusztinovicz könnyelmű, ruganyos lénye, érdekelte őt Schwarcznek vas jelleme. Végül beleszeretett Schwarczba és Augusztinovicz magától értetőleg félretolatott. De ez bosszantotta őt.

Igy állottak a dolgok Pelski fellépéséig. Ettől az időtől fogva, különösen a mióta Schwarcz megszüntette látogatásait, Lula egészen megváltozottnak látszott. Augusztinovicz bosszantani kezdte őt, mert ő a dolgokat a Lula iránt táplált ellenszenvének prizmáján át nézte.

Azt hitte, hogy Lula csak most fogja őt igazán lenézni, sőt megvetni - és mégis egészen másként történt. Lula felhagyott vele szemben a közömbös szereppel, félni kezdett tőle.

- Hála az isteneknek, gondolta Augusztinovicz akkor, az embernek igen könnyen forgatható nyelve van. Attól tart Lula, hogy lóvá teszem Pelskit.

Meg is esett nem ritkán ilyes valami, a mi őszintén megvallva, Lulát igen kellemetlenül érintette. Kezdetben kikérdezte őt Schwarczot illetőleg, de minthogy mindig ugyanazt a választ kapta: „Tanul!” abbahagyta kérdéseit.

Az is látszott, mintha Augusztinoviczot meg akarná magának nyerni, legalább magatartásában vele szemben bizonyos, csendes gyászszal párosult lágyságot tanusított. Néha aggódva kutatott a szemeiben, mikor belépett, mintha valami hirt várt volna tőle a maga számára.

Ez az aggodalom egészen természetes volt. Akár szerette Schwarczot, akár nem, mindenestre csudálkoznia kellett azon, hogy az az ember, a kire annyira számított, a ki mindig annyi rokonszenvet tanusított irányában, most szinte megfélekedett róla.

Aztán Augusztinovicz válaszai úgy tündek föl neki, mintha nem felelnének meg teljesen az igazságnak. Lehetetlen volt, hogy Schwarcz, ha még oly megfeszítve tanul is, két hónap folyamában egyetlen percze se talált volna időt, hogy őt meglátogassa és hogyléte felől kérdezősködjék, - annyival inkább, mert tudta, hogy Schwarcz szereti őt.

Gondolataiban bámulatosan összefonódott Pelski megérkezése és Schwarcz elmaradása. Joggal föltehető tehát, hogy itt bizonyos összefüggés forog fenn. Egyedül Augusztinovicz adhatott erre vonatkozólag felvilágosítást, de ő meg nem akart.

Nyugtalanul, izgatva, bántva varázsoltatott Lula Pelski által a fényes álmok birodalmába, egy pompás jövőbe, tele gazdagsággal, kényelemmel, szolgálkkal és fogatokkal, - miközben gondolatai Schwarcz szobáskájában időztek és megrémülve kérdezte, hogy miért nem jön el hozzá?

De Schwarcz nem jött el. Pelski mind nyiltabban lépett fel, mint versenytárs. Lula, ki Schwarczra közönye miatt haragudott és sértve és megalázva érezte magát általa, már bosszuéretből is hajlandó volt Pelskinek kezét odaadni.

Különben a hagyomány ehhez vonzotta őt - könnyű volt előre látni, hogy ki lesz a győztes. Pelski igyekezett, a mennyire képes volt rá, Lula homlokáról a felhőcskéket elkergetni és ez nagyon gyakran sikerült is neki. Lulának időközönként valóságos nevetési rohamai voltak. Hangosan felkaczagott és csak úgy hajigált maga körül az élczes megjegyzésekkel és habár ebben a jókedvben bizonyos láz félreismerhetetlen volt, a kaczérságnak nem csekély adagja is mutatkozott benne.

Ily alkalmakkor lázasan égtek a szemei, homloka forró athmoszférát lehelt ki, ajkait elbájoló mosoly vette körül. Szavai sértettek és dédelgettek, vonzottak és eltaszítottak. Rendesen, miután Augusztinovicznál minden kísérlet csufosan hajótörést szenvedett, egyedül Pelski esett ennek a kicsapongó jókedvnek áldozatul. Pelski ilyenkor elvesztette a fejét, kikökkent gyámkodási szerepéből és rabszolgaként meghódolt unokahugának, a ki, mentől alázatosabb volt Pelski, annál merészebb lett, mentül szomorubb lett unokafivére, annál kicsapongóbb kedvü lett ő.

- Malinka kisasszony! suttogta ilyenkor Augusztinovicz, ne jusson eszébe őt utánozni; - Lula igen kaczer!

- Nem! felelt Malinka szomoruan. Még emlékezetébe fogom idézni ezeket a szavakat.

Nehéz is volna meghatározni, hogy mit mondott volna Augusztinovicz, ha egy ilyen este után látta volna, a mint az imént még annyira kaczerkodó Lula később a szobájában magára hagyatva oly keservesen zokogott, hogy még sok óra mulva se birták őt megcsillapítani. Szegény Lula még csak meg se gyónhatta senkinek mély fájalmát, nehéz küzdelmét, melyet most önmagával kellett vivnia. Sirt gyenge pillanatokban.

Mennyi volt ezekben a könnyekben megsértett önszeretet, mennyi Schwarcz miatt való őszinte bánkódás, azt nehéz volna meghatározni.

Régebben Lula a jó Malinkának, megölelve őt, mindent megvallott volna, a mi a kedélyét nyomta, de most már Malinka is teljesen idegen lett neki, vagy legalább már nem állott hozzá oly közel, mint azelőtt. Éppen e szerencsétlen kaczerkodási kísérletek Augusztinoviczczal sértették meg mélyen az ebbe annyira szerelmes Malinkát: aztán nagyon furcsának tetszett neki Lula viszonya Pelskihez.

Ez alatt mult az idő. Lula kételkedni kezdett, vajjon szerette-e valaha Schwarczot. Pelski észrevétlenül táplálta benne a jövőndő kényelem gondolatát, - az idő mult - és az idő, a költő mondása szerint, „virágzó rózsáknak rossz kertésze.”

XVI.

Malinka gyakran megkísérlette Augusztinovicztól Schwarcz elmaradásának igaz okát megtudni.

- Miért megkötni neki a kezeit? mondta Luláról.

Augusztinovicz kezeskedett róla, hogy nem akarja neki a kezeit megkötni, de a voltaképpeni tényállást illetőleg hallgatott, vagy hazudott valamit. Másrészt Schwarcz meg volt győződve a felől, hogy Lula már mindent tud.

- Mindent megmondtam neki! mondta Augusztinovicz.

- És ő? - Ne titkolj el előttem semmit!

- Schwarcz!

- Nos?

- Mi közöd hozzá?

Schwarcz összeszorította fogait, de nem kérdezett tovább. Szégyelte magát, mert meg kellett magának vallania, hogy ezek a kérdések gyengeségének és előbbi érzelmeinek kifejezései voltak. Szinte borzadva vette észre, hogy az idő nem enyhítette fájdalmát.

Ah, voltak pillanatok, mikor Helént, kötelességét és lelkiismeretét el akarta magától hajítani, sőt becsületét és önbecsületét is cserébe akarta adni egy pillanatért, melyben fejét a grófnő vállához támaszthatta volna. Nem birt a rá való visszaemlékezéstől megszabadulni.

Eddig legyőzte magát, de a nélkül, hogy elfelejtette volna, hogy egykor egészen más ember volt. Azelőtt megvolt jellemének az a nyugalma, amely minden feneketlenséget elfedett, - most forrongott benne. Szenvedélyes kitörésektől nem ritkán buskomorságra, passzív érzélgősségre csapott át, miközben eszébe jutott, miként gunyolta a másikat, mily könyörtelenül csufolta az érzélgősséget, sőt mennyire megvetette azt. Elvesztett minden becsülést önmaga előtt és néha érzélgőssé lett.

Augusztinovicz tudott erről. Egy izben, (egy hónappal a Lulával való szakítás után volt) Augusztinovicz késő éjjel felébredt, és látta, hogy Schwarcz felöltözködve egy könyv előtt ült. Az óra lelkiismeretesen mutatta az éj csöndjében az elrepülő perczekeket, a lámpa világos, derült fényt árasztott ki és annál a féynél Schwarcznak vöröses szakálla és sápadt arcza kivehetően tükröződött vissza a támlásszék fekete burkolatán.

Hátrahajtott fejjel és behunyt szemekkel ült ott, de nem aludt, a folyton mozgó szempillák és arczának színjátéka tanuskodtak erről. Arczáról kimondhatatlan boldogság volt leolvasható, valami édes álom ült aranyos pillangóként az agyvelején, vonásainak éles körvonalait ködös lágyságba oldva föl.

Augusztinovicz figyelmesen szemlélte őt, aztán nesztelenül fölemelkedett oly arczczal, melyről megbotránkozás és harag volt leolvasható.

- Vajjon mit művelhet? suttogta, tán már saját magadat ámitod! Akaszszanak fel, ha nem nyomok vánkost a fejére. Nézzétek ezt a gazficzkót! Igen, igen! neki hajtom a vánkost, izzéporrá töröm a lámpást... hah!

Egy pillanat alatt meg voltak téve a hadi előkészületek, állásba helyezkedett, hogy a borzasztó csapást mérje és aztán egyszerre az ágyterítő alá vonult.

Schwarcz kinyitotta szemeit.

- Kíváncsi vagyok, vajjon mi következik most! mormogta Augusztinovicz, alvást színlelve.

Csodálkozása azonban egészen komolyan nőttön nőtt. Schwarcz gyanakvón nézett rá, aztán, mint valami gonosztevő, körülnézett és végül kihuzta az asztal fiát és valami tárgyat keresgélt benne.

- He, he! Talán golyót akar az agyába röpiteni, vagy meg akarja magát mérgezni? gondolta Augusztinovicz némileg meghökkenve.

De Schwarcznak egyáltalában nem jutott eszébe, agyába golyót röpiteni, vagy magát megmérgezni. A tárgy, a melyet az asztalfiából kivett, egyszerűen egy keztyű volt, egy piczike, megfakult, összetöpörödött keztyű, egy nyomoruságos emlék, egy történeti ajándék, a melynél azt szokás mondani: „Addio! caro mio! Emlékezzél rám!” Schwarcz talán elment érte, mint ama Delorges lovag.

„A tigris s oroslán közé
Ugorva bé.”

Csak az a kérdés vajjon megtette-e, hogy

„Ott hagyta menten a kisasszonyt.”

A nemzedékek esztelenség dolgában jobban egyeznek meg, mint eszeség dolgában. Schwarcz ajkaihoz szorította a keztyűt.

- Szé-gyel-jed magadat, öreg! ordított Augusztinovicz.

Valósággal volt benne valami megalázó és Schwarcz utóbb maga is szégyelte magát miatta.

Másnap már hajnal hasadta előtt kiment, hogy Augusztinoviczczal ne találkozzék, ki egészen komolyan meg volt botránkozva és haragudott. Ugy tetszett neki, mintha Schwarczban csalatkozott volna.

- Csak oly együgyü, mint a többiek! mondta.

Ez a gondolat kelletlenséget idézett benne elő, a hogy azt rendesen szoktuk érezni, mikor egy ember, a kit azelőtt nagyra becsültünk, eljátszta becsülésünket.

A legfontosabb az volt, hogy Augusztinovicz ezután azt a meggyőződést nyerte, hogy Schwarcz vissza fog térni Lulához.

- Helén vagy meghal, vagy egészen megbolondul, - így gondolkodott - és ezek aztán elveszik egymást... Eh! hadd haljon meg (Augusztinovicz mindent elkövetett, hogy elhitesse magával, hogy gyűlöli a nőket), mit bánom én? Schwarcz visszatér, bűnét megbánva tér vissza!

Most afölött gondolkozott, vajjon megmondja-e Lulának, hogy Schwarcz megnősül, vagy ne mondja-e meg? - Végül arra tökélt el magát, hogy hallgat.

- Helénnel keveset törődöm... Schwarcz visszatér Lulához, de ha mindent meg nem mondok neki, akkor már késő lesz! Óh, ho, hó! De Helénnek is elsózom akkor levesét, mert akkor nála is késő lesz. Így nem segítek az egyiken és elrontom a dolgát a másiknak. Hallgatni fogok... hallgatni arany...

Augusztinovicz minden tekintetben többre becsülte Helént Lulánál és a lelke mélyéből óhajtott, hogy Schwarcz Helént vegye el nőül, de Schwarcz inkább feküdt a szívéen mint a másik kettő, azért akarta mindenáron, hogy Lula szabad maradjon. Egyébként azt hitte, hogy Lula amugy is Pelskit fogja választani.

- Akkor majd azt mondom az öregnek: látod, én nem mondtam semmit Helénről, - ő semmit sem tudott a felől, hogy te nem szereted őt és ő mindazonáltal Pelskinek adta oda a kezét.

Végül óvatosan megőrizte magánál a hírt Schwarcznak Helénnel való egybekeléséről arra az esetre, ha Lula kaczagva és boldogan, Schwarcznak föltételezhető visszatérése előtt, oda nyujtaná kezét Pelskinek.

- Schwarcz sok boldogságot kíván ő méltóságának, azt mondom... Crescite et multiplicamini! azt mondom... Ő (azt mondom) már régóta el van jegyezve... Ő szeret és szerettetik, - a pokolba is!

XVII.

A napok multak és Schwarcz nem tért vissza Lulához. Malinka ellenben azt mondta Augusztinovicznak:

- Pelski ma vagy holnap nyilatkozni fog Lulának!

- És ha ő nem teszi, ugy egy szép napon Lula fog Pelskinek nyilatkozni... mondta Augusztinovicz nyomatékkal.

- Ó, ön rosszul, nagyon rosszul itéli meg őt!

- Majd meglátjuk.

- Nem, pán Ádám, - Lulában sok a női büszkeség és ha Pelskihez megy nőül, éppen a megsértett női büszkeség miatt fogja tenni, bosszúságból Schwarcz közönyössége miatt. Különbén tény, hogy Pelskin kívül senki sem szereti őt... csak ő maradt meg neki... Lula senkire sem számolhat.

- Hah! tehát ért a számoláshoz?

Malinka megharagudott.

- Egy bizonyos időben számolt Schwarczra... és csalódott. Ki kárhóztathatná őt, mikor Schwarcz nem mutatkozik? Érti ön, uram? Mikor ő nem mutatkozik!

Augusztinovicz hallgatott.

- Fájdalmasan csalódott, folytatta Malinka és higgye el nékem, csak én tudom, hogy mennyit szenvedett e miatt. Habár már nem vagyunk úgy megbarátkozva, mint azelőtt (ő maga huzódott el tőlem), mégis látom, hogy mennyit szenved. Tegnap beléptem a szobájába és könnyezve találtam ott, „Lula!” kérdezem tőle (annak daczára, hogy huzodik tőlem) „mi bajod van?” - „Semmi, a fejem fáj!” felelt. Nyakába akartam borulni, de ő könnyedén eltaszított magától és aztán oly büszkén kelt föl, hogy szinte megijedtem tőle. A könnyek kiapadtak. - „Ugy-e bár, értesz, - a szégyen miatt!” - Én nem értettem meg egészen, de azt tudom, hogy ugyanannak a napnak az estéjén megint könnyezve találtam őt. - Nos, érti ön, uram?

- Mit bizonyít mindez?

- Hogy nem esik neki oly könnyen a Schwarczra való visszaemlékezésről lemondani. De hát mi történt? Mi történt, hogy nem jön többé?

- És ha jönne?

- Akkor Lula megkosarazná Pelskit.

- Ezen csak kacagni lehet... „megkosarazná Pelskit!”

- Ön minden felett kaczag... De Schwarcz?! Nemes-e az ő részéről, hogy Lulát ily módon elhagyja?!

- De hát ki tudja, hogy min töri a fejét!

- Ó neki magának kellene tudnia, felelt Malinka nyomatékkal, és nem szabadna azt, amin a fejét töri, Lula előtt titkolnia.

- Nincs rá ideje - szorgalmasan tanul.

De még ugyanazon a napon meggyőződött Malinka afelől, hogy Schwarcz nem tanul oly szorgalmasan, ahogy Augusztinovicz állitgatni szokta. Anyjával bement a városba és egy

fiatalember társaságában találkozott vele. Schwarcz nem vette őt észre és Malinka megijedt a kinézésén. Oly sápadtnak, oly megtörtnek tetszett neki, mintha valami súlyos betegségből lábadt volna fel.

- Tehát beteg volt! - gondolta hazamenet.

Most értette, hogy miért nem akarta neki Augusztinovicz a Schwarcz elmaradását megmagyarázni.

- Schwarcz megtiltotta neki, nehogy Lulát megrémitse.

Schwarcz ettől fogva Malinka véleményében egy eszményi férfiú magaslatára emelkedett.

Augusztinovicz este eljött, mint rendesen. Az elfogadó teremben Witzbergné volt Lulával.

- Ádám ur! - kiáltott fel Malinka, már most tudom, hogy József ur miért nem volt nálunk oly sokáig.

Lula szemei ragyogtak; uralkodni igyekezett magán, de a kezei önkénytelenül reszkettek.

- Ah, a szegény nagyon beteg lehetett! Hisz oly sápadt, mintha a sirból szállt volna ki! Miért nem szólt ön nekünk felőle? - kérdezte Witzbergné gyorsan.

- Oh, ön attól tartott, hogy Lula előtt elfecsegjük magunkat. Ez nem volt szép öntől! - szólt Malinka.

- Mi bajod van, Lula?... Talán rosszul érzed magadat?

- Semmi, semmi! Ebben a perczen itt leszek megint.

Arcza halálsápadt volt, csak úgy kapkodott levegő után. Elment, szinte repült a szobájába. Witzbergné utána akart szaladni, Malinka gyengéden, de határozottan visszatartotta őt.

- Nem szükséges őt követni, mamácska.

Aztán Augusztinoviczhoz fordult és szava komolyan és bánatosan hangzott.

- Pán Ádám!

Augusztinovicz nyelvébe harapott.

- Nos, pán Ádám? Szivtelen, kaczér leány-e Lula? Miként vélekedik ön?

- Meglehet, hogy tévedtem - rebegte Augusztinovicz, de... de...

Nem merte hírét elmondani, hogy Schwarcz nőül készül venni Helént és hogy Schwarcz nem fog többé eljönni. Visszatérve lakására, éppoly kevéssé merte Schwarczot a történekről értesíteni.

Lula bezárkózott a szobáskájába. Feje szédült és gondolatai mintegy szikrákból és jégből font koszoruként övezték agyvelejét; a csöndben világosan lehetett hallani gyors lélekezését és szívének hangos dobogását. Schwarcz, Pelski, Malinka, Augusztinovicz sűrű ködben forgolódtak körülötte és ebből az eszmezavarból, mintegy sirból, mindig magasabbra és magasabbra emelkedett behunyt szemekkel Schwarcz sápadt halálfeje.

- Ő beteg! beteg - ismételte halkan. - Ő meghal és nem jön el többé!

Szegény Lula egészen másként magyarázta meg magának Schwarcz távolmaradásának okát, mint Malinka. Ő azt hitte, hogy Schwarcz feláldozta magát érte, hogy lemondott róla, nehogy közte és Pelski között álljon és hogy emiatt szenved annyit és lett beteggé.

- De hát ki mondta neki, hogy Pelskivel boldogabb leszek? - suttogta. - Nem bizott bennem... oh istenem, istenem! De hát bizhatott-e bennem?

A visszaemlékezés szemrehányásképpen idézte szemei elé azokat a pillanatokot, midőn fénylő tekintetei, csábító mosolya és bársonypuha szavai csupán csak Pelskinek szólottak; eszébe jutott a szégyenpir, melytől az arcza égett, mikor Pelski megtudta, hogy Schwarcz egy kovácsnak a fia. Most is elfedte kezeivel égő arczát, de most egészen másfajta szégyen miatt.

Ugy tetszett neki ebben a pillanatban, hogy még ha Schwarcz maga se lenne egyéb kovácsnál, még akkor is kéjes érzéssel csókolta volna meg kormos homlokát, még akkor is tulboldogan hajtotta volna fejecskéjét az ő férfias mellére, még ha kötény fedte volna is azt.

- Hogy sötétedik a szemem előtt!... Nem tudtam, hogy annyira szeretem őt... - mondta láztól égve.

Keble gyorsan emelkedett. Ismét valami boldogító gondolat vont a homlokát mintegy dicskoszorúval és térdre borult a szűz anya képe előtt.

- Üdvöztőnek anyja! - kiáltott fel hangosan. - Ha valakinek szenvednie vagy meghalnia kell, hadd legyek én az, de őt tartsd meg és szeresd!

A legközelebbi napokban Augusztinovicz nem mutatkozott, de annál gyakrabban látogatott el Pelski és ahogy Malinka előre látta, megkérte Lula kezét. Unokahugának arczát nyugodtnak látva, szája körül mosolyt pillantva meg, reménytől eltelve fejezte ki Pelski legbensőbb óhaját és kérte meg ünnepélyesen Lula kezét, de nem kevésbé volt megszeppenve, hogy Lulától határozottan elutasító választ kapott.

- Mást szeretek! - volt válaszának rövid, de fontos tartalma.

Pelski tudni akarta, hogy kicsoda ez a „másik”. Lula megmondta neki minden habozás nélkül, mire neki (ahogy ilyen esetekben történni szokott) felajánlotta barátságát. De Pelski bucsuzás-kor el se fogadta a neki odanyújtott kezét.

- Ön nagyon soktól fosztott meg engem, unokahugom és nagyon keveset nyújt cserébe - suttogta elfojtott hangon - az életboldogságért - barátságot.

Azonban Lula Pelski távozása után cseppet sem érezte ezeket a szemrehányásokat, egészen más valamire gondolt. A szerelem árnyoldala, hogy az ember sohasem gondol egyébre, csak rá. Az összesség gondolata kirekeszti az egyest. Szívükhöz szoritanók az egész világot, de csak úgy, hogy az egyetlen szeretett lényre gondolunk. Hasonló valamit érzett Lula is, mikor Pelski távozása után felkereste Malinkát.

Érezte annak szükségét, hogy valakinek meggyónja azt, ami a szivét nyomta.

Malinka az ablaknál ült és a szürkülettől elsötétedő ablakon visszatükröződött szelid, gondolatokba mélyedt arcza. Hirtelen nyakára nehezdedek Lula karjai.

- Te vagy, Lula? - kérdezte Malinka halkán.

- Én vagyok, Malinka! - suttogta Lula.

A Malinka lábainál levő zsámolyra ült s fejét az ölébe hajtotta.

- Drága jó Malinkám, ugy-e nem haragszol rám és nem vetsz meg?

Malinka úgy czirógatta őt, mint egy gyermeket.

- Tudom, hogy nagyot vétkeztem, de most újra megtaláltam a saját szivemet. Oly jól érzem magamat nálad! Emlékszel-e még, hogy régebben mily soká csevegtünk el egymással? Csevegjünk ma megint úgy!... Akarod?

Malinka félig fájdalmasan és félig pajkosan mosolygott és így szólt:

- Ma igen, de később másként lesz. Eljön egy bizonyos ur és elviszi magával Lulát és aztán egyedül maradok.

- El fog jönni? - kérdezte Lula halkán.

- El fog jönni. Szegény nagyon beteg... bizonyára a vágótól. Nem tudtam, mit jelentett, hogy pán Ádám nem akarta megmondani, hogy miért maradt el, most már tudom: Schwarcz megtiltotta neki, nem akart téged megijeszteni.

- És én azt hittem, hogy nem akart Pelskinek utjában lenni... a gonosz!

- Mi történik Pelskivel?

- Éppen meg akartam neked mondani. Ma nyilatkozott nekem.

- És te?

- Elutasítottam őt, Malinka.

Pillanatnyi csend állott be.

- Még a kezemet sem akarta elfogadni, melyet bucsuzásra odanyújtottam neki; de hát cselekedhettem-e másként? Tudom, hogy eljárásom irányában helytelen volt! De hát cselekedhettem-e most másképpen? Nem szeretem őt.

- Inkább későn, semmint soha. Szived sugallatát követted. - Te csak Schwarczczal lehetsz boldog.

- Oh igen, igen!

- Körülbelül egy hónap múlva - így folytatta Malinka - fehér ruhát öltünk Lulára, megsiratjuk Lula kisasszonyt és éltetjük Lula asszonyt. Oh, ti boldogok lesztek! Jó embernek kell lennie, hisz valamennyien annyira becsüljük őt!

- Valamennyien annyira becsülik őt? - ismételte Lula, ki egyszerre sirni és nevetni akart.

- Igen, igen; sőt a mama fél is tőle... én is egy kevésbé, de tisztelem a jellemét.

Lula mindkét kezét a feje alá és Malinka térdére támasztotta és fénylő szemekkel nézett barátnője arcába. Eközben egészen beesteledett, a hold följött, a kutyák elaludtak, - már csak két ábrándos fiatal lánynak a suttogása volt hallható. Hirtelen az előteremben levő csengettyű szava szakította meg a csendet.

- Talán ő az! - szólt Lula.

Azonban nem „ő” volt az, mert Augusztinovicz hangja volt az előszobában hallható.

- A hölgyek itthon vannak?

- Lula, menj a másik szobába s rejtőzzél el - szólt Malinka gyorsan. Elmondom neki, hogy megkosaraztad Pelskit és megkérem, hogy mondja el Schwarcznak. Lássuk aztán, vajjon nem jön-e el. Te figyelhetsz.

Az ajtó kinyílt és Augusztinovicz lépett be azon.

XVIII.

Már említettük volt, hogy Augusztinovicz félt Schwarczot arról, ami Witzbergnél történt, értesíteni. Lula megtévesztette őt várakozásában; arisztokráciája és Pelski daczára szeretnie kellett a fiatal doktort, ha a betegségéről szóló hír annyira megrémítette őt.

Augusztinovicz elveszítette egész kedélyességét és megszokott gondolkodási szabadságát. Önkéntelenül tiszteletet érzett Lula iránt és egy nőt tisztelni, - eh! ez oly szokatlan volt neki, ez annyira kizökkentette rendes kerékvágásából erkölcsi szervezetét, hogy nem bírta magát többé abba visszahelyezni.

Ugy nézett ki, mint akit hazugságon érnek és éppen az asszonyokról való fogalma volt ez a hazugság. Szinte elkomorodott tőle.

Egy izben (rá nézve csudálatos, idegenszerű, vagy régóta elfelejtett dolog) ezek a keserű bánattal tele szavak sikamlottak ki a szájából:

- Eh! ha csak egy is volna még a világon, mondta és ha az ember nem volna az, a mi!...

Schwarczot kerülte, félt tőle, habozott, mindent meg akart neki mondani, aztán meg holnapra halasztotta. Végül Schwarcz maga figyelmessé lett Augusztinovicz furcsa magaviseletére.

- Mi lelt, Ádám? kérdezte tőle.

- És egyenesen nem kérdezhetsz Lula felől? kiáltott fel Augusztinovicz komikus kétségbeeséssel.

Schwarcz gyorsan összeszedte magát.

- Lula felől?! Mit jelentsen ez? - Szólj!

- Semmit sem jelent, de hát mit is jelentene? Mindennek azonnal valami jelentőségének kell lenni?

- Augusztinovicz! te titkolsz valamit előttem!

- De a mellett mindjárt Lulára gondol! kiáltott fel a kérdezett mindinkább növekedő kétségbeeséssel.

Schwarcz hallatlan megfeszítéssel uralkodott magán, de ez az a bizonyos fenyegető csend volt a vihar előtt. Beesett orczái még sápadtabbak lettek, szemei tüzzel égtek.

- Nos hát, elmondok mindent, szólt Augusztinovicz a kitörést megelőzve, elmondok mindent, mindent. De ki is tilthatná meg nekem megmondani, mert megnyerted a játékot! Vigyen el az ördög... ha nem nyerted meg. Lula szeret téged.

Schwarcz reszkető kezével izzadt arcához kapott.

- Pelski? kérdezte szárazan.

- Még nem nyilatkozott.

- Mindent tud felőlem?

- Schwarcz!

- Szólj!

- Lula semmit sem tud, - én semmit sem mondtam neki!

Szwarcz szava tompán és rekedten hangzott, mikor azt kérdezte:

- Miért tetted ezt nekem?

- Szwarcz! Azt hittem, hogy visszatérsz hozzám.

Szwarcz a kezeit tördelte, hogy ujjai ropogtak belé; Augusztinovicz utolsó szavai úgy égették, mintha izzó szén-parázs lettek volna; ő hozzám visszatérni? Tehát Helént elhagyni, - mintha nem csupán a lelkiismeret védte volna Helén ügyét. Lulához visszatérni annyit jelentett volna, mint életboldogságát megvásárolni, de egyúttal annyit is tett volna, mint Helént megbecsteleníteni, őt megölni, magát nyomorultul viselni, önmagát megvetni. Az ördög, sajnos, Szwarcz lelkében, pokoli tánczokat végzett, miközben a rossz vágyak szolgáltatták a zenét. Mindenféle gondolatok, elhatározások, eszközök viharzottak fel és alá a keblében, - csata volt ez az egész vonalon.

Augusztinovicz szinte buta kétségbeeséssel nézett a barátjára; nagy kedve lett volna önmagát gallérijánál fogva megragadni és az ajtón kidobni. Valami elhatározás fejeződött ki az arcán. A golyó neki kezdett gurulni.

- Augusztinovicz!

- Nos?

- Te nyomban elmégsz Witzbergékhez és megmondod Lulának, hogy én nőülök, - hogy egy hónap múlva meg lesz az esküvő és hogy én sohase térek hozzám többé vissza. - Sohase, értetted?

Augusztinovicz összeszedte magát és ment. Amint tudjuk, Malinka fogadta őt. Ugy volt, hogy Lula egy ajtó mögül leste meg a beszélgetésüket. Malinka, kit Lulával folytatott iménti beszélgetése jókedvűvé tett, vidám mosolylyal, őszintén megszorította Augusztinovicz kezét. Augusztinovicz ezt a szorítást nem viszonzta ugyanazzal az őszinteséggel.

- Jó, hogy jött, szólt Malinka, nagyon, nagyon sok mondanivalóm van önnek.

- Nekem is sok mondanivalóm van, felelt Augusztinovicz. Követi minőségben vagyok itt.

- Szwarcztól?

- Szwarcztól.

- Jobban van?

- Még mindig beteg. - Itt volt Pelski?

- Igen. Éppen ő róla akartam beszélni.

- Figyelek, Malinka kisasszony.

- Megkérte Lula kezét.

- És mi történt?

- Lula elutasította őt. Pán Ádám! Csak Szwarczot szereti, csupán az övé akar lenni, az én drága, derék Lulám!

Pillanatnyi csend állott be. Augusztinovicz hangja remegett, midőn lassan ezeket a szavakat mondta:

- Lula nem lesz az övé.

- Pán Ádám!

- Szwarcz már lekötötte a szavát, - megnősül.

Ez a hír villámcsapásként hatott a két lányra. Néhány perczig tompa csend uralkodott. Egyszerre megnyílt a szomszédos szoba ajtaja, Lula belépett a terembe. Arczán a megsértett női méltóság pirja égett, szemeiben büszkeség lángolt, úgy tetszett neki, mintha mindent, a mi keblében szent volt, a sárba tiporták volna.

- Malinka! kiáltott fel, ne kérdezd tovább, nagyon kérlek! Elég, elég! - Ez az ur eljárt a megbízatásában - miért alacsonyítsuk le magunkat azzal, hogy válaszolunk?

Megragadta Malinka kezét és majdnem erőszakkal vezette ki a szobából. Augusztinovicz egy ideig utánuk tekintett néhányszor jobbra-balra bólintgatva a fejét és aztán azt mondta:

- A profétára mondom, megértettem őt. Igaza van neki, de Schwarcznak is. He! Foldozni kell, a mig nem rongyolódik össze a ruha egészen.

Egy pillanat alatt ott volt Pelskinél és elmondta neki az egész tényállást.

- Valóságos végzet nehezedik rájuk, így fejezte be Augusztinovicz szavait. Schwarcz nem járhatott el másképpen. Nemde, gróf?

- Ugy járt el, a hogyan neki tetszett, de mi indította önt, uram, arra, hogy engem erről értesítsen?

- Csekélység! Még egy kérdés: Nem cselekedett-e Lula nemesen, mikor az ön kezét visszatartotta?

- A válaszszal adós maradok.

- Csak maradjon adós tisztelt uram! Nekem teljesen mindegy, én nem törődöm Lulával; én csak azt tudom, hogy ha Schwarcz visszavonul, úgy a Lula sorsa nem lesz irigylésreméltó; és ön az ő unokabátyja... kár...

Pelski gondolkodni kezdett.

- Kár? mi kár?

- Hogy ön nem nyilatkozott valamivel későbbben.

Pelski hosszú léptekkel méregette a szobát.

- Már most soha! suttogta félig magának.

Augusztinovicz hallotta ezt a monológot.

- Késő, késő, tisztelt uram... de, de - csak még egy kis kérésem van: Ne mondja meg senkinek, hogy önnél voltam, különösen Witzbergéknek vagy Schwarcznak ne, ha valaha találkoznék vele.

- Miért áll ez önnek érdekében?

- Nagyon, csakhogy ön nem képes ezt megérteni, tisztelt gróf. Vizontlátásra!

Pelski, magára hagyatva, sokáig gondolkozott a felett, hogy mi állott Augusztinovicznak olyan nagyon az érdekében? Nem birt okosabbá lenni, de arra a meggyőződésre jutott, hogy ebben a dologban ő is érdekelve volt.

- Visszatérhetnék hozzá és azt színlelhetném, mintha semmiről se tudnék, szólt,... szegény Lula!

XIX.

Malinka és Lula hallgatag ültek az utóbbinak szobácskájában. Fájdalmas hallgatás volt ez.

Nagyon súlyos életpillanatok voltak, amelyek egész súlyukkal szegény Lulára nehezedtek. A mit szentül őrizett a keblében, azt megbecstelenítették, a sárba taposták.

Ebbe a szerelembe beléhelyezte erkölcsi lényének legjobb részeit, győzelmét nászünnepként ülte meg, - ennek a szerelemnek a hatalmával emelkedett föl a pillanatnyi bukásból, győzte le a családi előítéleteket, utasította vissza egy szerető férfiunak a kezét és feláldozott egy nyugalmas jövőt, kényelmes életet, saját függetlenségét - és mindezt azzal a hirrel hálálták meg neki, hogy az, a kit ő szeretett - nősülni készül.

Oh még ennél is többet vesztett! - Az aetheri angyaltisztaságu lény, mely előbbeni napokban életelemét képezte, most a kétely romjai között el volt temetve. Nem vesztette-e el a szerelemmel a hitet, meg a reményt is - habár nem vallási értelemben, - de az ő egész anyagi életértékében? A szilárd talaj ingadozott lábai alatt. Már most kormány nélküli sajkában kellett volna a révtelen jövőbe bevezetni.

Őt, az árva leányt, ma még nemes szivek ápolták és dédelgették, holnap pedig éhesen, egy falat kenyér nélkül állhatott a világban, ő, ki ma még oly tiszta volt, hogy liliumok virágozhattak volna a keblén, a jövőben bemocskolhatta volna ezt a tisztaságot, ha csak a saját keserősége epéjével is; - ma még félig gyermek, egy májusi reggel tavasza, sok, igen sok évre az élet terméketlen ősze várakozott reá. Megalázva, megtörve, „mint a fácska a vihartól”, erkölcsi birtokából kitaszítva, a boldogságtól elvágva, száraz, égő szemekkel, görcsösen szoritotta magához a síró Malinkát.

Lula nem sirt; habár a könnyforrás még nem volt kiapadva, a harag kiszáritotta a szemeit. Malinka egyébiránt kettőjükért sirt.

*

Másnap reggel a grófnő két levelet kapott, az egyiket Pelskitől, a másikat Schwarcztól.

„Kisasszony! (ezt írta Pelski.) A fájdalom, melyet elutasító válasza miatt éreztem, nem engedte azt megfontolnom, amit mondtam. Visszautasítottam az ön által nekem felajánlott barátságot; ezt most sajnálom. Habár önnek irányomban tanusított eljárását még most sem bírom teljesen megérteni, mégis azt látom, hogy ön a szive sugallatát követte. Vajha ez a sugallat ne ejtené önt tévedésbe. Ha a választottja önt úgy szeretné, mint én - úgy nyugodt lennék az ön boldogságát illetőleg. Nem hányok föl ellene semmit, nem merem azt a férfiut, a kit ön szeret, megítélni. A mi engem illet, én, kinek a kemény kényszerűség által késztetve le kell mondanom arról a reményről, hogy önt valaha birhassam, arra a kegyre kérem önt, hogy a fájdalom pillanatában kimondott szavaimat ne vegye nekem rossz néven, engedje meg, hogy visszatérjek, hogy a megfontolás nélkül visszautasított barátságért esedezzem, mely a jövőben egész életboldogságomat fogja pótolni.”

Schwarcz levelét Augusztinovicz hozta. Lula nem akarta felbontani.

- Ne okozza neki ezt a fájdalmat, esdeklett Augusztinovicz, hisz az öregem ebben a pillanatban amogy is talán már...

Könnyek fojtották el a hangját, a többi szót csak nagy ügygyel-bajjal hebegte el.

- Talán az utolsó szavai ezek... Tegnap elszállították a kórházba, suttogetta némi idő múlva.

Lula elsáppadt mint a fal, majdhogy el nem ájult. Hiába erőlködött, hogy megőrizze nyugalmát és hideg külsejét, - egész testén remegett. Bármit is igyekezett mutatni, Lula szerette Schwarczot. Kivette a levelet Augusztinovicz kezéből.

A levél így szólt:

„Kisasszonyom! Elég erős voltam kezének elvesztését elbirni, de ahhoz nincs erőm, hogy a becsülésének elvesztését is elbirjam. Olvasson és ítéljen! Egy haldokló barátom gondjaimra bizott egy nőt, kit a szétmarczangolt szív egész erejével szeretett és kinek szeretetét akaratom nélkül elragadtam tőle. Halálom után közelebről megismertem őt és úgy tetszett nekem, mintha szeretném. Szerencsétlenségre ezt meg is mondtam neki. Aztán, hisz ön tudja, hogy aztán mi történt. Önmagam előtt eltitkoltam az ön iránt való boldogtalan vonzalmamat. Mennyit szenvedtem! Ó, bocsásson meg nekem! Én is ember vagyok, nekem is kellett szeretnem, de nem nyilvánítottam önnek szavakkal a szerelmemet. Mikor végre a lelkiismeretemmel szemben állottam, mikor az öntudat pillanata elérkezett, - ítélje meg ön maga, miként kellett cselekednem? hova mennem? kit választanom? Megesküdtem a haldoklónak, szavamot adtam a végtelenül boldogtalan asszonynak, a szivemen kívül minden azt parancsolta nekem, hogy mondjak le. Nem az, hibám miatt tudta ön ezt csak tegnap meg. Ugy akartam, hogy ön ezt a hirt Pelski megjelenésével egyidejűleg tudja meg. A szerencsétlenség és az emberi könnyelműség másként intézték. Így áll már most a dolog! Itéljen, - bocsásson meg, ha bir. Ádám azt mondja, hogy beteg vagyok... Ugy van, a gondolataim összezavarodnak, izzó parazsat érzek a véremben, de a fájdalomban és a zürzavarban csak egyet látok világosan, hogy szeretlek! hogy téged szeretlek, te angyal!”

A levél elolvasása után Lula homlokáról a harag és a gög utolsó nyomai is eltűntek; szép arczára enyhe, de mély bánat ült.

- Pán Ádám, mondta Augusztinovicznak, mondja meg neki, hogy úgy cselekedett, ahogyan cselekednie kellett.

Augusztinovicz térdeire vetette magát előtte.

- Nekem is bocsásson meg! Igazságtalan voltam ön irányában, de hisz nem tudtam... valóban nem tudtam, hogy ily angyalok is vannak a földön!...

XX.

Witzbergéktől Augusztinovicz egyenesen a kórházba ment, ahol egész éjjelen át maradt. Schwarcz rosszul volt, nagyon rosszul. A hagymáz hatalmába kerítette ezt az erőteljes szervezetet és teljes megsemmisítéssel fenyegette.

Éjfél tájban a beteg félre kezdett beszélni és makacsul vitatkozott egy fekete kandurral, melyet az ágy szélén látott ülni, a lélek halhatatlanságáról. Ugy látszott, mintha félt volna a haláltól, mert arczáról néha kimondhatatlan rettegés volt leolvasható. Rettegett és láthatólag reszketett Augusztinovicznak minden érintésétől, néha remegő hangon és mintegy álomban énekelni kezdett szomorú és vig dalokat, vagy pedig valamely ismerősével mulatott. Sőt megrázó humor volt e beszélgetések természetes hangjában.

Augusztinoviczot, kit már az előbbi napok eseményei egészen megrendítettek, mindez végtelenül felizgatta. Aggódva és reménykedve nézett a jövő reggel elé és több ízben kitekin-tett az ablakon, mely, mintha dacolni akart volna vele, mindig egyformán sötét maradt.

Künn mély sötétség volt és a závorszerű eső, mely az ablakokhoz verődött, a kórházi szobácskát egyhangú és kellemetlen hanggal töltötte be. Már régen nem merültek föl Augusztinovicz agyában oly komor gondolatok, mint ebben a pillanatban. Könyökeit térdeire támasztva és arczát tenyerével elfödve, a legutóbbi napok eseményeinek csudálatos és keserves zürzavara fölött gondolkodott.

Néha felemelte a fejét és éber pillantást vetett a betegre; néha úgy tetszett neki, mintha Schwarcz kiaszott, éles vonásaira a halál árnyéka esnék. Augusztinovicznak eszébe jutott, hogy ez az ember, ki csak röviddel ezelőtt annyi tevékenységet és életrealitást tanusított, néhány nap múlva talán már csak holt tömeg lesz, melyet elásnak a földbe és... finita la comedia! Ah, mindennapi, közönséges gondolat és naponként egyformán keserves azoknak, kiknek így kell gondolkozni: vége!... por!...

És mégis, mikor még egész életével élt, talán tetterősebben ítél, választott és működött, mint mások. Ahogy az eke felbarázdálja a földet, úgy ő is az élet talaján a jó és rossz rétegei közül kiválasztotta a jót és...? Az ember önkénytelenül kérdezi ennek a mesének az erkölcsi értelmét. Hol, mikor, miféle csillagokon, miféle bolygókon találja meg az élő a sirből jövő választ?

Az emberi tettek oczeánjában talán élnek az elhunytak cselekedeteinek holmi erkölcsi parányai, de az a hatalmas, erélyes, öntudatos én - hol van az? És azok a tett parányok, a tengerész holttestéhez hasonló, melyet a hajóról a tenger fenekére lebocsátanak. Hol találjuk meg és ki keresi? Kiemel-e Isten egyszer és máskor egy-egy ilyen parttalan hullámot és teremt-e belőlük új és öntudatos lényeket? „Si non é vero, é bene trovato!”

E gondolatok keserősége most Augusztinovicz álmos homlokára nehezedett és eközben a fekete ablakok szürkülni kezdtek... hajnalodott. A szobácskában a gyertya fénye, mely kezdetben rózsás volt, mind gyengébb lett, a tárgyak kezdtek kibontakozni a homályból, a folyosókon már hallhatóak lettek a kórházi szolgák lépései.

Egy óra múlva belépett az orvos.

- Hogyan van a beteg? kérdezte.

- Rosszul, felelt Augusztinovicz röviden.

Az orvos komolyan előretolta az alsó ajkát, összeránczolta a homlokát és megfigyelte a beteg érverését.

- Mint vélekedik ön? kérdezte Augusztinovicz.

- Hogy én mint vélekedem? Én sehogy se vélekedem, - a beteg állapota nagyon kétségbeejtő!

Augusztinovicz arcán gunyos mosoly vonult el.

- De nekem eszembe jut valami, tanár ur: eszembe jut ugyanis, hogy az orvostudomány ostoba gyerek, mely azt hiszi, hogy csak a sarkánál fogva kell magát megfognia, hogy föl-emelje magát, magasba... nemde, ugy van?

Az orvos néhányszor bólintgatott a fejével, azután valami hűsítő orvosságot irt elő és elment.

Augusztinovicz egy pillantást vetett a vényre, aztán ő is bólingatott a fejével és megint odaült az ágy szélére.

Estefelé még inkább rosszabbodott a beteg állapota, éjjel tájban már majdnem haldokolt. Augusztinovicz sirt, mint egy gyerek és fejét a falhoz csapdosta. Aztán tovább virrasztott egész éjjel a beteg mellett.

Reggel felé könnyü javulást vélt észrevenni, de az csak ámitás volt. Fehér és vörös foltok mutatkoztak a testen, ami éppen a hagymáznak jellege volt.

Estefelé kijött Witzbergné; Augusztinovicz nem engedte meg neki a betegszobába belépni. Arczából kiolvasta az asszony, hogy valami borzasztónak kellett történnie.

- Még él? - kérdezte Witzbergné.

- Meghal! - felelt Augusztinovicz röviden.

Néhány órával utóbb a kórházi lelkész ellátta a beteget az utolsó kenettel. Augusztinovicznak nem volt annyi ereje, hogy ennél a vallási szertartásnál jelen legyen, elszaladt a városba. Össze kellett szednie gondolatait, föl kellett lélekzenie, érezte, hogy ő benne is összezavarodni kezdtek a gondolatok - valószínűleg Schwarcz halálküzdélme zavarta meg az egyensúlyukat. Mindenre el volt készülve, csak arra nem, hogy Schwarcz meg fog halni.

Ő maga se tudta, hogy hova szalad. Több izben megállt, mintha attól tartott volna, hogy késő lesz, mire visszatér. Egyszerre egy gondolat merült fel az agyában. Észrevette, hogy Helén lakása előtt áll.

- Bemegyek. Hadd vegyen tőle bucsut.

Félórával utóbb Helén Schwarcz betegágyánál térdelt. Feloldott haja széles fonatokban terült el az ágyon; kezeivel a beteg lábait fogta át, arcza rajta nyugodott.

A kórházi szobában halotti csend uralkodott, csupán a betegnek gyors, megszakított lélekezése volt hallható.

Igy mult el a hosszú, borzasztó éj, melynek minden pillanata Schwarczra nézve az utolsóknak látszott lenni.

Végre a tizenharmadik napon beállott a válság. A beteg határozottan jobban volt. Ágyánál ültek, a nélkül, hogy onnan elmozdultak volna, Augusztinovicz és Helén; az utóbbi úgy látszott, mintha ennél az ágynál az egész világról megfeledkezett volna. Schwarcz életével egyidejűleg az ő élete is visszatért. Az örülésig örült Schwarcz javulása legcsekélyebb jelének is.

Végre visszatért Schwarcz öntudata is. Augusztinovicz éppen távol volt; az első személy, akit Schwarcz megpillantott, Helén volt. A beteg egy ideig rámeresztette szemeit; homlokáról látni lehetett, mint igyekszik gondolatait összeszedni. Végre visszaemlékezett rá. Mosolygott. Ez a mosoly láthatólag kényszerült volt, noha Helén örömkönyvekkel térdre borult.

Azonban Augusztinovicz nyomban visszaérkezése után észrevette, hogy Helén jelenléte nyugtalanítja, sőt gyötri a beteget. Schwarcz egy pillanatra se vette le róla a szemeit és mindegyik mozdulatát figyelemmel kísérte. Az öreg, vagy beteg embereknek szokásos gesztikulációs mozgatták ajkait.

Augusztinovicz aggódva kísérte Schwarcz szempilláinak rángását. Rosszat sejtett. E közben estefelé, mint rendesen, nagyobbodott a láz, de ennek daczára elaludt a beteg.

Augusztinovicz rábeszélte Helént, hogy pihenje ki magát és menjen haza.

- Egy pillanatra se hagyom el őt, felelt nála szokatlan határozottsággal.

Augusztinovicz szótlanul leült egy székre és mély gondolkodásba merült; csakhamar nehéz lett a feje, meg a szeme, legyőzhetetlen alvási vágy vett rajta erőt, mellére hajtotta a fejét, jobbra és balra hajlongott. Némi idő múlva felébredt.

- Alszik? kérdezte a betegre pillantva.

- Alszik, de nyugtalanul, suttogta Helén halkán.

Augusztinovicz megint lehorgasztotta a fejét. Egyszerre felriasztotta őt Helénnek felsikoltása. A beteg főlegyeneseve erős lázrohamokban ült az ágyában; arcza égett, szemei szikráztak. - Helén felé nyújtotta kiaszott karjait.

- Mi baj van?! kiáltott fel Augusztinovicz.

Helén görcsösen fogta őt karjánál s Augusztinovicz érezte, mint remeg a nő egész testén.

- Ne kinozz! - suttogta hörgő, töredezett hangon. - Megölted Gusztávot, most engem is meg akarsz ölni. El innen! Nem szeretlek! El innen!

Ezzel visszahanyatlott az ágyra.

- Lula! Én édes Lulám! ments meg!! - suttogta.

Augusztinovicz Helént majdnem erőszakkal vonszolta ki a betegszobából. A folyosón egy ideig hallani lehetett rohamos gyorsaságu beszélgetésüket és ismételve a grófnő nevét. Végre Augusztinovicz egyedül tért vissza. Sáppadt volt, nehéz cseppek peregtek le a homlokáról.

- Mindennek vége! - suttogta.

Helén elrohant, a kétségbeeséstől üzetve. Schwarcz szavai és az Augusztinoviczczal folytatott rövid párbeszéd véres villámként világítottak meg neki számos, eddig homályos körülményt.

Czéltnalul rohant előre. A gondolatok tüzként égtek, de már nem is voltak többé gondolatok, hanem az agyvelejében forgó tüzes kerék.

A város az esti órában sok ezernyi gyertyafénytől volt megvilágítva, mindenünnen a csöndes házi tüzhely fényes ablakai pillantottak rá - és folyton rohant előre.

Az utcákon, mint mindig, embertömegek jártak-keltek - néhány ember utána tekintett: egy fiatal ember mosolyogva megszólította őt, de mihelyt a szemeibe nézett, megrémülve elvonult; Helén folyton előre rohant.

Végre a tágas utak szűk utcákká változtak át, üresek és sötétek lettek, - az ablakokból nem kandikáltak ki gyertyafények, - az ottani munkáslakosság már aludni tért a nap fáradalmi után, csak nagy ritkán akadt egy utcai lámpás, vagy hallatszott lépések visszhangja.

Nedves, de csöndes éjjel volt; a kedélyre nehezedő ólomsúly függött a levegőben, a Dnjepr felől hideg fuvallat jött; a vízpárák vastag csöppekben feküdtek Helén ruhájára és hajára; ő folyton előre rohant.

Ideges rángások eltorzították az arcát. A hideg daczára úgy tetszett neki mintha tűz esnék az égből fejére, mellére, meg karjaira. Mintha ezek a lángocskák közben tánczoltak körülötte és mindegyikben felváltva majd Schwarcz, majd meg Gusztáv arcát pillantotta meg.

Elvesztette a köpenyét, a szél leragadta a fejéről a kalapot, a nedvesség felbontotta a haját. Csakhamar egyedül találta magát az éjjeli elhagyatottságban. Úgy tetszett neki, mintha már csak a város távoli zaja és e városrész kutyáinak ugatása üzné. Megállapodás nélkül rohant előre.

Nem érzett sem fáradtságot, sem fájdalmat; gondolatai egy központban találkoztak és ez a központ az ő boldogtalan sorsa volt. Nem életének egy részétől fosztotta őt meg a csalódott szerelem, - Helénnek a szerelem volt minden, ránézve a további élet megszűnt értelemmel birni. A szerelem pohara eltört. Ránézve nem volt bocsánat, habár sokat szeretett, ránézve nem volt nyugalom, - nem az életben, hanem csak az életem kívül.

Eközben folyton előre rohant, de csakhamar elhagyta őt ereje. Ajkai a tüztől kiszáradtak, szemei meghomályosodtak, ruhája sárral volt tele, nedvességtől volt áztatva. Több ízben elesett, néha magasra emelte a fejét, mintha levegő után akart volna kapni.

A talaj, amelyen szaladt, mind nedvesebb lett. Messziről hallani lehetett a hullámok zugását és a haboknak sajátságos, félig szeszélyes, félig bánatos párbeszédét. Helén egy pillanatra megállott a folyam partján. Hirtelen becsukta a szemeit, kinyújtotta a karjait és előre vetette magát.

A víz loccsanásával egyidejűleg felhangzott rövid, tompa, utolsó felkiáltása.

Aztán megint csend uralkodott.

Köröskörül koromsötét éj volt.

XXI.

„Milyen ájtatos, furcsa minden itt e nyomoruságos földön”. mondta egy régi költő. Az bizonyos, hogy az élet néha annyira összebonyolódik, hogy miként valami gordiusi csomót keresztül kell vágni.

Ez az eset forgott fenn Schwarcznál is. Néhány év előtt teljes bizalommal a saját erejébe érkezett meg; úgy tetszett neki, mintha nemcsak a maga sorsát, hanem másokét is a választott uton előbbre vihetné, de meggyőződött róla, hogy rövid idő múlva a saját hajójának a kormányát is elvesztette. Rábízták, hogy a saját akarata szerint kormányozza, azonban oda kellett eveznie, amerre a szél vitte.

Kevés szerencséje is volt az életben. Miként mindenkinél, úgy nála is az életnek, vagy helyesebben mondva: a tuláradozó ifjúkori évek teljének a szerelem tulságosan szűk csatornájába kellett ömölnie. A partok tulságosan szorosak voltak, a folyamnak emiatt ki kellett lépnie medréből és ez okból Schwarcz multjának csak igen kevés támpontja volt. Ezért a multért majdnem életével lakolt, - pedig bizonynyal nem volt érdemes.

A Helénnel lejátszódott legutóbbi eset után a veszély megújulhatott. Augusztinovicz visszaeséstől tartott, szerencsére aggodalma nem teljesedett be, - Schwarcz napról-napra jobban érezte magát. Nem lehetett előre látni, hogy fölépülése még meddig fog tartani, - a gyengeség ily sulyos betegség után borzasztó, de az egészséghez való visszatérés biztosítva volt.

Augusztinovicz tehetsége és képessége szerint megrövidítette neki a hosszú kórházi órákat, de minden igyekezete daczára nem kaphatta vissza előbbi kedélyességét. A legutóbbi események komolylyá és szófukarrá tették. Nagyon sokat veszített előbbi szokásaiból. Schwarcz betegsége óta nem volt Witzbergnél, aki meglehetősen gyakran eljött Schwarcz állapota felől tudakozódni.

Ha a legutóbbi események Augusztinoviczot ennyire megváltoztathatták, mennyire kellett Schwarczra hatniok!

A hosszas betegágyat mint egészen más ember hagyta el. Nem volt meg neki többé előbbi élénk, erélyes, hajthatatlan vérmérséklete. Mozdulatai lomhák lettek, tekintete nehézkes, lusta.

Augusztinovicz ezt és pedig joggal a gyengeségi állapot átmeneti korszakának tulajdonította, de csakhamar észrevett Schwarcznál más, eddig nem tapasztalt jelenségeket. Sajátszerű közöny, szinte apáthia jelentkezett lényében. Ujra kezdett a világban körültekinteni, de egészen más szempontból. Minden élénkebb érzés iránt fogékonytalannak látszott.

Fájdalmas volt Schwarczra egy pillantást vetni, - a változás nemcsak erkölcsi oldalát érintette, de fizikai tekintetben is megváltozott: megkopaszodott, arcza sovány és sápadt lett, szemei álmosan néztek és elvesztették előbbi fényüket. Naphosszat mozdulatlanul feküdvé, folytonosan a menyezet egy bizonyos pontja felé nézett, vagy aludt. Bárkinek a jelenlétével nem törődött.

Mindez nagyon nyugtalanította Augusztinoviczot, különösen mikor észrevette, hogy a fizikai erők gyors visszatérése daczára ezek a jelenségek éppen nem, vagy csak igen lassan multak el. Augusztinovicz felsóhajtott, valahányszor az előbbi Schwarcz jutott eszébe és a mostaninak fölébresztésén dolgozott, de a munka nagyon nehéz volt.

Egy izben Augusztinovicz a beteg ágya mellett ült és hangosan olvasott. Schwarcz, szokásához képest, hátán feküdvé, felnézett a mennyezetre, - nyilvánvaló, hogy valami másra, vagy semmire sem gondolt. De némi idő múlva arczáról bizonyos fáradság volt leolvasható. Augusztinovicz félbeszakította a felolvasást.

- Aludni akarsz, öreg?

- Nem, de a könyved untat.

Augusztinovicz a „Kaméliás hölgy”-ből olvasott fel.

- Pedig élet és igazság van benne, öreg.

- Igen, igen, - de egy csepp ítélőképesség sem...

- De a könyv oly asszonyok kérdését tárgyalja...

- Mi közünk ilyen asszonyokhoz!?

- Egykor volt közöd hozzájuk.

Schwarcz nem válaszolt; mély gondolatokba merült. Némi idő múlva azt mondta:

- Mi történt Helénnel? Hol van?

- Igen, öreg, igen... mondta Augusztinovicz zavarával küzdve.

- Nos és most?

- Most... igen... most beteg... nagyon beteg.

Schwarcz arcza nyugodt, közönyös maradt.

- Hát mi baja van? - kérdezte lomhán.

- Neki?... ő... nos, megmondom neked az igazat, de ne ijedj meg.

- Nos?

- Helén már nem él... a vízbe fult.

Schwarcz arczán megmagyarázhatatlan rángás vonult végig: megfeszítette erejét, hogy az ágyban fölemelkedjék, de némi idő múlva megint a vánkosra hanyatlott a feje.

- Véletlenül? Szándékosan? - kérdezte.

- Pihenj, öreg, pihenj; még nem szabad sokat beszélned. Majd később mindent elmondok neked.

Schwarcz a falhoz fordult és hallgatag, gondolataiba mélyedve feküdt ott.

Ebben a pillanatban belépett a kórházi szolga.

- Witzbergné kíván önnel beszélni, mondta Augusztinovicznak.

- Mi történt? - kérdezte ijedten - talán megint beteg lett valaki?

- Nem, nem!

- Tehát mi baj van?

- Lula elutazott! - szólt Witzbergné siránkozó hangon.

- Már régen?

- Tegnap este. Már régen itt lettem volna, mert már egy hét óta tudakozódok Schwarcz felől, de Malinka annyira bánkódott és sirt, hogy nem hagyhattam magára. Lula elutazott!

- De miért?

- Nagyon sokat kellene elbeszélnem. Körülbelül két héttel Schwarcz megbetegedése után újra meglátogatott bennünket Pelski és nyomban rá másodizben nyilatkozott Lulának. Lula nagyon szomorú volt emiatt, mert ez a szegény ember nagyon megszerette őt. De Lula ennek dacára

ujra elutasította, okul azt mondva, hogy szerelem nélkül nem mehet férjhez. Nekem ez a Pelski nagyon tetszett. De ez nem tartozik ide! Elég hozzá, hogy ez a derék nemes leány visszautasította a kezét. De mennyit szenvedett is Schwarcz betegsége alatt! De ez sem tartozik ide! Különben harag nélkül váltak el és Pelski kétségkívül állást szerzett neki Odesszában. Képzelve csak meglepetésemet, mikor ezelőtt néhány nappal hozzám jött és kijelentette, hogy csak Schwarcz betegsége miatt halasztotta el utazását, de most, hogy Schwarcz már felépült, nem akar többé terhemre esni, maga akarja kenyerét megkeresni és ez okból elutazik. Oh, istenem! Mintha valaha terhemre esett volna! Malinka az ő társaságában fejlődött; különben szerettem őt, úgy szerettem, mint a saját lányomat.

A derék öreg asszony nagyon elszomorodott. Augusztinovicz gondolatokba merült és hosszabb hallgatás után azt mondta:

- Nem, tisztelt asszonyom! Értem Lulát. Mikor a lakást önnél elfogadta, még egy elkényeztetett, szeszélyes gyermek volt, aki azt hitte, hogy ön a grófnőt grófi koronája kedvéért és becsületből fogadta házába... ma már egészen más valami...

- De hát szemére lobbantottam-e valaha valamit? - szakította őt félbe Witzbergné.

- Nem arról van szó. Értem, mily nehezére eshetett önnek, tőle megválni és kár, hogy ön nem értesített engem Lula szándékáról előbb. Az a nő, kit Schwarcznak el kellett volna vennie, nincs többé.

- Már nem él?

- Nem. De másrészt ez az elutazás az önnek okozott bánaton kívül semmi rosszat se von maga után. Schwarcz még nem fejezte be tudori vizsgálatát; mindenekelőtt erre kell gondolnia, mert ettől függ kenyere. Ha majd egészen felgyógyul és kenyere biztosítva lesz, talán majd találkozik vele Odesszában, de erre idő kell. Schwarcz nagyon megváltozott, - nem árt, hogy Lula ezt tette, ezáltal még inkább kell emelkednie Schwarcz becsülésében.

Witzbergné összeszorult szívvél távozott. Augusztinovicz egy ideig mozdulatlanul állott, végre mintegy lerázott magáról minden gondolkodást és azt mondta magában:

- Másodizben visszautasította Pelski kezét... maga akarja kenyerét megkeresni!... Ah, Schwarcz, Schwarcz! ily célzt bár még nagyobb szenvedések árán is elérni...

Nem fejezte be azt, amit gondolt, egy kézmozdulatot tett és belépett a betegszobába.

- Mit akart Witzbergné? - kérdezte Schwarcz közönyösen.

- Lula Odesszába utazott - felelt Augusztinovicz nyersen.

Schwarcz behuntya szemeit és egy ideig mozdulatlanul feküdt. Végre felkiáltott:

- Kár, jó gyermek volt ez a Lula!

Augusztinovicz összeszorította fogait és semmit sem válaszolt.

*

Végre elhagyta Schwarcz a kórházat és egy hónappal utóbb az összes orvostudományok tudora lett. Derült őszi nap volt, mikor a két barát, a diplomával a zsebében, hazatért. Schwarcz arczán még megvoltak a betegség nyomai, különben egészen egészséges volt; Augusztinovicz karon vezette őt és menés közben a multról beszélgettek.

- Üljünk le erre a padra, - szólta Augusztinovicz, midőn a városligetbe értek. Gyönyörű napunk van, nagyon szeretek az őszi napban melegedni.

Leültek. Augusztinovicz kényelmesen nyújtózkodott, fellélegzett és jókedvűen azt mondta:

- Nos öreg! Már három hónap előtt zsebünkben kellett volna lenniük ezeknek a diplomáknak és csak ma kaptuk meg.

- Igen. Most beköszöntött az ősz, - felelt Schwarcz, botjával a földön heverő sárgult levelek közt babrálva.

- Eh, a levelek lehullnak a fákról és a madarak dél felé vonulnak, - szólt Augusztinovicz és a fák körül röpködő darvakra mutatva, halkán hozzá tette:

- Nem vonulnál-e te is ezekkel a madarakkal dél felé?

- Én? Hová?

- A Fekete tengerhez, Odesszába.

Schwarcz lehorgasztotta fejét és hosszabb ideig hallgatott, - mikor újra fölemelte a fejét, szinte kétségbeesés tükröződött vissza az arcán.

- Hisz már nem szeretem őt, Ádám! - suttogta.

*

Ugyanaznap este azt mondta Augusztinovicz Schwarcznak:

- Nagyon is sok életerőt használunk el a szerelem után való hajhászásban - a szerelem elrepül, miként a madár és erőinket szétforgácsoltuk.